

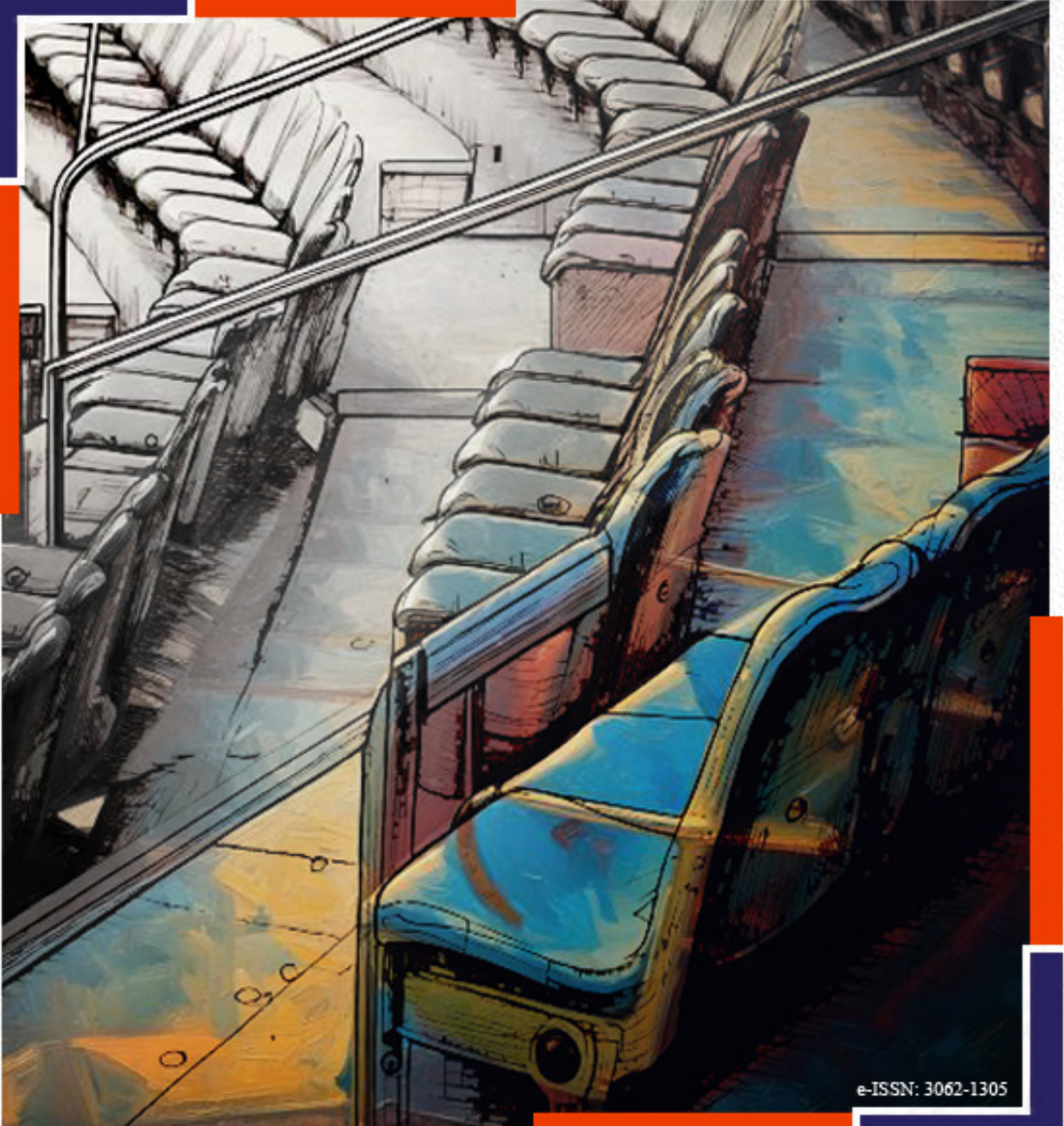
HAZİRAN 2025

SAYI 2 / ISSUE 2

JUNE 2025

S | STAD

SPOR TARİHİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

e-ISSN: 3062-1305

S STAD

SPOR TARİHİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Spor Tarihi Araştırmaları Dergisi (STAD) yılda iki defa Haziran ve Aralık aylarında yayınlanan, açık erişimli, hakemli bir dergidir. STAD yalnızca tarih disiplininin çalışmalarına değil, spor tarihiyle ilintili sosyoloji, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, ekonomi, sağlık, kamu yönetimi ve spor yönetimi alanlarından gelecek çalışmalara da sayfalarında yer verir. Dergimizin dili Türkçe ve İngilizcedir.

The Sports History Studies (STAD) is an open-access, bi-annual, peer-reviewed scholarly journal. STAD includes not only studies from the discipline of history but also sports history from the fields of sociology, political science, international relations, economics, health, public administration, and sports management. The opinions in published the articles are the personal views of the authors and do not reflect the institutional view of STAD. The languages of the journal are Turkish and English.

YAZIŞMA ADRESİ | CORRESPONDENCE

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih
Bölümü Tokat / Türkiye
sportarihiarastirmalari@gmail.com

| www.sportarihi.org |

İMTİYAZ SAHİBİ | PUBLISHER

Doç. Dr. Fehim KURULOĞLU, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Türkiye

EDİTÖR | EDITOR

Doç. Dr. Mustafa MUTLU, Bartın Üniversitesi, Türkiye

SEKRETERYA | SECRETARIAT

Ersin DİZLEK, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Türkiye

SOSYAL MEDYA SORUMLUSU | SOCIAL MEDIA MANAGER

Merve ÇETİNEL ÇAYLI, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Türkiye

LOGO TASARIMI | LOGO DESIGN

Öğr. Gör. ONUR DAL, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Türkiye

KAPAK TASARIMI | COVER DESIGN

Dr. Öğr. Üyesi Hakan MAZLUM, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Türkiye

DİZGİ VE MİZANPAJ | TYPE AND LAYOUT

Dr. Öğr. Üyesi Hakan MAZLUM, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Türkiye

STAD'daki makaleler, Creative Commons Atıf-4.0 (CC BY) Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. Bilimsel araştırmaları kamuya ücretsiz sunmanın bilginin küresel paylaşımını artıracak ilkesini benimseyen dergi, tüm içeriğine anında açık erişim sağlamaktadır. Makalelerdeki fikir ve görüşlerin sorumluluğu sadece yazarlarına ait olup STAD'ın görüşlerini yansıtmazlar.

Articles in STAD are licensed under a Creative Commons Attribution-4.0 (CC BY) International License. STAD provides immediate open access to its content on the principle that making research freely available to the public supports a greater global exchange of knowledge. Authors are responsible for the content of contributions; thus, opinions expressed in the articles belong to them and do not reflect the opinions or views of STAD.

YAYIN KURULU VE ALAN EDİTÖRLERİ EDITORIAL BOARD AND FIELD EDITORS

- Prof. Dr. Ahmet TALİMCİLER, Bakırçay Üniversitesi
- Doç. Dr. Murat ÖZMADEN, Iğdır Üniversitesi
- Doç. Dr. Mert Kerem ZELYURT, Marmara Üniversitesi
- Doç. Dr. Cenk DEMİR, Sinop Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Günver GÜNEŞ, Adnan Menderes Üniversitesi
- Dr. Dağhan IRAK, University of Huddersfield

DANIŞMA KURULU | ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Efdal AS, Milli Savunma Üniversitesi
- Prof. Dr. Yiğit AKIN, The Ohio State University
- Prof. Dr. Vladan VIRIYEVIC, Kosovska Mitroviça Üniversitesi
- Prof. Dr. Lale ORTA, İstanbul Okan Üniversitesi
- Prof. Dr. Bülent AKBABA, Gazi Üniversitesi
- Prof. Dr. Ulvi KESER, Uluslararası Fırat Üniversitesi
- Prof. Dr. Mehmet PINAR, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
- Prof. Dr. Sebahattin DEVECİOĞLU, Fırat Üniversitesi
- Prof. Dr. Levent ATALI, Kocaeli Üniversitesi
- Doç. Dr. Beral ALACI, İzmir Demokrasi Üniversitesi
- Doç. Dr. Abdullah Yavuz AKINCI, Süleyman Demirel Üniversitesi
- Doç. Dr. Aydın EFE, Çankırı Karatekin Üniversitesi
- Doç. Dr. Ahmet GÜLEN, Dokuz Eylül Üniversitesi
- Doç. Dr. Nilgün Nurhan KARA, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
- Doç. Dr. Öğr. Üyesi Canan SARIYAR SEZAN, Batman Üniversitesi

TÜRKÇE DİL EDİTÖRLERİ | TURKISH LANGUAGE EDITORS

- Doç. Dr. Sebahat ARMAĞAN, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Yalçın KULAÇ, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

İNGİLİZCE DİL EDİTÖRLERİ | ENGLISH LANGUAGE EDITORS

- Dr. Öğr. Üyesi Onur IŞIK, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi, Buğra KAŞ, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

EDİTÖRDEN

Saygıdeğer Okurlar,

Spor Tarihi Araştırmaları Dergisi'nin (STAD) 2. sayısını yayımlamanın gurur ve mutluluğunu yaşıyoruz. Spor tarihi üzerine disiplinler arası katkıların gün geçtikçe zenginleştiği bu dönemde, dergimizin yeni sayısında kaynak niteliği taşıyan çalışmalara yer vermekten onur duyuyoruz.

Dergimizin 2. sayısında yayın ve yazım ilkelerimiz doğrultusunda alan uzmanları tarafından titizlikle değerlendirilip ilgili kurullarımızca onaylanmış 3 araştırma makalesi ve 2 kitap incelemesi olmak üzere 5 yazı yer almaktadır.

Murat Soysal ve Hasan Güler'in Hafıza ve Spor: Kolektif Hafızanın İnşasında Futbolun Rolü başlıklı makalesi futbolun yalnızca geçmiş başarıları hatırlamaya değil, ortak bir gelecek tahayyülünü kurmaya da aracılık eden bir kolektif hafıza alanı olduğunu savunuyor. Kolektif hafıza kuramından hareketle, stadyumlar, kulüp binaları, sloganlar, renkler ve sözlü gelenekler gibi unsurların hem fiziksel hem sembolik boyutlarıyla hafızayı taşıyan ve yeniden üreten araçlar olduğunu ortaya koyuyor. Makale, futbolun toplumsal belleğin mekânsal ve duygusal kodlarıyla nasıl iç içe geçtiğini göstererek bu alandaki kuramsal tartışmalara önemli bir katkı sunuyor.

Furkan Kebinç ise Galatasaray'ın 1921 Avrupa Turnesi ve Türk Sportif İmajı ve Temsil Sorunu Üzerindeki Etkileri başlıklı makalesinde, bu erken tarihli turneyi Türkiye'nin sportif temsili açısından bir dönüm noktası olarak ele alıyor. Yazar, turnenin federasyonlaşma çabalarını hızlandıran etkisini, millî takımın kuruluşuna zemin hazırlamasını ve uluslararası spor organizasyonlarına katılım fikrinin kamuoyunda nasıl güçlendiğini inceliyor.

Eminalp Malkoç tarafından kaleme alınan Cumhuriyet Senatosu'nda Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın Kuruluşuna Kadar Spor Toto Hakkındaki Tartışmalar başlıklı makale, siyasal tarih ile spor kurumlarının kesiştiği nadir çalışmalardan biri olarak öne çıkıyor. Malkoç, Spor Toto İdaresi'nin erken dönemindeki yasama tartışmalarını ve bu kurumsal yapının spor tesisleşmesine katkılarını ele alıyor. Ahlak, devlet politikası ve ekonomik kaynaklar ekseninde şekillenen bu tartışmalar, Spor Bakanlığı'nın kuruluş sürecine devredilen yapısal mirası anlamak açısından önemli ipuçları sunuyor.

Bu sayının son iki katkısı, spor tarihine dair yayımlanmış iki nitelikli eserin tanıtımıdır. İsmail Hulusi Şenyıl, Onur Yıldız'ın kaleme aldığı Eski Türklerde Spor Kültürü adlı kitabı değerlendirdiği yazısında, erken dönem Türk toplumlarında sporun kültürel işlevlerine ışık tutan çok katmanlı bir çerçeve sunuyor. Hem tarihsel derinliği hem de kaynak zenginliğiyle dikkat çekilen bu eser, erken dönem Türk spor tarihini araştırmacılar için ilgi çekici hale getirmektedir.

Bir diğer kitap inceleme yazısında ise Süleyman Sinin, Mehmet Şenol tarafından kaleme alınan Ateş'in Güneş'i: Galatasaray'da ve Siyasal Elite Bölünme adlı çalışmayı ele alıyor. Bu inceleme yazısı, Türk spor tarihinde saha içi rekabetlerin yanı sıra siyasetin, bürokrasinin ve ideolojilerin iç içe geçtiği bir bağlama dikkat çekiyor. Tanıtım yazısı, bu karmaşık ilişkinin anlaşılmasına katkı sağlayan eleştirel bir perspektif sunuyor.

Bu beş yazı, hem spor tarihinin farklı yönlerini gözler önüne sermekte hem de sporu yalnızca bir etkinlik alanı olarak değil, kültürel, siyasal ve temsili boyutlarıyla da ele alan bir yaklaşıma katkı sunmaktadır.

Spor tarihi alanında değerli çalışmaların yayımlandığı bu sayımıza; yazar ve hakem olarak katkı sağlayan bilim insanlarına ve özellikle süreçleri titizlikle yürüten dergi kurullarımıza teşekkür ederim.

Doç. Dr. Mustafa MUTLU
Editör

İÇİNDEKİLER | CONTENTS**ARAŞTIRMA MAKALELERİ | RESEARCH ARTICLES**

Memory and Sport: The Role of Football in the Construction of Collective Memory

Hafıza ve Spor: Kolektif Hafızanın İnşasında Futbolun Rolü

Murat SOYSAL, Hasan GÜLER _____ 1

Galatasaray's 1921 European Tour and Its Effects on the Turkish Sportive Image and the Representation Issue

Galatasaray'ın 1921 Avrupa Turnesi ve Türk Sportif İmajı ve Temsil Sorunu Üzerindeki Etkileri

Furkan KEBİNCİ _____ 26

Cumhuriyet Senatosu'nda Gençlik ve Spor Bakanlığının Kuruluşuna Kadar Spor Toto Hakkındaki Tartışmalar

Discussions About Sports Toto in The Republic Senate Until The Establishment of The Ministry of Youth and Sports

Eminalp MALKOÇ _____ 38

KİTAP İNCELEMESİ | BOOK REVIEW

Eski Türklerde Spor Kültürü

İsmail Hulusi ŞENYİL _____ 52

Ateşin Güneşi: Galatasaray'da ve Siyasi Elitte Bölünme

Süleyman SİNİN _____ 55

Makale Türü: Araştırma Makalesi | **Geliş Tarihi :** 14.05.2025 | **Kabul Tarihi :** 20.06.2025
Article Type: Research Article | **Received:** 14.05.2025 | **Accepted:** 20.06.2025

Memory and Sport: The Role of Football in the Construction of Collective Memory*

Hafıza ve Spor: Kolektif Hafızanın İnşasında Futbolun Rolü

Doç. Dr. Murat SOYSAL
 Uşak Üniversitesi, murat.soysal@usak.edu.tr

Doç. Dr. Hasan GÜLER
 Uşak Üniversitesi, hasan.guler@usak.edu.tr

Abstract

Sport typically involves individual or collective physical activity based on competition and conducted within a set of established rules. Football, in particular, enables individuals and groups to form new networks of relationships through social interaction. Collective memory, on the other hand, emerges from emotional bonds formed through communication between individuals and groups, extending beyond personal recollection. In this context, a strong relationship exists between football and collective memory, shaped by emotional and social dynamics such as spatial arrangements, rituals, commemorative practices, symbolic expressions, traumatic experiences, and processes of mourning. Therefore, beyond being a physical and social activity, football provides the tools necessary for the construction and shaping of collective memory—tools that enable communication among individuals and groups and help sustain these connections. This article explores the role of spaces, symbols, and social interactions produced by football in the construction of collective memory. It investigates the roles of space, communication networks between individuals and groups, new social ties, old and reinterpreted symbols, and verbal/physical rituals in the formation of collective memory. This study argues that football, beyond being merely a sport, contributes institutionally to the formation, shaping, and continuity of collective memory by enabling intergroup interaction through spaces, jerseys, colors, chants, club names, emblems, significant dates, and shared tragedies within the context of national and global socio-economic relations.

Keywords: Collective Memory, Football, Maurice Halbwachs, Sport, Stadium

Öz

Spor, belirli kurallar çerçevesinde genellikle rekabete dayalı bireysel veya kolektif fiziksel aktiviteyi içerir. Futbol birey ve grupların sosyal etkileşim yoluyla yeni ilişki ağları oluşturmaya sağlar. Kolektif hafıza ise bireysel olarak sahip olduğumuz hafızanın diğer birey ve gruplarla iletişimi sonrasında oluşan duygusal bağlar ile açığa çıkar. Bu bağlamda, futbol ile kolektif hafıza arasında; mekânsal düzenlemeler, ritüeller, anma pratikleri, sembolik ifadeler, travmatik deneyimler ve yas süreçleri gibi duygusal ve toplumsal dinamikler üzerinden güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Dolayısıyla futbol, fiziksel ve sosyal bir aktivite olmasının yanı sıra, kolektif hafızanın inşası ve şekillenmesi için ihtiyaç duyulan; birey ve gruplarla iletişimi ve bunların canlı tutulmasını sağlayan araçları sağlamaktadır. Bu makale futbolun ürettiği mekân, sembol ve sosyal etkileşimlerin açısından kolektif hafızanın inşasındaki rolünü ele almaktadır. Bu doğrultuda kolektif hafızanın inşasında mekânın, bireyler ve gruplar arası iletişim ağlarının, yeni sosyal ağların, eski ve yeniden üretilen sembollerin, özel/fiziksel ritüellerin rolünü sorgulamaktadır. Çalışma, futbolun; spor dalı olmanın ötesinde, ulusal ve küresel sosyo-ekonomik ilişkiler bağlamında mekanlar, formlar, renkler, marşlar, kulüp isimleri, amblemler, özel tarihler ve yaşanan trajediler aracılığıyla gruplar arası etkileşimi mümkün kılarak kolektif hafızanın oluşumuna, şekillenmesine ve devamlılığına kurumsal anlamda katkı sağladığını savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Futbol, Kolektif Hafıza, Maurice Halbwachs, Spor, Stadyum.

* Bu çalışma, Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı'nda hazırlanan "Entegrasyon ve Kolektif Hafızanın İnşasında Sporun Rolü: Türkiye Spor Berlin Örneği" başlıklı yüksek lisans tezine dayanılarak hazırlanmıştır.

* This study was based on the master's thesis titled "The Role of Sports in Integration and the Construction of Collective Memory: The Case of Türkiye Spor Berlin" prepared at the Department of Sociology of the Graduate Education Institute at Uşak University.

Atıf Bilgisi | To Cite This Article: Murat Soysal, Hasan Güler (2025): Memory and Sport: The Role of Football in the Construction of Collective Memory, Spor Tarihi Araştırmaları Dergisi (STAD), S. 2, Haziran 2025, s. 1-25.
DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/sportarihi.82073>.

Introduction

Sport, with roots extending back to the earliest periods of human history, is fundamentally a physical activity. However, over time, it has evolved beyond being merely a bodily endeavor to encompass cultural and social dimensions as well. This multifaceted nature has laid the groundwork for a strong connection between sport and sociology.¹ Consequently, sport today is regarded not merely as a physical activity, but as a social phenomenon with political, economic, and cultural dimensions. Changes in consumption habits and cultural environments within society have necessitated the interdisciplinary study of sport, as its growing popularity demands attention from various academic fields.

In academic studies examining various dimensions of sport, a prominent trend in which sport is considered a cultural-based and, therefore, a social phenomenon. In these studies, one of the key topics is particularly the role and function of sport within social life. On the other hand, approaches and findings have emerged in authorities and scientific works suggesting that sport has a positive impact on societal integration and enhancing social cohesion.²

Football, the most popular form of sport worldwide, has evolved into a dynamic social practice that establishes a strong communication network among players, fans, and managers, rooted in historical and societal contexts. The structure formed around clubs provides an interaction space where memories, social emotions, and shared experiences that are embedded in collective memory are exchanged.³ Although the relationship between sports and collective memory is generally discussed, the primary reason football has been the subject of far more scientific studies is due to its global appeal. Football is a major industry that offers motivation to win, has socio-economic impact, creates a professional field, fosters a sense of belonging, can influence political structures, hosts powerful organizations, and possesses a scientific dimension.⁴ In analyses concerning football, which has transformed into both a social phenomenon and an industry, it would be incomplete to disregard globalization, economic, and political structures. As Simon Kuper states, football, which attracts the wide interest of the masses, “ceases to be just a game when it becomes important to billions of people. Football is never just football”.⁵ Football, becoming a social phenomenon driven by the passionate demand of societies, has increasingly attracted capital due to its growing profitability. This has accelerated efforts for football to appeal visually and symbolically to elite classes, leading to the restructuring of stadiums, ticket prices, and television broadcasting rights of clubs. Consequently, football has become “the popular sport of capitalism.”⁶ When considered within the framework of the consumption industry, football—with the largest audience and fan base—has become commercialized, and fans have turned into “active customers” with purchasing power, redefined in line with the interests of sports clubs and organizations.⁷ Supporters, beyond their identity as sports enthusiasts, have begun to transform into

1 Hüsni Bilir, “Sporun Toplumsal İşlevi: Sosyolojik Bir Yaklaşım”, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Vol.12/No. 4, 2020, pp. 27-36.

2 Giovanna Russo, “Integration by Sport Activities: Resource or Only a Paradox?”, *Journal of Mediterranean Knowledge*, Vol.4 (1), 2019, pp. 17–29. <https://doi.org/10.26409/2019JMK4.1.02>; United Nations, “Secretary-General’s Remarks at the Event: ‘Celebrating Sport for Development and Peace’”, 28.04.2014, <https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2014-04-28/secretary-generals-remarks-event-celebrating-sport-development-and-peace>, accessed on: 13.12.2023; Rebecca G Adams- Rosemary Blieszner, “An Integrative Conceptual Framework for Friendship Research”, *Journal of Social and Personal Relationships*, Vol. 11/No. 2, 1994, pp. 163-184, <https://doi.org/10.1177/0265407594112>; Akira Asada, Yong Jae Ko - Woojin Jang, “Effects of Relative Size and Homogeneity of Sports Fan Community on Potential Fans’ Support Intentions”, *Journal of Sport Management*, Vol.34/No. 2, 2020, pp. 103-119, <https://doi.org/10.1123/jsm.2019-0055>.

3 Richard Giulianotti, “Football Events, Memories and Globalization”, *Soccer & Society*, Vol.20/Nos.7-8, 2019, p. 1, <https://doi.org/10.1080/14660970.2019.1680490>.

4 Yasin Öntürk- Kenan Karacabey- Niyazi Özbar, “Günümüzde Spor Denilince İlk Akla Neden Futbol Gelir?”, *SPORMETRE: Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, Vol. 17(2), 2019, p. 8, <https://doi.org/10.33689/spormetre.533739>.

5 Simon Kuper, *Futbol Asla Sadece Futbol Değildir*, trans. Sinan Gürtunca, İthaki Yayınları, İstanbul 1996, p. 34.

6 Ahmet Talimciler, “Sosyolojik Açından Futbol Fanatizmi”, *Sosyoloji Dergisi*, Vol.15, 2006, p. 98. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosder/issue/40985/495122>.

7 Raşan İnal, *Küreselleşme ve Spor*, Evrensel Basım ve Yayın, İstanbul 2008, p. 95.

consumers/customers of ‘industrial football’ by purchasing club-branded products ranging from clothing to kitchen and youth room items, etc., wearing the seasonally updated jerseys, trying to have these signed and worn, and spending money for their club.⁸ As football has become an industry through globalization and economic developments, it has also transformed into a social phenomenon. People, by identifying with their teams and attributing meaning to colors and symbols, contribute to the formation of individual identity, to the extent that football identity increasingly takes precedence over personal identity.⁹ The broad social impact of football has made the relationship between football and politics inevitable. Particularly, fandom and the social relations formed around it have begun to amplify this effect. Elements such as chants, flags, and banners that glorify teams and belittle rivals have transformed football culture into a domain where nationalism is symbolized on a daily and popular level.¹⁰ The meanings attributed to football, reinforced through flags, chants, jerseys, and colors, strengthen a sense of identity and belonging. Football victories, achieved through local and national rivalries, have transformed into collective celebrations that no other form of “success” can provide.¹¹ In this respect, football has become a social phenomenon where individuals united by common ideals, desires, and aspirations create unforgettable moments through social interaction in “collective celebrations.” The ongoing football journey is marked by massive stadiums, monuments, commemorations, museums exhibiting trophies and historic achievements, exhibitions, stadium tours, and efforts to honor key figures in club history. These elements not only paint a rich picture but also serve as tools that shape collective memory.¹² In the construction of collective memory, the preservation of cultural heritage and its reinterpretation through tangible or intangible elements, presented in the form of a narrative, play a decisive role.¹³ At this point, the tools produced by football and the football industry hold an important function in mediating the transmission of memory as tangible and intangible elements. This mediating role of football is crucial because, as Botiková states—citing Assmann¹⁴—“If the memory is not transmitted by the actors who have lived through it, this memory either disappears or becomes externalized via symbolic memory.”¹⁵

The aim of this study is to explore and interrogate the role of football not merely as a physical or social activity, but as a powerful cultural and social phenomenon in the construction and shaping of collective memory. It seeks to analyze how the interaction formed through rituals, spaces (stadiums, symbols (jerseys, crests, fan and club anthems, commemorations, and traumas contributes to the shaping and perpetuation of collective memory through the sense of individual and social belonging.

The central research question of the study concerns how individual experiences in football are transformed into collective memory shaped around shared ideals, desires, and social interactions, and within which theoretical and conceptual frameworks this process can be explained. In line with this objective and research problem, the analysis is grounded in Maurice Halbwachs’ theory of collective memory and is supported by Jan Assmann’s concepts of communicative and cultural memory, Pierre Nora’s notion of

8 Ahmet Talimciler, “Futbol Değil: İş Endüstriyel Futbol”, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 2008, No.26, p. 93, 94, 101-102, <https://search.trdizin.gov.tr/en/yayin/detay/82973>.

9 Talimciler, “Sosyolojik Açıdan Futbol Fanatizmi”, p. 98.

10 Adem Sağır, “6222 Sayılı Yasa Bağlamında Türkiye’de Futbol Örneğinde Sosyolojik Bir Çözümleme”, *Amme İdaresi Dergisi*, Vol.45/No.3, 2012, p. 160.

11 Tanıl Bora, “Türkiye’de Futbol ve Milliyetçilik”, in *Türkiye’de Sivil Toplum ve Milliyetçilik*, ed. Stefinos Yarasimos, 2001, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, pp. 559-581.

12 Jing Yang, “Football Museums: History, Identity, and Connection”, *The International Journal of the History of Sport*, Vol.34/ Nos.17-18, 2017, pp. 1872–1882. <https://doi.org/10.1080/09523367.2018.1481048>.

13 Radosław Kossakowski- Przemysław Nosal, Wojciech Woźniak, “Fandom Identity, Collective Memory and Blank Spots in Knowledge: Conclusions and the Book’s Contribution to Further Research Agenda”, in *Football, Fandom and Collective Memory: Global Perspectives*, eds. Przemysław Nosal- Radosław Kossakowski- Wojciech Woźniak, Routledge, London 2024, p. 263.

14 Jan Assmann, *Kültürel Bellek*, trans. Ayşe Tekin, 2nd ed, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2015.

15 Botiková, Zuzana, “‘Stand up, If You’re a Zbrojovka Fan!’: Collective Memory, Fan Engagement and One Football Stadium”, *European Journal for Sport and Society*, Vol.15/ No.4, 2018, p. 3, <https://doi.org/10.1080/16138171.2018.1540287>.

“sites of memory” (*lieux de mémoire*), and the approaches of various scholars in the field. Furthermore, while addressing the role of football in the formation of memory through different theoretical perspectives, the analysis has been reinforced with concrete examples and sources related to football. In light of these discussions, the text is structured around five main headings. Initially, in the section titled ‘*Reflections on Collective Memory*’, key terms within the framework of the concept of collective memory and various propositions related to this concept are discussed, with a particular emphasis on the context in which the concept is addressed. Then, in the section titled ‘*Collective Memory and Football*’, the relationship between collective memory and football, as well as football’s role in shaping and constructing memory, is analyzed through various concrete examples. In the section titled ‘*Stadiums as Tools for the Spatial Construction of Memory*’ the reasons why stadiums can be considered as spaces where communities gather to meet the needs of memory are thoroughly examined, along with supporting arguments and examples. The other three sections; ‘*Club Names, Emblems, and Jerseys*’, ‘*Commemorations, Tragedies, and Rituals*’ and ‘*Communication, Anthems, and Memory*’ question the physical, communicative, and symbolic elements necessary for the construction, formation, and continuity of memory. All these discussions and concepts are supported by examples taken from recent specific studies addressing the relationship between football and collective memory.

Reflections on Collective Memory

The current understanding of collective memory can be traced back to the works of Emile Durkheim and his student Maurice Halbwachs. Durkheim, rather than directly defining memory, focuses on the role of rituals in connecting individuals with the past and maintaining social cohesion. Halbwachs, in contrast to his mentor, centers on smaller-scale “groups” instead of “society” as a whole; thus, he argues that collective memory is not singular but plural, shaped within different social structures. According to him, memory is not individual; it is shaped through social formations such as families, professional groups, and religious communities, thereby developing Durkheim’s approach further.¹⁶

Many studies on the formation processes of collective memory or the functional tools in shaping collective memory lead us to Halbwachs. Halbwachs’ claim is that memory is not the individual preservation of past periods, but their reproduction. The past is reproduced within the lived time, with the help of the groups and frameworks to which the individual belongs.¹⁷ Therefore, collective memory exists outside of individual experience, renewing and keeping alive the present time, but without erasing past practices. It encompasses relationships with groups, experiences, traditions, rituals, as well as written and oral forms of communication.

Halbwachs emphasized the relational dimension of collective memory in connection with social institutions and structures. However, alongside Halbwachs, other types of memory also have strong connections to collective memory. In this regard, Jan Assmann provides us with resources that strengthen our insights into collective memory. Assmann identifies four different dimensions of memory: mimetic memory, object memory, language and communication, and the transmission of meaning.¹⁸ In communicative memory, language and communication are defining elements. Halbwachs states that an individual cannot develop their language and comprehension skills independently; these abilities can only develop through interactions with the external world. In this regard, memory consists of recollections shaped through

16 Jeffrey K. Olick- Joyce Robbins, “Social Memory Studies: From ‘Collective Memory’ to the Historical Sociology of Mnemonic Practices”, *Annual Review of Sociology*, 24, 1998, pp. 105-140, <https://www.jstor.org/stable/223476>; Jeffrey K. Olick, “Collective Memory: The Two Cultures”, *Sociological Theory*, Vol. 17/ No. 3, 1999, pp. 333-348. <https://www.jstor.org/stable/370189>.

17 Maurice Halbwachs, *On Collective Memory*, University of Chicago Press, Chicago 1992.

18 Assmann, *ibid.*, p. 26-28.

individual and societal communication networks.¹⁹ In cultural memory, there is a memory space in which objects, language, and communication memory are integrated. Behaviors that are routinely repeated, such as rituals, and the texts in which language and communication memory gain meaning, are constructed by mythical and symbolic figures. Unlike communicative memory, which is non-institutional, lacks structural organization, and is based on individual experiences, cultural memory is preserved and interpreted in an institutionalized form. This process is carried out by the expert bearers of memory.²⁰ Cultural memory has a structure shaped by behaviors and rituals that have become traditions. This characteristic allows it to be transmitted across generations.²¹

According to Paul Connerton, an individual's experience of the present is largely shaped by their knowledge of the past. Connerton argues that we make sense of the world we inhabit through causal connections formed with events that have not been experienced and objects that have not been perceived in the past.²² In this context, the meanings carried by the past and the traces it leaves in our memory form the foundation of our present experience. Michael Schudson, on the other hand, defines memory as a set of cultural practices that create a moral continuity between individuals and the past, fostering a sense of responsibility toward it.²³ Among these cultural practices, rituals such as ceremonies serve as vehicles of ancestral memory, carrying the past forward and functioning to preserve and repeat acts of remembrance.²⁴ Rituals, through their function of regular repetition, facilitate the transmission and preservation of knowledge that sustains identity, thereby contributing to the reproduction of cultural identity.²⁵ Pierre Nora links the modern societies' desire to organize the past to the need to preserve the present, which is under the threat of extinction. This situation allows for a shift from traditional experiences to strong demands for the reconstruction and remembrance of the past. According to Nora, these demands drive societies to produce physical and symbolic memory spaces. These spaces—such as museums, monuments, archives, sacred sites, and holidays—serve as tools for ensuring the sustainability of memory. Nora emphasizes that these spaces do not emerge spontaneously; rather, it is the individuals' desire to preserve their pasts that creates these structures.²⁶ Similarly, Halbwachs stated that memory requires space for its continuity and that memory processes tend to spatialize.²⁷

Collective Memory and Football

Sports such as football, basketball, rugby, boxing, and baseball, which reach large audiences, bring together people from different ethno-cultural, religious, social, and economic backgrounds in the same space, united by similar ideals. This unity, while sometimes limited to a small group, can also encompass a large portion of the country's population, thereby strengthening social solidarity and integration. This situation facilitates communication between individuals who share the common characteristics necessary for the formation of collective memory. People need a collective environment where they can relive their past and share their emotions, and as Halbwachs noted, "Every collective memory requires the support of a group delimited in space and time."²⁸ Memory is closely linked to the continuation of social relationships through spaces. This connection is based on the desire to keep vital experiences and emotional accumulations alive through new networks of relationships.²⁹ The social capital of sports clubs is formed in spaces such as neighborhoods, stands, and cafés; individuals construct collective memory here through cultural codes. These spaces transform into areas that not only meet group needs but also nourish the sense of belonging.

19 Halbwachs, *İbid.*

20 Assmann, *İbid.*

21 Assmann, *ibid.*

22 Connerton, *ibid.*, p. 2.

23 Michael Schudson, "Kolektif Bellekte Çarpıtma Dinamikleri", in *Bellek: Öncesiz, Sonrasız*, Cogito 50, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, pp. 179-199.

24 Paul Connerton, *How Societies Remember*, Cambridge University Press, Cambridge 1992.

25 Assmann, *ibid.*, p. 60.

26 Pierre Nora, *Hafıza Mekanları*, trans. Mehmet Emin Özcan, Dost Kitabevi, Ankara 2006.

27 Assmann, *İbid.*, p. 47.

28 Halbwachs, *ibid.*, p. 22.

29 Halbwachs, *ibid.*

The primary reason football is the subject of this study is multifaceted. Football stands out spatially among sports, as it holds a significant position in neighborhoods, cities, and regions where football clubs are located, offering an important capacity for creating a sense of belonging. According to Richard Holt, football clubs contribute to communities defining themselves and reinforcing social identities. In this context, football has become a key element in the formation of local belonging, neighborhood pride, and a broader sense of regional or urban identity.³⁰ Individuals and groups strive to establish a sense of belonging, the act of remembrance, and the process of fulfilling their desires related to it through spaces. Therefore, “memory requires space, it tends to be spatialized”³¹ and gains meaning through this process.

One of the prominent reasons for football’s significance is not only its ability to encourage economic investments but also its capacity to mobilize the masses as a collective sport. Despite adopting an industrial structure, football has developed its own dialectic over time, and critical stances against the structure defined as “modern football” which is influenced by neoliberal commercial forces, have also emerged. In this context, protests, symbolic representations, common language, and emotional investments hold a transformative potential that nurtures collective memory. Therefore, this process also contains a social and symbolic dimension of resistance.³² From this perspective, football can also be seen as a collective manifestation of emotional reactions and consciousness. Football can sometimes serve as an expression of societal dissatisfaction and, at other times, as a significant tool in the formation of national consciousness. For instance, in Scotland, football has become a symbol of historical rivalry with England, while in Wales, rugby has contributed both to the definition of external identity and to the way the people perceive themselves. In this regard, according to Holt, sport is not merely entertainment, but also a means of preserving cultural identity and expressing national resistance.³³ Orwell, on the other hand, expressed discomfort with the use of sports by states for ideological purposes, describing sports as “the unchanging source of ill intentions.”³⁴

Football fan groups have become activist collectives that play a role in social events and can be part of social movements. In this regard, fandom has not only reflected political changes but has also turned fans into key actors in broader political transformations.³⁵ Throughout the 2010s, the participation of football fans in political movements and temporary alliances between rival ultra groups were observed in countries like Ukraine, Egypt, and Turkey.³⁶ Fan activism encompasses not only external political movements but also includes critiques directed at the clubs themselves. For example, the supporters of Dinamo Zagreb protested against the commercialization of their club and the president Mamić, receiving support from fan groups of clubs like Bayern Munich. This highlights how fans go beyond being passive spectators and take ownership of the club’s identity.³⁷ Football can serve as a platform where political and ideological struggles are visualized, with the visual itself becoming a tool for political action. For example, through soft power discourses based on football, opposition political movements in Zimbabwe not only gained visibility but also acquired significant political and cultural capital.³⁸

30 Richard Holt, *Sport and the British: A Modern History*, Oxford University Press, Oxford 1989.

31 Assmann, *ibid.*, p. 47.

32 Numerato, Dino, “Who Says ‘No to Modern Football?’ Italian Supporters, Reflexivity, and Neo-Liberalism”, *Journal of Sport and Social Issues*, Vol.39/No.2, 2014, pp. 120-138, <https://doi.org/10.1177/0193723514530566>.

33 Holt, *Sport and the British*, p. 237.

34 Orwell, George, “The Sporting Spirit”, *Tribune*, 14.12.1945, <https://www.orwellfoundation.com/the-orwell-foundation/orwell/essays-and-other-works/the-sporting-spirit/>, accessed on: 24.04.2025.

35 Numerato, Dino, *Football Fans, Activism and Social Change*, Routledge, London 2018, p. 24.

36 Bernardo Buarque de Hollanda- Raphael Rajã Ribeiro, “The Political and War Symbolism in the Universe of the Supporters: A Reading of the Appropriations of the Figure of Che Guevara between Organized Supporters in Brazil”, in *Football, Fandom and Collective Memory: Global Perspectives*, eds. Przemysław Nosal- Radosław Kossakowski- Wojciech Woźniak, Routledge, London 2024, p. 34; Dağhan Irak, *Football Fandom, Protest and Democracy: Supporter Activism in Turkey*, Routledge, London 2019, <https://doi.org/10.4324/9780429285288>; Ronnie Close, “Reclaim the Spectacle: Ultras Fandom and the Politics of the Sporting Event in Egypt”, *Project on Middle East Political Science Journal*, eds. Marc Lynch- George Mason, George Mason University, 48, June 2023, pp. 47-50, <https://pomeps.org/reclaim-the-spectacle-ultras-fandom-and-the-politics-of-the-sporting-event-in-egypt>, Jamie Cleland- Mark Doidge- Peter Millward, Paul Widdop, *Collective Action and Football Fandom: A Relational Sociological Approach*, Palgrave Macmillan, 2018.

37 M. Talha Kalkan, “Brecht’in İdeal ‘Taraftarları’”, in *ASEAD 10. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu*, Ankara 2022, p. 913-914.

38 Praise Zenenga, “Visualizing Politics in African Sport: Political and Cultural Constructions in Zimbabwean Soccer”, *Soccer & Society*, Vol.13/No.2, 2012, pp. 250-263, <https://doi.org/10.1080/14660970.2012.640505>.

Football activism represents a subjective formation in terms of building solidarity and collective identity from a social and political perspective. Therefore, its relationship with politics is bidirectional; fans are not only influenced by political ideologies, but these ideologies can also shape the fan experience and activism. The issues addressed in fan activism are often more strongly associated with left-wing views.³⁹ Indeed, fans strengthen this intrinsic relationship and attitude through rituals, symbols, commemoration, and enthusiasm; while increasing their institutionalization with the capacity to bring together groups with common ideals and create cultural networks.

The political capacity emanating from football spaces is increasingly being questioned in relation to collective memory. The memory spaces of football have begun to be recognized as symbolic points of resistance in the broader struggle of contemporary football culture. In this context, fans emphasize the importance of these spaces, fighting to preserve their existence or shape their identities. Football activist fans continuously construct, transform, and redefine history and traditions.⁴⁰ Bouandel and Amara have highlighted that football fans, especially among the youth, provide a platform to challenge and subvert official memory. They also emphasize the role of football in the construction of a homogeneous political and collective memory in Algeria.⁴¹ Additionally, practices where football serves as a platform for the expression of memory, remembrance, nationalism, and racism, often generating hostility, have been explored in academic studies.⁴² In the Eastern Bloc, there are certain football memory spaces that became sources of resistance against “people’s democracy” or reinforced such attitudes in collective memory. Notable examples of these memory spaces include the 1957 World Cup qualifiers in Chorzów, the semi-finals of the 1972 Munich Olympics, and the 1982 Spain World Cup matches, where Poland’s struggles against the Soviet Union are particularly remembered.⁴³ On the other hand, the Banderstadt Ultras group of Karpaty Lviv, an ultra fan group from Ukraine with strong far-right political tendencies, has long had ties with the anti-immigrant and ethno-nationalist Svoboda Party. Through various events, they have contributed to the party’s rise in the 2012 elections.⁴⁴ Scientific studies examining the presence of nationalism in Croatian stadiums have shown that while far-right groups have a certain degree of influence, comprehensive ethnographic research reveals that despite the nationalist tendencies and occasional extreme behaviors of the Torcida Split supporters (Hajduk Split fans, some individuals within the group hold liberal or left-wing viewpoints. This diversity has been suggested to be explainable by the group’s internal harmony dynamics.⁴⁵ However, historical and social traumas have shaped the memories of football fans. For example, after the regime change in Poland in 1989, the nationalistic potential of football came to the forefront. During this period, many Polish football club supporters adopted extreme right-wing ideologies.⁴⁶

39 Numerato, *Football Fans, Activism...*, p. 24.

40 Dino Numerato- Adam Svoboda, “Collective Memory and Social Movements: Football Sites of Memory in Supporters’ Activism”, *Sociology of Sport Journal*, 39, 2021, p. 102, <https://doi.org/10.1123/ssj.2020-0200>.

41 Youcef Bouandel- Mahfoud Amara, “Moments and Memories: Football and State Narratives in Algeria”, *Soccer & Society*, Vol.20/Nos. 7–8, 2019, pp. 1084-1094, <https://doi.org/10.1080/14660970.2019.1680505>.

42 Dario Brentin, “Ready for the Homeland? Ritual, Remembrance, and Political Extremism in Croatian Football”, *Nationalities Papers*, Vol.44/ No. 6, 2016, p. 2., <https://doi.org/10.1080/00905992.2015.1136996>.

43 S eweryn Dmowski, “Football Sites of Memory in the Eastern Bloc 1945–1991”, in *European Football and Collective Memory*, eds. Wolfram Pyta- Nils Havemann, Palgrave Macmillan, London 2015, p. 179, https://doi.org/10.1057/9781137450159_10.

44 Michael Cole, “The Evolution of Ukrainian Football Ultras in the Context of War”, in *Football, Fandom and Collective Memory: Global Perspectives*, eds. Przemysław Nosal- Radosław Kossakowski- Wojciech Woźniak, Routledge, London 2024, p. 20, <https://doi.org/10.4324/9781003374527-3>.

45 Andrej Ivan Nuredinović- Dino Vukušić, “An Example of Patriotism Within a Subcultural Group: Bad Blue Boys Zagreb”, in *Football, Fandom and Collective Memory*, eds. Przemysław Nosal- Radosław Kossakowski- Wojciech Woźniak, Routledge, 2024, p. 51, <https://doi.org/10.4324/9781003374527-3>.

46 Przemysław Nosal- Radosław Kossakowski - Wojciech Woźniak, “Guerrilla Patriotism and Mnemonic Wars: Cursed Soldiers as Role Models for Football Fans in Poland”, *Sport in Society*, Vol.24/No.11, 2021, p. 2053, <https://doi.org/10.1080/17430437.2021.1892644>.

Collective memory is strengthened through the coming together of differences or a heterogeneous human network around a specific thought, celebration, and joy. In this context, the power of collective memory comes to the forefront. Collective memory creates a common singularity with both its production and its dominant and inclusive aspect. Although Halbwachs does not discuss how collective memory influences individual memories, the rituals of social interaction play an important role here. This is because, certain memories are attributed with significant social importance in the light of discussions about the meaning of social interaction. These collective memories become sacred and coercive for the individual because they form a strong bond with individual relationships within the group. At this point, individual memory can transform into a form of collective remembering, arising from the social exchanges and interactions of individuals.⁴⁷

Stadiums as Tools for the Spatial Construction of Memory

Memory spaces are areas that ensure the preservation and transmission of emotions related to the past, representing them and carrying them to future generations. These spaces host both traditional relationships and new forms of social production. Halbwachs argues that in order for an individual to remember their past, they need the memories of others and reference points approved by society; he emphasizes that memory is not individual but recognized in a social context.⁴⁸ Memories are preserved and reconstructed through traditional relationships in these collective memory spaces. Bloch, on the other hand, states that memory is closely linked to social context and linguistic structures.⁴⁹ Thus, it can be stated that memory is reshaped in spaces where individuals who share similar experiences gather. When we consider football in terms of memory spaces, one of the first spaces that comes to mind is stadiums. One of the main reasons for their prominence in this nomination is that stadiums function as the stage where physical interaction between spectators and players takes place. These unique spaces, where the interaction between spectators and players occurs, contribute to transforming the match into a holistic experience. The physical structure of the stadium strengthens the sense of community by establishing a strong bond between the players on the field and the spectators in the stands.⁵⁰ In this regard, as Daniel Fitzpatrick also notes: “*The football stadia represents a ‘unique occasion’, which through the collective milieu of the crowd, with its own shared memories, can engender ‘our own constant consciousness of belonging to diverse milieus at all one time’.*”⁵¹

Stadiums are not merely venues for sporting and entertainment activities. From their inception, they constitute multifaceted spaces shaped through the collaboration of urban planning, political actors, and corporations, encompassing considerations such as transportation, league expansion, consumption-marketing strategies, and political dynamics, thereby forming an intersectional arena.⁵² In the contemporary era, where football has gained industrial momentum, a multilayered network of relationships is formed among clubs, corporations, federations, digital broadcasters, and supporters. The spectators and fans who purchase or watch this product assume the role of consumers, or customers. Within this network, stadiums have transformed into functional spaces related to commercial complexes and media investments.⁵³ However, what distinguishes stadiums within sports venues is not merely their economic infrastructure.

47 Anthony King, “Violent Pasts: Collective Memory and Football Hooliganism”, *The Sociological Review*, Vol. 49/No. 4, 2001, p. 578, 582, <https://doi.org/10.1111/1467-954X.00348>.

48 Maurice Halbwachs, *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi*, trans. Büşra Uçar, Heretik, Ankara 2016, p. 13.

49 Marc Bloch, “Memoire Collective, Tradition et Coutume: a propos d’un livre recent”, trans. Jennifer Marie Silva, in *The Collective Memory Reader*, eds. Jeffrey K. Olick, Vered Vinitzky Seroussi- Daniel Levy, Oxford University Press, NY, 2011, pp. 150-155.

50 Wolfram Pyta, “Introduction: Football Memory in a European Perspective”, In *European Football and Collective Memory*, eds. Wolfram Pyta- Nils Havemann- Palgrave Macmillan, 2015, p. 13.

51 Daniel Fitzpatrick, “‘Football Remembers’-The Collective Memory of Football in the Spectacle of British Military Commemoration”, *Journal of War & Culture Studies*, Vol.16/No.1, 2021, p. 74, <https://doi.org/10.1080/17526272.2021.1930701>.

52 Robert Trumpbour, “Review Essay: Sport and the Urban Landscape”, *Journal of Urban History*, Vol.33/No.5, 2007, p. 854, <https://doi.org/10.1177/0096144207301338>.

53 Talimciler, “Futbol Değil: İş Endüstriyel Futbol”, p. 93.

According to Bromberger, stadiums are among the rare sites where the integration or fragmentation of urban communities can be observed. In today's world, characterized by the widespread establishment of neoliberal economic structures and the intertwining of politics and capital, it is evident that politics will not refrain from intervening in football and stadiums, particularly as these arenas offer easy means of directing division and integration.⁵⁴ In other words, the extensive social impact of football renders the relationship between politics and sport inevitable. Within football, particularly the phenomenon of fandom and the social relations emerging therein expand this sphere of influence⁵⁵ By focusing on the general assumption that sport primarily involves individuals fixated on competition, this underscores how sport functions as an ideological value and a medium of transmission. At this juncture, massive stadiums become spaces vulnerable to political intervention predicated on the segmentation of individuals.

Political ideologies can shape, suppress, and even reconstruct the direction of memory through new strategies and instruments. They have also served as tools for legitimizing power and propaganda. This was evident in Nazi Germany, Francoist Spain, and Salazar's Portugal. In Latin American countries, football became a frequent arena for social manipulation employed by military regimes. For instance, the 1978 FIFA World Cup was utilized to mitigate the effects of the military coup in Argentina and to improve the international image of the military government.⁵⁶ Moreover, the Berlin Olympic Stadium, built for the Berlin Olympics, was designed as more than a mere sports venue—it became one of the grandest stages for Nazi propaganda.⁵⁷ A similar example in Turkey emerged after the military coup of September 12, 1980, with efforts to depoliticize society and accelerate stadium construction. The redirection of youth and their affiliations toward apolitical spaces, and the idea of maintaining social order and discipline, permeated football arenas. This influence extended from how supporters should behave in stadiums to regulations on footballers' beards and mustaches. During the 1990s, the rising terrorist incidents in Turkey also impacted nationalism within football arenas. In the 2000s, nationalist reactions generated by politics and political representations spread throughout the country, permeating football fields in cities across Turkey.⁵⁸

While neoliberal policies have become increasingly influential in Turkey today, stadiums have rapidly risen across the country, and broadcasting rights values have consistently increased; however, team performance standards have not been met. Additionally, football actors contribute increasingly to the politicization of football, alongside politicians. Due to football's social, political, and economic potential, new football stadium investments were made during the current ruling period; by 2014, 25 football stadiums had been constructed in 23 different cities.⁵⁹ All these examples demonstrate how stadiums can also be used by political powers as instruments for forgetting or reconstructing memory when desired.

The sense of belonging to football clubs often stems from the cultural and emotional bonds established with the local community from which the club originates. Clubs become symbols of local identity and social memory, reinforcing this sense of belonging through physical spaces and symbolic elements.⁶⁰ Football and

54 Christian Bromberger, "Stadyumdaki Kent, Marsilya'nın Kültürel ve Toplumsal Topografyasının Aynası Olarak Olympique Roman Horak", in *Futbol ve Kültürü, Takımlar, Taraftarlar, Endüstri, Efsaneler*, eds. Roman Horak- Wolfgang Reiter- Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, p. 42.

55 Sağır, *ibid.*, p. 160.

56 Ahmet Talimciler, *Sporun Sosyolojisi Sosyolojinin Sportu*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2010, p. 45.

57 Engin Bozkurt, "Faşizmin Mekânları", *Birikim*, 16.03.2025, <https://birikimdergisi.com/guncel/11993/fasizmin-mekanlari>, accessed on: 28.05.2025.

58 Ahmet Talimciler, "Bir Meşrulaştırma Aracı Olarak Futbolun Türkiye'de Son Yirmi Beş Yılı", *Toplum ve Bilim*, No.103, 2005, pp. 147-162.

59 Cem Tinaz- Emir Güney- Ahmet Talimciler, "Football in Turkey", in *Routledge Handbook of Football Business and Management*, eds. Simon Chadwick- Daniel Parnell- Paul Widdop, Christos Anagnostopoulos, Routledge, 2019, p. 565, 573, <https://doi.org/10.4324/9781351262804>.

60 Przemysław Nosal – Radosław Kossakowski, "Introduction to Studies on Football, Fandom and Collective Memory", in *Football, Fandom and Collective Memory: Global Perspectives*, eds. Przemysław Nosal- Radosław Kossakowski- Wojciech Woźniak, Routledge, London 2024, p. 3.

teams are seen as sacred by their supporters; similarly, the stadiums where the teams play their matches are considered sacred spaces.⁶¹ The importance attributed to these stadiums, where rituals, commemorations, and exuberance unfold, has become a topic of contemporary debate. There are observations suggesting that football serves as a manifestation of the “sacred” or even “secular divinity”.⁶² Additionally, there are perspectives that interpret football as a new form of production, commenting on it through the lens of the “secular sacred”.⁶³

Andrew Brow, while questioning whether football can be considered sacred or a form of religion, emphasizes that this phenomenon cannot be understood merely as a sporting event. He states, “if you do a Google news search, in the months of an English winter, for terms like “miracle”, or “messiah” many results will turn out to be about football matches.” thereby highlighting the quasi-religious significance attributed to the sport.⁶⁴ A representative and supporter of Manchester United described this regularly repeated weekly phenomenon as follows: “Each week millions of people across the world travel hundreds, sometimes thousands of miles to watch a football game. For these people football is their ‘religion’.”⁶⁵ Sociologists and historians, while traditionally examining the mass migrations of people driven by faith or conflict in historical contexts, now observe that hundreds of thousands of individuals today can form networks of social interaction across vast distances, even if temporarily, around collective acts of remembrance, enthusiasm, or shared pursuits. Football stadiums not only serve as sites for rituals and commemorative ceremonies but also house memories deeply embedded in the collective consciousness of fans. For instance, the desire of Liverpool supporters to have their ashes scattered at Anfield after death is a powerful indication of the stadium being perceived as a “temple” and football as something “sacred.”⁶⁶ Similarly, in Turkey, stadiums are also depicted as sacred spaces. For example, the opening of a stadium was announced with the phrase, “Galatasaray fans, here is your new temple”.⁶⁷ Moreover, some players and coaches have stated that football is experienced almost like a “religion” in Turkey.⁶⁸ In Turkey, the award-winning documentary Eski Açık Sarı Desene, which reflects the meaning attributed by Galatasaray Sports Club supporters to the Ali Sami Yen Stadium before its demolition, offers a visual and auditory representation of this collective accumulation. Numerous examples can be given of sacralizing discourses attached to stadiums, clubs, and even players. A particularly striking example is the unwavering slogan of Boca Juniors fans, rooted in the club that football legend Maradona called home: “*Boca es mi religion, Maradona es mi dios, la Bombonera es*

61 Kevin Dixon, “Football Fandom and Disneyisation in Late-Modern Life”, *Leisure Studies*, Vol.33/no.1, 2014, pp. 1-21, <https://doi.org/10.1080/02614367.2012.667819>; Richardson, Brendan, *Consumption Outside the Market: An Ethnography of Consumer Resistance Among Football Fans*, Dublin City University, Doctoral dissertation, 2007; Brendan Richardson- Darach Turley, “It’s Far More Important Than That: Football Fandom and Cultural Capital”, *European Advances in Consumer Research*, 2008, pp. 33–38.

62 Ali Albayrak, Salih Emre Karayel, “Kutsalın Futboldaki Tezahürleri” *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Vol.27, No.2, Aralık 2022, p. 86.

63 Mustafa Tekin, “Din Dışından Kutsala Futbol”, *Ümran Dergisi*, 94, 2002, s. 99-104; Mustafa Tekin, “Futbol: Seküler Bir Kutsal”, *Tercüman*, <https://www.tercuman.com/kultur-sanat/futbol-sekuler-bir-kutsal-74/>, accessed on: 18.04.2025.

64 Brown, Andrew, “What Is Religion? Part 2: Why Football Doesn’t Measure Up”, *The Guardian*, 2.09.2013, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2013/sep/02/why-football-doesnt-measure-up>, accessed on: 24.04.2025.

65 Smith Martin, “Football: Religion for Humanists?”, *Humanists UK*. <https://humanists.uk/humanistlife/football-religion-for-humanists/>, accessed on: 24.04.2025.

66 Albayrak-Karayel, ibid, p. 86; Taylor, Ian, “Hillsborough 15 Nisan 1989 Gelenek ile Modernleşme Arasında İngiliz Futbolu”, in *Futbol ve Kültürü: Takımlar, Taraftarlar, Endüstri, Efsaneler*, eds. R. Horak, W. Reiter, and T. Bora İletişim Yayınları, İstanbul 2020, pp. 57–72.

67 “Galatasaraylılar İşte Yeni Mabediniz”, *Fanatik*, <https://www.fanatik.com.tr/galatasaray/galatasaraylilar-iste-yeni-mabediniz-208435>, accessed on: 22.04.2025.

68 Türkiye Futbol Federasyonu, “Toni Schumacher: ‘Türkiye’de Futbol Din Gibidir””, November 23, 2012, <https://www.tff.org/default.aspx?pageID=648&ftxtID=16745#:~:text=Türkiye’de%20bulunan%20bir%20stadyumda,din%20gibi%20olduğunu%20ifade%20etti>, accessed on: 24.04.2025; “‘Türkiye’de Futbolun Bir Din Gibi”, *Hürriyet*, 12.01.2011, <https://www.hurriyet.com.tr/sporarena/turkiye-de-futbol-din-gibi-16739647>, accessed on: 24.04.2025; “Türkiye’de Futbolun Bir Din Gibi”, *Hürriyet*, 05.02.2010, <https://www.hurriyet.com.tr/sporarena/turkiye-de-futbol-din-gibi-13692990>, accessed on: 24.04.2025.

mi iglesia/ My religion is Boca, my God is Maradona, my temple is La Bombonera (the stadium).” The sanctity attributed to Maradona by Argentinians extended beyond symbolic admiration; they even founded a new church known as the “*Church of the Hand of God*” or the “*Maradona Church*,” (Iglesia Maradoniana) effectively inventing what could be considered a “new religion.” The goal that inspired the phrase “*Hand of God*” (La mano de Dios) scored during the match held at Mexico’s iconic Aztec Stadium on June 22, 1986, came to represent—according to both Argentinians and Maradona himself—a form of revenge for the Malvinas War (Falklands War) fought against England in 1982.⁶⁹ However, fandom is not limited solely to this perception of sacredness; it also generates a memory associated with violence. Behaviors categorized under football fanaticism, often in violation of rules, have over time evolved into a pattern of conduct and become visible in various forms.⁷⁰ In this regard, football-related violence is often regarded as a persistent component of the stadium atmosphere and a stable expression of social behavior.⁷¹

Club Names, Emblems, and Jerseys

Football serves as a powerful medium through which individuals can relive and express the experiences and emotions acquired during their processes of socialization, using objects, symbols, slogans, and team jerseys. Sports clubs, in this regard, function as sites of memory that prevent the erasure of past victories, collective memories, and mourning, thereby attributing meaning to them. Branscombe and Wann argue that fandom enables individuals to establish a strong emotional connection with a team even without direct participation in the game. With the weakening of traditional community bonds, sports spectatorship has emerged as a meaningful sphere of belonging for individuals. Team identity offers resilience against psychological fragility and alienation, and increasingly replaces familial and local ties by allowing individuals to engage with broader social structures.⁷² Therefore, football clubs and stadiums serve as sites where new social relationships are formed, with emblems, team colors, and the historical joys and traumas not only symbolizing but also carrying the memory resources of this new social network.

The meanings and symbols embedded in the names, colors, and emblems of football clubs often serve as carriers of the representation of the cities, neighborhoods, and larger settlements where they were established. Clubs such as Barcelona, Real Madrid, Manchester City, and Liverpool are examples of this phenomenon, with this symbolism also manifesting in the names of collective memory spaces. This situation is common not only in large, economically powerful clubs but also in local, amateur, or immigrant-based clubs. In countries like Germany, which are major destinations for immigration, football becomes an integration tool that supports community identity. For instance, clubs like Türkiyemspor Berlin, FC Türkiye Wilhelmsburg, and Türkücü München combine Turkish-German phrases in their names and use symbolic colors like red and white in their logos. Similarly, teams founded by Syrians, such as FC Suryoye Köln, Anadolu E.V. Köln, and Anadoluspor Berlin, contribute to keeping the geographical affiliation alive in memories after migration. The inclusion of both the symbols of the country of migration and the homeland in the clubs’ flags and logos highlights football’s power to preserve cultural memory. This situation helps keep the geography, cultural, and linguistic elements alive through football, ensuring the continuity of memory. This form of remembrance and commemoration organized through football and clubs also represents a set of cultural practices that make people feel indebted to their past or suggest a moral continuity between them and their history.⁷³

69 Tanıl Bora, “Unutulmaz Anlar: Tanrı’nın Eli”, *Socrates*, 2018, <https://eski.socratesdergi.com/tanri-nin-eli/>, accessed on: 28.05.2025; Halis, Serhat, “‘Tanrının Eli’ Golü ve Bir İntikam Hikâyesi”, *BirGün*, 26.11.2020, <https://www.birgun.net/haber/tanrinin-eli-golu-ve-bir-intikam-hikayesi-324395>, accessed on: 28.05.2025.

70 Eric Dunning- Patric Murphy- John Williams, “‘Keyfiler,’ ‘Açık Tribün Çeteleri’ ve ‘Kavga Şirketleri’: Futbol Etiği Davranışının Sosyolojik Bir Açıklamasına Doğru”, in *Antropolojik Açısından Şiddet*, ed. David Riches, trans. Dilek Hattatoğlu. Ayrıntı Yayınevi, İstanbul 1989, p. 200, 206.

71 İlknur Hacisoğlu- Funda Akcan- Nefise Bulgu, “Hayali Cemaatler Olarak Taraftar Toplulukları: Ankaragücü Taraftar Grupları Örneği”, *Spor Bilimleri Dergisi*, Vol.23/No.4, 2012, p. 65.

72 Nyla R. Branscombe - Daniel L. Wann, “The Positive Social and Self Concept Consequences of Sports Team Identification”, *Journal of Sport and Social Issues*, Vol.15/No.2,1991, pp. 115-127. <https://doi.org/10.1177/019372359101500202>.

73 Schudson, ibid.

Sheffield FC, known as the world's oldest football club, justifies its proud legacy through historical, economic, and social foundations.⁷⁴ The Arsenal crest features 15 laurel leaves on the left side, which reflect the detail on the reverse side of a sixpence coin paid by the 15 individuals who played a role in the founding of the club. These laurel leaves are also claimed to symbolize strength. The club's origins are deeply tied to Woolwich, a town with a strong military tradition, as it was home to the Royal Artillery Regiment and numerous military hospitals. Founded in 1886 in the Woolwich district, (Royal) Arsenal played without a crest for the first two years, later adopting the Woolwich coat of arms featuring cannons. Initially, the cannon depicted in the Arsenal logo was facing east, but it was later turned to face west.⁷⁵ Tottenham Hotspur, its name derives from Sir Henry Percy, an English nobleman from the late Middle Ages, known as "Harry Hotspur" due to his death in the Battle of Shrewsbury in 1403 and his use of spurs during combat. The rooster featured in the club's emblem is linked to Percy's spurred fighting cocks.⁷⁶

Commemorations, Tragedies, and Rituals

Both Durkheim and Halbwachs emphasized the importance of rituals that institutionalize the past in our daily lives, as well as the significance of memory-preserving tools such as texts, museums, murals, and monuments.⁷⁷ It is possible to observe these memory-preserving tools in football and the events associated with it. In football, there is a momentum in which success stories are glorified or held in higher esteem. However, failures in the football process, tragedies and traumas resulting from events linked to hooliganism, become the subject of emotional transitions symbolized through rituals, various texts, museums, monuments, and forms.

Although the concepts of collective memory and commemoration are interconnected, they do not express the same thing. Commemoration relies on the practices and symbols that communities use to present the past both to themselves and to the external world; these actions occur collectively in the public sphere and are processes in which social views on the past are negotiated in a conflicting manner. In this context, space, time, body, and images transform into cultural tools.⁷⁸ In contrast, collective memory refers more to a mental orientation that unfolds over time; Nora's "places of memory" are examples where this state of consciousness is materialized. In this context, forms of commemoration for deceased athletes in football history, along with the media, ceremonies, and rituals, are part of relatively newly developed commemoration cultures.⁷⁹ Indeed, there are numerous examples related to this. The Heysel Stadium Disaster in 1985 and the Hillsborough Disaster in 1989 have become ingrained in the memories of nations and societies, serving as subjects of commemoration ceremonies.

Although football often sustains collective memory through success and victories, incidents of violence have also contributed to shaping this memory in a negative way. One such example is the Heysel Stadium disaster in 1985 in Brussels, where 39 people died following violent actions involving Liverpool supporters. The incident resulted in the indefinite suspension of English clubs from European competitions and led to

74 "History", *Sheffield FC*, <https://sheffieldfc.com/the-worlds-first/history>, accessed on: 22.04.2025.

75 "The Arsenal Crest", *Arsenal*, <https://www.arsenal.com/news/news-archive/the-arsenal-crest>, accessed on: 22.04.2025.

76 Tottenham Hotspur, "Percy House Heritage Rooted in the Tottenham Community", <https://www.tottenhamhotspur.com/the-club/foundation/about-us/percy-house-heritage/>, accessed on: 22.04.2025.

77 Brian Conway, "New Directions in the Sociology of Collective Memory and Commemoration", *Sociology Compass*, Vol.4/No.7, 2010, p. 444.

78 Markwart Herzog, "Rituals and Practices of Memorial Culture in Football", in *European Football and Collective Memory*, eds. Wolfram Pyta- Nils Havemann, Palgrave Macmillan, London 2015, p. 198.

79 Herzog, *ibid.*

the period being labeled as “the English disease.”⁸⁰ The Heysel tragedy marked a rupture in the collective memory regarding football’s unifying nature. The media not only recalled the event but also played an active role in shaping memory. As Clemens Kech points out, the media re-circulated past images, effectively transporting individuals and society back to a specific site of memory. At the time, the European Cup final—initially presented with expressions such as “the final of the century” or “dream match”—came to be known in public discourse as the “Heysel disaster,” provoking widespread social outrage.⁸¹ Even today, a simple internet search using the phrase “Heysel tragedy 1985” reveals how deeply the event has become associated with specific images in the collective memory. This demonstrates how football can swiftly become loaded with either positive or negative connotations in the process of memory production. “Heysel” has increasingly come to signify, at least in the realm of today’s mass digital media, what is often referred to as “savage hooliganism” and has begun to transform into a site of football tragedy within the realm of memory. This is because memory not only reconstructs the past, but also organizes present and future experiences.⁸²

The social relationships of individuals give meaning to certain memories. Although Halbwachs did not extensively examine the impact of collective memory on individual memories, the role of interaction rituals in this process is significant. Memories imbued with social meaning become sacred for individuals and are closely tied to intra-group relationships. As Brentin suggests, the field of sports can be seen as a space where mnemonic practices are ritualized, and these experiences are disseminated to society in various ways. In this context, stadiums are not only places where sports are performed but also public spaces where political messages are produced and spread through various media channels.⁸³ In this regard, rituals also emerge as a manifestation of public spaces where dialogues with authorities take place and similar political and social concerns are expressed.

Football also creates strong bonds among members by fostering traditions that span across generations, ensuring that deceased members are commemorated in various ways. History, memory, and remembrance are crucial elements in the formation of community within football clubs, and these processes reflect the influence of traditional mourning culture on the club’s culture. Studies on the visual language of football clubs and their cherished photographs reflect a sense of intergenerational belonging between living and deceased members.⁸⁴ Thus, through photographs, choreography, and visual displays in stadiums, efforts are made to ensure the intergenerational remembrance of living or deceased fans, players, or managers. With the use of technology, fans who are physically not present in the stadium can also form emotional connections from all around the world, reinforcing the creation of a shared memory.

One of the common examples of commemoration and remembrance in football is the use of black armbands or black kits. These symbols have been adopted by both local and international teams for various reasons, serving as symbols of solidarity and respect. Sports clubs and associations in Europe continue to sustain the culture of remembrance through the media, tradition, and ceremonies. Days of remembrance for the deceased, moments of silence during general assemblies, and pre-match rituals are significant parts of this practice. Players wear black armbands or ribbons during the first home match following a loss, and they observe a minute of silence to honor the deceased.⁸⁵ In football clubs in Scotland, players take to the field on “Remembrance Sunday” wearing red poppy symbols on their jerseys and participate in a minute

8 For debates and objections concerning the concept of ‘the English disease’ and English football hooliganism, see: Steve Frosdick- Peter Marsh, *Football Hooliganism*, Willan, London 2005; Rob Steen, “Interwoven tragedies: Hillsborough, Heysel and Denial”, *Sport in Society*, Vol.19/No.2, pp. 254-266, 2016, <http://dx.doi.org/10.1080/17430437.2015.1079011>.

81 Clemens Kech, “Heysel and its Symbolic Value in Europe’s Collective Memory”, in *European Football and Collective Memory*, eds. Wolfram Pyta- Nils Havemann, Palgrave Macmillan, London 2015, p. 157, 164.

82 Assmann, *ibid*, p. 26-28.

83 Brentin, *ibid*, p. 3.

84 Herzog, *ibid*, p. 186-187.

85 Herzog, *ibid*, p. 187.

of silence or applause to honor the fallen. At Heart of Midlothian FC, the commemoration of those who lost their lives in World War I is regarded as a significant part of the club's cultural identity – referred to as the club's "collective heart."⁸⁶ The examples provided in Markwart Herzog's work carry significance in terms of the ritual aspects of football, jerseys, commemoration, and the act of remembrance. On January 20, 1989, the Turkish football club Samsunspor suffered a tragic accident while traveling for an away match. As a result of the crash, the team lost its head coach, several players, and the bus driver, while other players and staff members were injured. In memory of this tragedy, the club added the color black to its traditional red and white team colors from 1989 onwards. Furthermore, every January, the players who lost their lives—referred to as "Football Martyrs"—are commemorated in ceremonies held at a monument built in their honor in front of the stadium. During matches played in January, the team wears black kits, and supporters also dress in black as a mark of respect.⁸⁷ Another example from Turkey is the death of Mustafa Necati, one of the founders of Altay Sports Club and a former Minister of National Education, on January 1, 1929. Following his passing, the Altay team took to the field wearing black jerseys in their first match against Karşıyaka, and players from both teams observed a moment of silence before the game. In addition, several commemorative decisions were made: refraining from participating in any matches on January 1st henceforth, holding memorial ceremonies at his gravesite and at the club on each anniversary of his death, establishing a memorial corner within the club, and wearing black jerseys for a two-month period.⁸⁸

The monument constructed here is the creation of a commemorative ritual and monument built alongside stadiums as sites of memory. The transmission of collective memory is as important as its construction. This is because rituals, as acts of ancestral remembrance, carry memory and serve the functions of reiterating and preserving the act of remembering.⁸⁹ However, acts of remembrance and commemoration in football are not limited to national or local regions. Borussia Dortmund, a team in the German Bundesliga, auctioned off special black kits that their players wore in the 21st matchweek against Hertha Berlin. The proceeds from this auction were intended to aid those affected by the earthquake in Kahramanmaraş, Turkey, which occurred on February 6, 2023. The German club referred to the earthquakes in the Turkey-Syria border region as "the disaster of the century" and announced their decision to sell the jerseys worn during the match on February 19 to support the victims of this tragedy.⁹⁰

In football, the preservation of memory through visual and symbolic elements can extend not only to events but also to individuals who have made significant contributions to players or clubs. During the 2022/23 season, Premier League teams wore black armbands to commemorate the death of Brazilian football legend Pelé, and a minute of silence was observed before each match. Similarly, MLS, NWSL, and USL teams wore black armbands to honor the passing of former referee Merritt Guthrie. In 2021, to remember Gerd Müller, Bayern Munich players took to the field wearing jerseys with Müller's name and number on the back.⁹¹ One of the collective memory spaces in football also includes the heroes, such as club managers, owners, and officials, as well as their ordinary daily activities, the respect they show for loyal fans, and the support they provide in organizational activities.⁹² Franz Beckenbauer, the former German footballer, coach, and executive, became a symbolic figure for both Bayern Munich and Germany.

86 Markwart Herzog, "Erinnern, Gedenken und Vergessen im Fußballsport", in *Memorialkultur im Fußballsport- Medien, Rituale und Praktiken des Erinnerns, Gedenkens und Vergessens*, ed. Markwart Herzog, Kohlhammer, Stuttgart 2013, p. 36.

87 Samsunspor, "Futbol Şehitlerimizin Anıtının Açılışı Yapıldı", accessed on: 23.04.2025. <https://www.samsunspor.org.tr/haberDetay.php?id=5479>.

88 Fehim Kuruloğlu, *Altay Spor Kulübü Tarihi*, Ecem Basın Yayın, İstanbul 2014, p. 127-128.

89 Connerton, *ibid*, p. 43-45.

90 Erbil Başay, "Borussia Dortmund Özel Tasarım Formaları Depremzedeler Yararına Açık Artırmaya Çıkaracak", *Anadolu Ajansı*, 17 Şubat 2023, <https://www.aa.com.tr/tr/dunyadan-spor/borussia-dortmund-ozel-tasarim-formalari-depremedeler-yararina-acik-artirmaya-cikaracak/2823512>, accessed on: 25.04.2025.

91 "What are black armbands in soccer?", *Bundesliga*, <https://www.bundesliga.com/en/faq/all-you-need-to-know-about-soccer/black-armband-31007>, accessed on: 26. 04.2025.

92 Numerato- Svoboda, "Collective Memory and Social...", p. 102.

His death was mourned with great respect by the global public.⁹³ However, at times, these acts of commemoration can lead to crises. On December 29, 2023, the Turkish Super Cup final between Galatasaray and Fenerbahçe, scheduled to take place in Saudi Arabia, was postponed due to the teams' desire to wear shirts featuring the image of Mustafa Kemal Atatürk, the founder of Turkey, during warm-up. Saudi organizers stated that the decision was made because the match did not comply with regulations.⁹⁴

The naming of streets, squares, and sports facilities after prominent athletes has become a tradition for commemorating these sports icons.⁹⁵ These name designations often refer to a football player, a politician, or a historical event. Real Madrid's Santiago Bernabéu stadium takes its name from Santiago Bernabéu de Yeste, who played for the club for many years and later became its president. In Turkey, it is quite common for stadiums or sports facilities to be named after people from various social strata and groups, such as politicians, mayors, head coaches, or club presidents. Examples include Fenerbahçe Şükrü Saracoğlu Stadium, named after a politician, and Bornova Aziz Kocaoğlu Stadium, named after a former mayor, as well as the presence of Mustafa Kemal Atatürk's name on multiple stadiums, honoring the founder of the country.

Organized fan groups in Brazil provide a strong example of football's role in social interaction and the production of shared values. These groups are notable not only for their passion for football but also for the symbols they use in the construction of collective identity. Since the 1990s, some fans have adopted the figure of Che Guevara as a symbol linking international leftist struggles to local identities. Che's image has appeared in the stands, symbolizing an oppositional stance, and has also been featured on badges, flags, and shirts.⁹⁶ These symbols have also been adopted by ultras groups in various countries as representations of rebellious and anti-system figures. Che Guevara has been symbolically used in the stands in Italy, Israel, France, and Germany, while Italian Livorno fans have referenced leftist thinkers and figures like Stalin. The ultras group of Hapoel Tel Aviv has displayed choreographies featuring images of Che Guevara, Karl Marx, or Gandhi. Livorno fans refer to leftist ideologies, while Saint-Étienne fans honor the resistance leader Cochise, an Apache leader. These figures reflect the ultras' desire to defend their identities and oppose authority. Cochise, regarded as a symbol of resistance against the attacks on the lands of Mexicans and Americans, has become a hero and role model for the ultras of the French club Saint-Étienne.⁹⁷ Not only political individuals but also groups have served as sources for fans' symbols and emblems. In Poland, the "Cursed Soldiers" who are celebrated for their patriotism, resistance, and struggle, have become role models for fans, appearing on their scarves, flags, and stadiums, and are considered significant figures.⁹⁸ Similarly, the IRA has maintained its presence as a symbol of collective identity and political consciousness in the emblems and symbols of Celtic Glasgow supporters in Scotland.⁹⁹

Sports clubs also carry symbols that reflect the city and supporters from which they draw their identity and support. The symbols on the shirts or club flags, such as those on crests, are directly linked to commemorations. Until 2012, the iconic crest on Liverpool Football Club's shirt included all the classic Liverpool symbols: the Shankly Gates, the "You'll Never Walk Alone" motto, the liver bird, and a memorial badge in honor.

93 "A Tribute to Franz Beckenbauer (1945–2024)", *Inside*, <https://inside.fifa.com/organisation/news/a-tribute-to-franz-beckenbauer-1945-2024>, accessed on: 22.04.2025.

94 "T-Shirt Row Causes Saudi Arabia-Based Turkish Super Cup Final to Be Postponed", *The Guardian*, 19.12.2013, <https://www.theguardian.com/football/2023/dec/29/t-shirt-row-saudi-arabia-based-turkish-super-cup-final-postponed-galatasaray-fenerbahce#:~:text=A%20the%20heart%20of%20those,not%20adhering%20to%20match%20regulations>, accessed on: 26.04.2025.

95 Herzog, "Rituals and Practices...", p. 188.

96 Bernardo Buarque de Hollanda- Raphael Rajão Ribeiro, "The Political and War Symbolism in the Universe of the Supporters :A Reading of the Appropriations of the Figure of Che Guevara between Organized Supporters in Brazil", in *Football, Fandom and Collective Memory: Global Perspectives*, eds. Przemysław Nosal- Radosław Kossakowski- Wojciech Woźniak, Routledge, London 2024, p. 45-48.

97 Nosal- Kossakowski, "Introduction to studies on football...", p. 3.

98 Nosal- Kossakowski- Woźniak, "Guerrilla Patriotism...", ibid.

99 Mark Hayes, "Glasgow Celtic Fans, Political Culture and the Tiofaidh Ar La Fanzine: Some Comments and a Content Analysis", *Football Studies*, Vol.9/No.1, 2006, pp. 5-18.

of the victims of the Hillsborough disaster, which was made permanent with the addition of the Eternal Flame. As of 2025, Liverpool's football kits still feature the symbol "97" between two flames on the back of the shirts, commemorating the victims of Hillsborough.¹⁰⁰ The forms of remembrance can certainly be expanded. For example, the emblem of Paris Saint-Germain, a French club, features the Eiffel Tower and the red and white colors, both of which are symbols derived from the city itself. When explaining the consistency of the club's colors, the element of identity should be taken into account. Individuals can also identify with larger groups they do not personally know, and this is commonly seen among football fans.¹⁰¹ This identification involves the individual aligning with a collective identity through symbols such as the club's colors, and it enables the person to become part of a larger, anonymous group without necessarily forming a personal connection. It fosters a sense of unity and integration with the group.¹⁰²

Examples of club colors can be further expanded. In England, shirt colors have proven to be highly resistant to the changing football environment and the commercialization of the sport. To understand why clubs' traditional colors emerged and largely remained fixed, it is important to consider traditions, approved norms, and the habits of mediators. As Cardiff City's owners learned, the identification with wearing blue, a color the Welsh club has continuously maintained since 1908, plays a crucial role in the fans' process of internalization.¹⁰³ The jersey colors of the Netherlands and Italy national teams reflect respect for their royal heritage and historical roots. The "Azzurro" (blue) color for Italy signifies a socio-historical connection to the Savoy Dynasty, tracing back to its origins, while the Netherlands' iconic orange color is rooted in the House of Orange-Nassau, with historical ties to William of Orange, who played a prominent role in the Eighty Years' War that laid the foundations for modern-day Netherlands.¹⁰⁴ Jersey colors, much like club names and crests, can be just as prominent and carry historical significance. The Barcelona football club has expressed the importance of its colors in the following way: "*For over 100 years the colours blue and garnet have come together on the shirts of FC BARCELONA players and this is why the Club is also known as the equip blaugrana (blue and garnet team).*"¹⁰⁵ The club's crest holds historical and social significance. The crest, which was selected through a competition in 1910 and has only changed aesthetically since then, features the Saint George's Cross in the upper quarter. This cross represents the patron saint of Catalonia and is also found on the coat of arms of the city of Barcelona and the Catalan flag.¹⁰⁶ This sense of integration and the desire expressed in this context highlight the connection that fans establish with other groups, regardless of physical distance or direct contact. One of the key elements that strengthens this bond is the use of chants, jerseys, and emblems.

Communication, Anthem, and Memory

The difference between communicative memory and cultural memory refers to the contrast between collective memory based on everyday communication and the memory preserved through official commemorations and cultural formations that gradually become historical over time. Cultural memory is shaped by fixed points and is a long-term, organized process that helps sustain the identity of society. It is maintained through cultural forms such as texts, rituals, and monuments, and is more formal and continuous

100 "Hillsborough Remembering the 97", *Liverpool FC.*, <https://www.liverpoolfc.com/hillsborough>, accessed on: 23.04.2025; Joanna Durkan, "The History of the Liverpool FC Club Crest - Liverbird and Eternal Flames", *This Is Anfield*, 24.11.2022, <https://www.thisisanfield.com/2022/11/the-history-of-liverpool-fcs-club-crests/>, accessed on: 23.04.2025.

101 Michael A Hogg- Deborah J. Terry, Katherine M. White, "A Tale of Two Theories: A Critical Comparison of Identity Theory with Social Identity Theory", *Social Psychology Quarterly*, Vol.58/No.4 December 1995, p. 831, <https://doi.org/10.2307/2787127>.

102 David Butler- Robert Butler, "The Evolution of the Football Jersey - An Institutional Perspective", *Journal of Institutional Economics*, Vol. 17/ No. 5, 2021, p. 831. <https://doi.org/10.1017/S1744137421000278>.

103 Butler- Butler, *ibid*, p. 832.

104 "Notes & Queries: Why do Italian teams play in blue?", *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/theguardian/2012/nov/21/why-italian-teams-wear-blue>, accessed on 03.05.2025; "Why does the Netherlands love orange? The full explainer", *Dutchreview*, <https://dutchreview.com/culture/history/why-does-the-netherlands-love-orange-full-explainer/>, accessed on: 03.05.2025.

105 "The Colours", FC Barcelona, <https://www.fcbarcelona.com/en/club/identity/colours>, accessed on: 22.04.2025.

106 "The Crest", FC Barcelona, <https://www.fcbarcelona.com/en/club/identity/the-crest>, FC Barcelona, accessed on: 22.04.2025.

than communicative memory.¹⁰⁷ One of the prominent aspects of football enthusiasm is the stands, and the fan chants that are never absent from them—chants that contain historical and social meanings and are at least as old as the clubs themselves. This is because “football grows with fandom, nostalgia, memory, legend, and the emotional investments of the supporters...”¹⁰⁸

Therefore, chants constitute one of the key rituals through which fans—who are among the primary sources of football’s passion—collectively express their support, as well as their teams’ triumphs and sorrows. Singing chants in football fandom is as old as the professional game itself. Over time, clubs have interacted with their supporters and designed their own specific chants.¹⁰⁹ Fan chants are not only integral to sporting events but also serve as significant instruments within football’s stand culture and its collective memory. These chants carry a historical background and are not merely expressions of team support; they also function as a bridge that strengthens solidarity and social bonds between fans and players. This phenomenon should be evaluated within the framework of collective memory. Football symbolizes the collective dynamic of a passionate supporter base through the use of a shared voice—chants—that facilitate communication among fans.¹¹⁰ As a result of collective dynamics and a ritual of supporters, fan chants are performed physically in stadiums and, due to the rapid advancement of communication technologies, are widely disseminated through online fan blogs, social media platforms, and various video-sharing websites. These digital channels facilitate the rapid spread and increased visibility of fan chants beyond the physical boundaries of the stadium.¹¹¹ While stadiums provide the physical space necessary for the formation of collective memory, within these spaces, individual memories can be drawn into a collective memory framework through a shared language and chants. In a friendly match between the German and Turkish national teams in 2023, millions of Turkish-origin immigrants living in Germany kept their memories alive through the display of flags and the singing of chants. During the Euro 2024 matches held in Germany, symbolic and visual elements were used to show support for the Turkish national team; fans wore national team jerseys as well as the jerseys of their favorite Istanbul clubs. While thousands of Turkish-origin supporters cheered for their team, one fan expressed the connection between identity construction and a sense of belonging through football by stating: “*Our hearts beat for Turkey, for home. Of course Germany is also home for us, but we are Turks.*”¹¹²

When evaluating the linguistic and semiotic aspects of fan and club chants, it has been concluded that the content of these chants is shaped by various factors, such as social, geographical, historical, and political influences. According to Collinson, football songs play a significant role in the formation of spatial belonging and social identity. The competitive environment of the A-League, founded in 2004, has directed fans to connect with new teams and develop new rituals and identities. In this process, singing together has become a key element in reinforcing fan identity and traditions.¹¹³ New social networks and the groups formed through interactions have created new spaces, initiating the process of memory transmission through the production of symbols, icons, chants, and songs. In this context, the group in question has shaped its memory through spatial settings where traditional images and ceremonies are

107 Jan Assmann, John Czaplicka, “Collective Memory and Cultural Identity”, *New German Critique*, 65, 1995, pp. 125-133, <http://www.jstor.org/stable/488538>.

108 Ian Collinson, “Singing Songs, Making Places, Creating Selves: Football Songs & Fan Identity at Sydney FC”, *Transforming Cultures Journal*, Vol.4/No.1, 2009, p. 16, <https://doi.org/10.5130/tfc.v4i1.1057>.

109 Veli Aydoğdu, “Taraftar Marşlarının Semiyotik Analiz Yöntemiyle İncelenmesi: Trabzonspor Futbol Kulübü Örneği”, *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol.7/No. 2, 2023, p. 341, <https://doi.org/10.47525/ulasbid.1275920>.

110 Pieter Schoonderwoerd, “‘Shall We Sing a Song for You?’: Mediation, Migration and Identity in Football Chants and Fandom”, *Soccer & Society*, Vol. 12, No. 1, 2010, p. 126-131, <https://doi.org/10.1080/14660970.2011.530482>.

111 Chris Gaffney- John Bale, “Sensing the Stadium”, in *Sites of Sport: Space, Place, Experience*, eds. John Bale- Patricia Vertinsky, Routledge, London 2004, p. 341.

112 Erol Dogrudoğan- Petra Wischgoll, “Germany's Turks Give 'Host Nation' Welcome to Turkey” Reuters, 18.06.2024, <https://www.reuters.com/sports/soccer/germanys-turks-give-host-nation-welcome-turkey-2024-06-18/>, accessed on: 22.05.2025; Kate Connolly, “Turkey Enjoy Rapturous Euro 2024 Reception from Diaspora in Germany”, *The Guardian*, 17.06.2024, <https://www.theguardian.com/football/article/2024/jun/17/turkey-euro-2024-reception-diaspora-germany>, accessed on: 20.04.2025. 113 Collinson, *ibid*.

assembled and repeated.¹¹⁴ English and Slovenian football chants have been studied linguistically, with an evaluation of how these chants contribute to the formation of fan identity, belonging, unity, and motivation. The analysis revealed that despite the simple vocabulary of football chants, they effectively reflect the social values of fans through rich linguistic features. Chants include metaphors, quantifiers, club names, colors, and stadium names. These elements help fans establish a connection with the club and reinforce a shared sense of success.¹¹⁵ The historical and social rivalry between Real Madrid and FC Barcelona has been analyzed linguistically through their anthems. The FC Barcelona anthem presents the club within a structure that advocates for Catalan ideologies and emphasizes internal solidarity, while the Real Madrid anthem reflects an approach that aims to reach global audiences and establish external solidarity. According to the study, the competition between the two clubs is not limited to political and historical reasons; it is also nourished by the linguistic and ideological codes embedded within their anthems.¹¹⁶ The ultras of FK Sevastopol in Crimea have interpreted past events and figures in different ways both before and after Russia's annexation. The attitudes of the club's supporters towards the version of the song "Legendary Sevastopol" reflect the disagreements among Crimean fans regarding the use of Russian and Ukrainian symbols, highlighting the uncertainty around how memory will be constructed between the past and the future.¹¹⁷ In a content analysis of Trabzonspor chants originating from Turkey, themes of belonging, regionalism, success, and fan affection were prominent, with the region's characteristics and identity reflected in the chants.¹¹⁸ In this context, football songs and chants are not merely incidental elements, but strategic linguistic tools that influence fan psychology and societal structure. At the same time, they serve as cultural transmission elements that keep the historical, geographical, and emotional accumulations of clubs alive through collective participation in memory spaces, spanning generations.

Conclusion

Football has transformed from being merely a sporting activity into a complex social phenomenon shaped by multiple factors, ranging from individual identity to collective memory, from social belonging to processes influenced by political ideologies and neoliberal economic partnerships. While supporters engage in social interaction with individuals from similar or identical sociocultural groups in an effort to construct their identities, globalization, politics, corporatized football clubs, and the emerging economic relations they generate have accelerated the industrialization of football. Amid these developments, football has simultaneously served as a source for the shaping of collective memory through fandom, symbols, rituals, crests, chants, and spaces such as stadiums.

Therefore, the meaning of football extends far beyond on-field success; it has become a phenomenon imbued with sacred significance, rooted in the diverse cultural and social networks formed around it, and serves as a source of collective memory. In long-term supporter relationships in particular, football assumes a permanent place in individuals' lives; the sense of belonging formed with clubs is passed down from generation to generation within families, thereby creating cultural continuity. Spaces associated with football play a vital role in sustaining this continuity. This is because people attribute significance to places as a means of remembering the past and keeping it alive in the present and future. In this context, football clubs and stadiums not only serve as venues for matches but also function as carriers of collective

114 Nora, *Hafıza Mekanları*..., ibid.

115 Agata Križan, "The Language in British and Slovene Football Anthems", *ELOPE: English Language Overseas Perspectives and Enquiries*, Vol.13/No. 1, 2016, p. 27-28, <https://doi.org/10.4312/elope.13.1.15-29>.

116 Peter Mwinwelle- Gabriel Agbemehia Kwame- Rainer Mwinwelle, "A Stylo-Thematic Analysis of Rivalry in the Anthems of Real Madrid and FC Barcelona", *Advances in Language and Literary Studies*, Vol.11/No.2, 2020, p. 13-14, <https://doi.org/10.7575/aialc.all.v11n.2p.8>.

117 Cole, ibid, p. 23.

118 Aydoğdu, ibid, p. 346.

memory and cultural heritage. Stadiums become sites where victories are celebrated with collective joy and losses are mourned collectively, and at times, they are imbued with “sacred” meanings and expressions by fans. Consequently, although football may be institutionalized and designed as a highly valuable economic structure in the eyes of clubs and federations, it carries a much deeper and emotional significance for supporters.

While football is shaped by its historical legacy, past achievements, and shared emotions, stadiums, club buildings, and neighborhoods or public spaces associated with teams play a crucial role in preserving both tangible and oral cultural heritage. However, football is not merely a vehicle for recalling the past; it also represents a form of collective action that sustains expectations, hope, and the desire for future success. As Jan Assmann emphasizes, memory does not only structure the past—it also gives meaning to the present and contributes to the construction of the future. In this context, football is a social domain that carries the legacy of the past into the future and is nourished by the collective memory built in the present. Social tendencies and demands aimed at reconstructing and remembering a fading past are materialized through the spatial, physical, and symbolic organizations of football. Stadiums and other physical infrastructures, shaped according to clubs’ economic power, evolve into spaces that support the continuity of collective memory. Alongside verbal elements such as slogans, shared narratives, and chants, the transmission of this memory is institutionalized and made enduring in social consciousness through visual symbols like jerseys, colors, emblems, and monuments.

Araştırma & Yayın Etiği: STAD, yazım ve dil editörünce kontrol edilen işbu makalenin yayın sürecinde çift taraflı kör hakemlik müessesesini titizlikle işletmiştir. Editör, makalenin tüm editöryal işleyişini yürütmüş, bu esnada yazar sürecin tamamen dışında tutularak COPE yayın etiği prosedürlerine riayet edilmiştir. Bu makale, en az iki kör hakem tarafından incelenmiş ve intihal.net taramasıyla intihal ve benzerlik raporu oluşturulmuştur. Bu çalışma etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup, kullanılan veriler literatür taraması ve yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Araştırma ve yayın etiğine uygundur.

Etik Beyanı & Çıkar Çatışması: Bu makalenin yazarları çıkar çatışması bildiriminde bulunmamış, makalenin hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik kaidelere uyulduğunu ve yararlanılan tüm çalışmalara atıf yapıldığını beyan etmiştir. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır.

Açık Erişimli bu makale, CC BY 4.0 lisansına sahiptir.

Research & Publication Ethics: STAD meticulously employed double-blind peer reviewing in the publication of this article, checked by the writing and language editor. The editor carried out the editorial workflow, and the author was excluded entirely from the process and the COPE's publication ethics procedures were followed. Two or more blind peers reviewed this article, and an intihal.net scan generated a report for potential plagiarism and similarity. This study does not require ethics committee approval, and the data used were obtained from literature review and published sources. The article complies with research and publication ethics.

Ethical Declaration & Conflict of Interest: The authors' contribution rates to the study are equal. The authors of the article has disclosed no conflicts of interest and has affirmed that the manuscript was prepared in adherence to ethical and scientific principles and that all relevant sources were accurately cited. No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study.

REFERENCES

- Adams, Rebecca G.- Blieszner, Rosemary, “An Integrative Conceptual Framework for Friendship Research”, *Journal of Social and Personal Relationships*, Vol. 11/No. 2, 1994, pp. 163-184, <https://doi.org/10.1177/0265407594112>.
- Albayrak, Ali- Salih Emre Karayel, “Kutsalın Futboldaki Tezahürleri” *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Vol.27/No.2, Aralık 2022, pp. 73-90.
- “A Tribute to Franz Beckenbauer (1945–2024)”, *Inside*, <https://inside.fifa.com/organisation/news/a-tribute-to-franz-beckenbauer-1945-2024>, 22.04.2025.
- “The Arsenal Crest”, *Arsenal*, <https://www.arsenal.com/news/news-archive/the-arsenal-crest>, accessed on: 22.04.2025.
- Asada, Akira- Ko, Yong Jae- Jang, Woojin, “Effects of Relative Size and Homogeneity of Sports Fan Community on Potential Fans’ Support Intentions”, *Journal of Sport Management*, Vol.34/No. 2, 2020, pp. 103-119, <https://doi.org/10.1123/jsm.2019-0055>.
- Assmann, Jan, *Kültürel Bellek*, trans. Ayşe Tekin, 2nd ed, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2015.
- Assmann, Jan- Czaplicka, John, “Collective Memory and Cultural Identity” *New German Critique*, 65, 1995, pp. 125-133, <http://www.jstor.org/stable/488538>.
- Aydoğdu, Veli, “Taraftar Marşlarının Semiyotik Analiz Yöntemiyle İncelenmesi: Trabzonspor Futbol Kulübü Örneği”, *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol.7/No. 2, 2023, pp. 340-348, <https://doi.org/10.47525/ulasbid.1275920>.
- Başay, Erbil, “Borussia Dortmund Özel Tasarım Formaları Depremzedeler Yararına Açık Artırmaya Çıkaracak” *Anadolu Ajansı*, 17 Şubat 2023, <https://www.aa.com.tr/tr/dunyadan-spor/borussia-dortmund-ozel-tasarim-formalari-depremedeler-yararina-acik-artirmaya-cikaracak/2823512>, accessed on: 25.04.2025.
- Bilir, Hüsnü, “Sporun Toplumsal İşlevi: Sosyolojik Bir Yaklaşım”, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Vol.12/No. 4, 2020, pp. 27-36.
- Bloch, Marc, “Memoire Collective, Tradition et Coutume: a propos d’un livre recent”, trans. Jennifer Marie Silva, In *The Collective Memory Reader*, eds. Jeffrey K. Olick, Vered Vinitzky Seroussi- Daniel Levy, Oxford University Press, NY, 2011, pp. 150-155.
- Bora, Tanıl, “Türkiye’de Futbol ve Milliyetçilik”, in *Türkiye’de Sivil Toplum ve Milliyetçilik*, ed. Stefinos Yarasimos, 2001, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, pp. 559-581.
- Bora, Tanıl, “Unutulmaz Anlar: Tanrı’nın Eli”, *Socrates*, 2018, <https://eski.socratesdergi.com/tanri-nin-eli/>, access on: 28.05.2025.
- Botikov, Zuzana, ““Stand up, If You’re a Zbrojovka Fan!’: Collective Memory, Fan Engagement and One Football Stadium”, *European Journal for Sport and Society*, Vol.15/No.4, pp. 316–331, <https://doi.org/10.1080/16138171.2018.1540287>.
- Bouandel, Youcef- Amara, Mahfoud, “Moments and Memories: Football and State Narratives in Algeria”, *Soccer & Society*, Vol.20/Nos. 7–8, 2019, pp. 1084-1094, <https://doi.org/10.1080/14660970.2019.1680505>.
- Bozkurt, Engin, “Faşizmin Mekânları”, *Birikim*, 16.03.2025, <https://birikimdergisi.com/guncel/11993/fasizmin-mekanlari>, accessed on: 28.05.2025.

Branscombe, Nyla R.- Wann, Daniel L., “The Positive Social and Self Concept Consequences of Sports Team Identification”, *Journal of Sport and Social Issues*, Vol.15/No.2, 1991, pp. 115-127, <https://doi.org/10.1177/019372359101500202>.

Brentin, Dario, “Ready for the Homeland? Ritual, Remembrance, and Political Extremism in Croatian Football”, *Nationalities Papers*, Vol.44/ No. 6, 2016, pp. 860–876, <https://doi.org/10.1080/00905992.2015.1136996>.

Bromberger, Christian, “Stadyumdaki Kent, Marsilya’nın Kültürel ve Toplumsal Topografyasının Aynası Olarak Olympique Roman Horak”, in *Futbol ve Kültürü, Takımlar, Taraftarlar, Endüstri, Efsaneler*, eds. Roman Horak- Wolfgang Reiter- Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, pp. 41-56.

Brown, Andrew, “What Is Religion? Part 2: Why Football Doesn’t Measure Up”, *The Guardian*, 2.09.2013, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2013/sep/02/why-football-doesnt-measure-up>, accessed on: 24.04.2025.

Buarque de Hollanda, Bernardo- Ribeiro, Raphael Rajo, “The Political and War Symbology in the Universe of the Supporters: A Reading of the Appropriations of the Figure of Che Guevara between Organized Supporters in Brazil”, in *Football, Fandom and Collective Memory: Global Perspectives*, eds. Przemysław Nosal- Radosław Kossakowski- Wojciech Woźniak, Routledge, London 2024, pp. 33-49.

Butler, David- Butler, Robert, “The Evolution of the Football Jersey- An Institutional Perspective” *Journal of Institutional Economics*, Vol. 17/ No. 5, 2021, pp. 821-835. <https://doi.org/10.1017/S1744137421000278>.

Cleland, Jamie- Doidge, Mark- Millward, Peter- Widdop, Paul, *Collective Action and Football Fandom: A Relational Sociological Approach*, Palgrave Macmillan, 2018.

Cole, Michael, “The Evolution of Ukrainian Football Ultras in the Context of War”, in *Football, Fandom and Collective Memory: Global Perspectives*, eds. Przemysław Nosal- Radosław Kossakowski- Wojciech Woźniak, Routledge, London 2024, pp. 15-32, <https://doi.org/10.4324/9781003374527-3>.

Collinson, Ian, “Singing Songs, Making Places, Creating Selves: Football Songs & Fan Identity at Sydney FC”, *Transforming Cultures Journal*, Vol.4/No.1, 2009, pp. 15–27. <https://doi.org/10.5130/tfc.v4i1.1057>.

Close, Ronnie, “Reclaim the Spectacle: Ultras Fandom and the Politics of the Sporting Event in Egypt”, *Project on Middle East Political Science Journal*, eds . Marc Lynch - George Mason, George Mason University, 48, June 2023, pp. 47-50, <https://pomeps.org/reclaim-the-spectacle-ultras-fandom-and-the-politics-of-the-sporting-event-in-egypt>.

“The Colours”, FC Barcelona, <https://www.fcbarcelona.com/en/club/identity/colours>, accessed on 22.04.2025.

“The Crest”, FC Barcelona, <https://www.fcbarcelona.com/en/club/identity/the-crest>, FC Barcelona, accessed on: 22.04.2025.

Connerton, Paul, *How Societies Remember*, Cambridge University Press, Cambridge 1992.

Connolly, Kate, “Turkey Enjoy Rapturous Euro 2024 Reception from Diaspora in Germany”, *The Guardian*, 17.06.2024, <https://www.theguardian.com/football/article/2024/jun/17/turkey-euro-2024-reception-diaspora-germany>, 20.04.2025.

Conway, Brian, “New Directions in the Sociology of Collective Memory and Commemoration”, *Sociology Compass*, Vol.4/No.7, 2010, pp. 442-453.

Dixon, Kevin, “Football Fandom and Disneyisation in Late-Modern Life”, *Leisure Studies*, Vol.33/ no.1, 2014, pp. 1-21, <https://doi.org/10.1080/02614367.2012.667819>.

Dmowski, Seweryn, “Football Sites of Memory in the Eastern Bloc 1945–1991”, in *European Football and Collective Memory*, eds. Wolfram Pyta- Nils Havemann, Palgrave Macmillan, London 2015, pp. 171-184.

Dogrudogan, Erol- Wischgoll, Petra, “Germany’s Turks Give ‘Host Nation’ Welcome to Turkey” *Reuters*, 18.06.2024, <https://www.reuters.com/sports/soccer/germanys-turks-give-host-nation-welcome-turkey-2024-06-18/>, accessed on: 22.05.2025.

Dunning, Eric- Murphy, Patric- Williams, John, ““Keyfiler,” “Açık Tribün Çeteleri” ve “Kavga Şirketleri”: Futbol Etiği Davranışının Sosyolojik Bir Açıklamasına Doğru”, in *Antropolojik Açısından Şiddet*, David. Riches, trans. Dilek Hattatoğlu. Ayrıntı Yayınevi, İstanbul 1989, pp. 185–204.

Durkan, Joanna, “The History of the Liverpool FC Club Crest - Liverbird and Eternal Flames”, This Is Anfield, 24.11.2022, <https://www.thisisanfield.com/2022/11/the-history-of-liverpool-fcs-club-crests/>, accessed on: 23.04.2025.

Fitzpatrick, Daniel, “‘Football Remembers’-The Collective Memory of Football in the Spectacle of British Military Commemoration”, *Journal of War & Culture Studies*, Vol.16/No.1, 2021, pp. 57-79, <https://doi.org/10.1080/17526272.2021.1930701>.

Frosdick, Steve- Marsh, Peter, *Football Hooliganism*, Willan, London 2005.

“Futbol Şehitlerimizin Anıtının Açılışı Yapıldı”, *Samsunspor*, accessed on: 23.04.2025. <https://www.samsunspor.org.tr/haberDetay.php?id=5479>.

“Galatasaraylılar İşte Yeni Mabediniz”, *Fanatik*, <https://www.fanatik.com.tr/galatasaray/galatasaraylilar-iste-yeni-mabediniz-208435>, accessed on: 22.04.2025.

Gaffney, Chris- Bale, John, “Sensing the Stadium”, in *Sites of Sport: Space, Place, Experience*, eds. John Bale- Patricia Vertinsky, Routledge, London 2004, pp. 25–37.

Giulianotti, Richard, “Football Events, Memories and Globalization”, *Soccer & Society*, Vol.20/Nos.7-8, 2019, pp. 903-911, <https://doi.org/10.1080/14660970.2019.1680490>.

Hacısoftaoğlu, İlknur- Akcan, Funda- Bulgu, Nefise, “Hayali Cemaatler Olarak Taraftar Toplulukları: Ankaragücü Taraftar Grupları Örneği”, *Spor Bilimleri Dergisi*, Vol.23/No.4, 2012, pp. 159-176.

Halbwachs, Maurice, *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi*, trans. Büşra Uçar, Heretik, Ankara 2016.

Halbwachs, Maurice, *On Collective Memory*, University of Chicago Press, Chicago 1992.

Halis, Serhat, “‘Tanrının Eli’ Golü ve Bir İntikam Hikâyesi”, *BirGün*, 26.11.2020, <https://www.birgun.net/haber/tanrinin-eli-golu-ve-bir-intikam-hikayesi-324395>, accessed on: 28.05.2025.

Hayes, Mark, “Glasgow Celtic Fans, Political Culture and the Tiochaidh Ar La Fanzine: Some Comments and a Content Analysis”, *Football Studies*, Vol.9/No.1, 2006, pp. 5-18.

Herzog, Markwart, “Rituals and Practices of Memorial Culture in Football”, in *European Football and Collective Memory*, eds. Wolfram Pyta- Nils Havemann, Palgrave Macmillan, London 2015, pp. 185-204.

Herzog, Markwart, “Erinnern, Gedenken und Vergessen im Fußballsport”, in *Memorialkultur im Fußballsport- Medien, Rituale und Praktiken des Erinnerns, Gedenkens und Vergessens*, ed. Markwart Herzog, Kohlhammer, Stuttgart 2013, pp. 17-70.

“Hillsborough Remembering the 97”, *Liverpool FC.*, <https://www.liverpoolfc.com/hillsborough>, accessed on: 23.04.2025.

History”, *Sheffield FC*, <https://sheffieldfc.com/the-worlds-first/history>, accessed on: 22.04.2025.

Hogg, Michael A.-Terry, Deborah J.- White, Katherine M., “A Tale of Two Theories: A Critical Comparison of Identity Theory with Social Identity Theory”, *Social Psychology Quarterly*, Vol.58/No.4 December 1995, pp. 255-269, <https://doi.org/10.2307/2787127>.

Holt, Richard, *Sport and the British: A Modern History*, Oxford University Press, Oxford 1989.

“Türkiye’de Futbolun Bir Din Gibi”, *Hürriyet*, 12.01.2011, <https://www.hurriyet.com.tr/sporarena/turkiye-de-futbol-din-gibi-16739647>, accessed on: 24.04.2025.

“Türkiye’de Futbolun Bir Din Gibi”, *Hürriyet*, 05.02.2010, <https://www.hurriyet.com.tr/sporarena/turkiye-de-futbol-din-gibi-13692990>, accessed on: 24.04.2025.

Irak, Dağhan, *Football Fandom, Protest and Democracy: Supporter Activism in Turkey*, Routledge, London 2019, <https://doi.org/10.4324/9780429285288>.

İnal, Rahşan, *Küreselleşme ve Spor*, Evrensel Basım ve Yayın, İstanbul 2008.

Kalkan, M. Talha, “Brecht’in İdeal ‘Taraftarları’”, in *ASEAD 10. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu*, Ankara 2022, pp. 903-916.

Kech, Clemens, “Heysel and its Symbolic Value in Europe’s Collective Memory” In *European Football and Collective Memory*, eds. Wolfram Pyta- Nils Havemann, Palgrave Macmillan, London 2015, pp. 152-170.

King, Anthony, “Violent Pasts: Collective Memory and Football Hooliganism”, *The Sociological Review*, Vol. 49/No. 4, 2001, pp. 568-585, <https://doi.org/10.1111/1467-954X.00348>.

Kossakowski, Radosław- Nosal, Przemysław, Woźniak, Wojciech, “Fandom Identity, Collective Memory and Blank Spots in Knowledge: Conclusions and the Book’s Contribution to Further Research Agenda.” In *Football, Fandom and Collective Memory: Global Perspectives*, eds. Przemysław Nosal- Radosław Kossakowski- Wojciech Woźniak, Routledge, London 2024, pp. 257-268.

Križan, Agata, “The Language in British and Slovene Football Anthems”, *ELOPE: English Language Overseas Perspectives and Enquiries*, Vol.13/No. 1, 2016, pp. 15–29. <https://doi.org/10.4312/elope.13.1.15-29>.

Kuper, Simon, *Futbol Asla Sadece Futbol Değildi*, trans. Sinan Gürtunca, İthaki Yayınları, İstanbul 1996.

Kuruloğlu, Fehim, *Altay Spor Kulübü Tarihi*, Ecem Basım Yayın, İstanbul 2014.

Mwinwelle, Peter- Agbemehia Kwame, Gabriel- Mwinwelle, Rainer, “A Stylo-Thematic Analysis of Rivalry in the Anthems of Real Madrid and FC Barcelona”, *Advances in Language and Literary Studies*, Vol.11/No.2, 2020, pp. 8-15, <https://doi.org/10.7575/aiac.all.v.11n.2p.8>.

Nora, Pierre, *Hafıza Mekanları*, trans. Mehmet Emin Özcan, Dost Kitabevi, Ankara 2006.

Nosal, Przemysław- Kossakowski, Radosław, “Introduction to Studies on Football, Fandom and Collective Memory” in *Football, Fandom and Collective Memory: Global Perspectives*, eds. Przemysław Nosal- Radosław Kossakowski- Wojciech Woźniak, Routledge, London 2024, pp. 1-12.

Nosal, Przemysław- Kossakowski, Radosław- Woźniak, Wojciech “Guerrilla Patriotism and Mnemonic Wars: Cursed Soldiers as Role Models for Football Fans in Poland”, *Sport in Society*, Vol.24/No.11, 2021, pp. 2050-2065, <https://doi.org/10.1080/17430437.2021.1892644>.

- “Notes & Queries: Why do Italian teams play in blue?”, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/theguardian/2012/nov/21/why-italian-teams-wear-blue>, accessed on: 03.05.2025.
- Numerato, Dino, “Who Says ‘No to Modern Football?’ Italian Supporters, Reflexivity, and Neo-Liberalism”, *Journal of Sport and Social Issues*, Vol.39/No.2, 2014, pp. 120-138, <https://doi.org/10.1177/0193723514530566>.
- Numerato, Dino, *Football Fans, Activism and Social Change*, Routledge, London 2018, <https://doi.org/10.4324/9781315692302>.
- Numerato, Dino- Svoboda, Adam, “Collective Memory and Social Movements: Football Sites of Memory in Supporters’ Activism”, *Sociology of Sport Journal*, 39, 2021, pp. 99-107, <https://doi.org/10.1123/ssj.2020-0200>.
- Nuredinović Andrej Ivan- VukĐin, “An Example of Patriotism Within a Subcultural Group: Bad Blue Boys Zagreb.” In *Football, Fandom and Collective Memory*, eds. Przemysław Nosal- Radosław Kossakowski- Wojciech Woźniak, Routledge, 2024, pp. 50-66. <https://doi.org/10.4324/9781003374527-3>.
- Olick, Jeffrey K.- Robbins, Joyce, “Social Memory Studies: From ‘Collective Memory’ to the Historical Sociology of Mnemonic Practices”, *Annual Review of Sociology*, 24, 1998, pp. 105-140, <https://www.jstor.org/stable/223476>.
- Olick, Jeffrey K., “Collective Memory: The Two Cultures”, *Sociological Theory*, Vol. 17/ No. 3, 1999, pp. 333-348, <https://www.jstor.org/stable/370189>.
- Orwell, George, “The Sporting Spirit”, *Tribune*, 14.12.1945, <https://www.orwellfoundation.com/the-orwell-foundation/orwell/essays-and-other-works/the-sporting-spirit/>, accessed on: 24.04.2025.
- Öntürk, Yasin- Karacabey, Kenan- Özbar, Niyazi, “Günümüzde Spor Denilince İlk Akla Neden Futbol Gelir?”, *SPORMETRE: Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, Vol. 17(2)2019, pp. 1-12, <https://doi.org/10.33689/spormetre.533739>.
- Pyta, Wolfram, “Introduction: Football Memory in a European Perspective”, in *European Football and Collective Memory*, eds. Wolfram Pyta- Nils Havemann- Palgrave Macmillan, 2015, pp. 1-17.
- Russo, Giovanna, “Integration by Sport Activities: Resource or Only a Paradox?”, *Journal of Mediterranean Knowledge*, Vol. 4 (1), 2019, pp. 17–29, <https://doi.org/10.26409/2019JMK4.1.02>.
- Richardson, Brendan, *Consumption Outside the Market: An Ethnography of Consumer Resistance Among Football Fans*, Dublin City University, Doctoral dissertation, 2007.
- Richardson, Brendan- Turley, Darach, “It’s Far More Important Than That: Football Fandom and Cultural Capital”, *European Advances in Consumer Research*, 2008, pp. 33–38.
- Sağır, Adem, “6222 Sayılı Yasa Bağlamında Türkiye’de Futbol Örneğinde Sosyolojik Bir Çözümleme”, *Amme İdaresi Dergisi*, Vol.45/No.3, 2012, pp.155-181.
- Schoonderwoerd, Pieter, “‘Shall We Sing a Song for You?’: Mediation, Migration and Identity in Football Chants and Fandom”, *Soccer & Society*, Vol. 12, No. 1, 2010, pp. 120-141, <https://doi.org/10.1080/14660970.2011.530482>.
- Schudson, Michael, “Kolektif Bellekte Çarpıtma Dinamikleri”, In *Bellek: Öncesiz Sonrasız*, Cogito 50, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, pp. 179-199.
- Smith Martin, “Football: Religion for Humanists?”, *Humanists UK*. <https://humanists.uk/humanistlife/football-religion-for-humanists/>, accessed on: 24.04.2025.
- Steen, Rob, “Interwoven tragedies: Hillsborough, Heysel and Denial”, *Sport in Society*, Vol.19/No.2, pp. 254-266, 2016, <http://dx.doi.org/10.1080/17430437.2015.1079011>.

“T-Shirt Row Causes Saudi Arabia-Based Turkish Super Cup Final to Be Postponed”, *The Guardian*, 19.12.2013, <https://www.theguardian.com/football/2023/dec/29/t-shirt-row-saudi-arabia-based-turkish-super-cup-final-postponed-galatasaray-fenerbahce#:~:text=At%20the%20heart%20of%20those,not%20adhering%20to%20match%20regulations>, accessed on: 26.04.2025.

Talimciler, Ahmet, “Bir Meşrulaştırma Aracı Olarak Futbolun Türkiye’de Son Yirmi Beş Yılı”, *Toplum ve Bilim*, No.103, 2005, pp. 147-162.

Talimciler, Ahmet, “Sosyolojik Açından Futbol Fanatizmi”, *Sosyoloji Dergisi*, Vol.15, 2006, pp. 91-104. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosder/issue/40985/495122>.

Talimciler, Ahmet, “Futbol Değil: İş Endüstriyel Futbol”, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 2008, No. 26, pp. 89-114, <https://search.trdizin.gov.tr/en/yayin/detay/82973>.

Talimciler, Ahmet, *Sporun Sosyolojisi Sosyolojinin Sporu*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2010.

Taylor, Ian, “Hillsborough 15 Nisan 1989 Gelenek ile Modernleşme Arasında İngiliz Futbolu”, in *Futbol ve Kültürü: Takımlar, Taraftarlar, Endüstri, Efsaneler*, eds. R. Horak, W. Reiter, and T. Bora İletişim Yayınları, İstanbul 2020, pp. 57–72.

Tekin, Mustafa, “Din Dışından Kutsala Futbol”, *Ümran Dergisi*, 94, 2002, pp. 99-104.

Tekin, Mustafa, “Futbol: Seküler Bir Kutsal”, Tercüman, <https://www.tercuman.com/kultur-sanat/futbol-sekuler-bir-kutsal-74/>, accessed on: 18.04.2025.

Tınaz, Cem- Güney, Emir- Talimciler, Ahmet, “Football in Turkey”, in *Routledge Handbook of Football Business and Management*, eds. Simon Chadwick- Daniel Parnell- Paul Widdop, Christos Anagnostopoulos, Routledge, 2019, pp. 564-576, <https://doi.org/10.4324/9781351262804>.

Tottenham Hotspur, “Percy House Heritage Rooted in the Tottenham Community”, <https://www.tottenhamhotspur.com/the-club/foundation/about-us/percy-house-heritage/>, accessed on: 22.04.2025.

Trumpbour, Robert, “Review Essay: Sport and the Urban Landscape”, *Journal of Urban History*, Vol.33/ No.5, 2007, pp. 848-856, <https://doi.org/10.1177/0096144207301338>.

Türkiye Futbol Federasyonu, “Toni Schumacher: ‘Türkiye’de Futbol Din Gibidir”, November 23, 2012, <https://www.tff.org/default.aspx?pageID=648&ftxtID=16745#:~:text=Türkiye’de%20bulunan%20bir%20stadyumda,din%20gibi%20olduğunu%20ifade%20etti>, accessed on: 24.04.2025.

United Nations, “Secretary-General’s Remarks at the Event: ‘Celebrating Sport for Development and Peace’”, 28.04.2014, <https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2014-04-28/secretary-generals-remarks-event-celebrating-sport-development-and>, accessed on: 13.12.2023.

Yang, Jing, “Football Museums: History, Identity, and Connection”, *The International Journal of the History of Sport*, Vol.34/Nos.17–18, 2017, pp. 1872–1882 <https://doi.org/10.1080/09523367.2018.1481048>.

“What Are Black Armbands in Soccer?”, Bundesliga, <https://www.bundesliga.com/en/faq/all-you-need-to-know-about-soccer/black-armband-31007>, accessed on: 26.04.2025.

“Why does the Netherlands love orange? The full explainer”, *Dutchreview*, <https://dutchreview.com/culture/history/why-does-the-netherlands-love-orange-full-explainer/>, accessed on: 03.05.2025.

Zenenga, Praise, “Visualizing Politics in African Sport: Political and Cultural Constructions in Zimbabwean Soccer”, *Soccer & Society*, Vol.13/No.2, 2012, pp. 250-263, <https://doi.org/10.1080/14660970.2012.640505>.

Makale Türü: Araştırma Makalesi | **Geliş Tarihi :** 19:05.2025 | **Kabul Tarihi :** 21.06.2025
Article Type: Research Article | **Received:** 19:05.2025 | **Accepted :** 21.06.2025

Galatasaray's 1921 European Tour and Its Effects on the Turkish Sportive Image and the Representation Issue

Galatasaray'ın 1921 Avrupa Turnesi ve Türk Sportif İmajı ve Temsil Sorunu Üzerindeki Etkileri

Furkan KEBİNCİ

İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, furkan.kebinci@bilkent.edu.tr

Abstract

Representing a country or a nation abroad through tours has existed since the earliest periods of football. Before Galatasaray football club started preparing for a tour to Europe in 1921, four football teams went on three tours in the Ottoman Empire. Galatasaray's European tour in 1921 was a much more effective tour than its predecessors with its scope and the discussions it brought. Switzerland, Germany, Czechoslovakia, and Hungary were visited as part of this tour, and various football matches were played in these countries. During the preparations for this tour and during the tour, various discussions arose on issues such as the representation of the Turkish nation and the success of the team that would go on the tour in football, and many discussions were held regarding whether or not this tour would be successful. During and at the end of the tour, two-headed discussions and observations emerged, and this tour and the matches played within this tour in Europe and the Ottoman Empire were described with very different expectations and approaches. Galatasaray's tour, which was mentioned in a very progressive and positive way in Germany, was taken up quite critically in Switzerland and the Empire, and the representation and organization studies after the tour were carried out. Within the scope of this study, the tours that took place before Galatasaray's 1921 European Tour were explained, the 1921 European Tour was examined in detail, and its effects on the problems of Turkish sporting image and representation of the Turkish nation, the Turkish image in the European media, and the changes and reforms in Turkish Sports and Turkish Football, including the Early Republican Period, after this tour were examined.

Keywords: Galatasaray, Tour, Ottoman Empire, Football, Europe, Match.

Öz

Turneler ile yurt dışında ülkeyi ya da bir milleti temsil etme futbolun en erken dönemlerinden beri vardır. 1921 yılında Galatasaray Futbol Kulübü Avrupa'ya bir turne hazırlığına girmeden evvel Osmanlı İmparatorluğunda dört adet futbol takımı üç turneye çıkmıştır. 1921'de Galatasaray'ın çıktığı Avrupa turu kapsamı ve beraberinde getirdiği tartışmalar ile öncüllerinden çok daha etkili bir turne olmuştur. Bu turne dahilinde İsviçre, Almanya, Çekoslovakya ve Macaristan gibi ülkeler ziyaret edilip çeşitli futbol maçları yapılmıştır. Turnenin hazırlıkları esnasında ve turne sırasında Türk milletinin temsiliyeti ve tura çıkacak takımın futboldaki muvaffakiyeti gibi hususlarda çeşitli tartışmalar çıkmış ve bu turda başarılı olup olunmayacağı ile alakalı pek çok tartışma yürütülmüştür. Turne esnasında ve turne sonunda iki başlı tartışmalar ve gözlemler ortaya çıkmış, Avrupa'da ve Osmanlı İmparatorluğunda bu turne ve bu turne dahilinde yapılan maçlar çok farklı beklentiler ve yaklaşımlar ile anlatılmıştır. Bu çalışma dahilinde Galatasaray'ın 1921 yılındaki Avrupa Turnesi öncesinde gerçekleşen turneler anlatılmış, 1921 Avrupa Turnesi detaylı şekilde incelenmiş, ve bu Türk sportif imajı ve Türk milletinin temsiliyeti sorunlarına etkisini, Avrupa medyasına yansıyan Türk imajını ve bu turne sonrasında Erken Cumhuriyet Dönemi'ni de kapsayacak Türk Spor ve Türk Futbolundaki değişimlere ve reformlara olan etkileri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Galatasaray, Futbol, Turne, Avrupa, Osmanlı İmparatorluğu.

Introduction

The Late Ottoman Empire Period was characterised by the great wars and land losses experienced within the Empire, the changing socio-political atmosphere in the world, various demands from various groups of society, and radical reforms that were implemented with the effects of all these events. The Ottoman sports world also experienced a development in which various Western-style sports started within these change processes. These new sports developed individually, such as archery and wrestling, which were played in the Ottoman Empire in previous centuries. Western-style sports in the Ottoman Empire started with integrating physical education into school curriculums and developed by introducing indoor and outdoor sports by foreigners. These developments attracted the masses in the Empire, and the acceleration of the new athletes and spectators took place with the participation of non-Muslim and Muslim subjects within the Empire. The important port cities of the Empire witnessed the beginning of modern sports. Sports such as rugby, cricket, and lawn tennis began to be played mainly in the British quarters in the port cities of the Empire from the 1880s onwards. Although football was not played as early as the sports mentioned above and was treated as a cooldown after rugby matches, it later became the most popular sport in the Empire and attracted many people to the sports fields as spectators and athletes.

With the spread of football around the Empire, to be effective due to its low cost and simple rules, many football clubs began to be established to represent various communities within the Empire. Over time, due to the increasing popularity of both the sport and themselves, many different missions were attributed to some football clubs by their spectators or communities, even if they contradicted the missions in the clubs' regulations. These missions, based on ethnic and religious identities, caused some football clubs to play the role of the representative of their religion or the community in the city they were located in on the sports fields. In this process of identity representation, these football clubs took various initiatives to prove their superiority and represent their identity in the best way. The initiatives realised within the scope of these missions are as follows: The beginning of local competitions in cities, the shaping of the structures of football clubs according to the identity they wanted to represent, the establishment of football associations in the cities by various football clubs, the organisation of events such as annual games to interact with the community they represented, and the establishment of various tournament-league organisations in different cities due to the influence of intra-city competitions. All these initiatives allowed the football teams to continue their existence, shape their organisation, increase their memberships, and consolidate their power in their community. However, when it came to international representation, the touring of the football clubs was essential.

The Tours of the Football Clubs

The tours of the football club have similarities with a nation's podium at international fairs. In these tours, a country's team travels to various countries and is seen as part of their country. During these international tours, teams visit cities in different countries and play matches against the local teams during their visit. During these trips, there are many different approaches between the country the team comes from and the countries they visit. From the players' appearance and manners to their playing style, the public, media, and football enthusiasts analyse all the details about the away team and the tour organisations. Although the touring teams and the countries they visit have slight differences, all these tours have significant similarities. The tour reporting starts way before the touring team arrives.¹ The press intended to analyse the away team's preparations and matches. Most of the time, the touring team was recognised as the representatives of their nation, and their defining features on the pitch were explained by reflecting their national characteristics. For this reason, going on tour with a mixed team formed not with the squad of a single club but with reinforcements from other teams was the more popular option. By analysing these features, the sports authorities determined they could observe a nation's progress or regress. Because of this, outperforming their rival and leaving victorious become crucial for the players. If the team left a match victorious, the players

1 "die Türken in Hannover", *Hannoverscher Kurier*, July 7, 1921.

were treated with respect in their nation. The press writes many compliments to the team and the players, and this victory becomes evidence that a nation's superiority is proven. However, after any other failure of the touring team, the team faced harsh criticism with a condescending and angry tone from their nation's media and the nation's media they visited. Media and sports enthusiasts focus on these defeats and try to make sense of these failures by putting forward various excuses. In addition, a certain amount of effort can be observed when looking for positive points. Although the superior performance, despite the score, is not ignored and is seen as worthy of note, the focus is usually on the reasons for the failure. After this reasoning, various ideas were put forward to overcome this failure, and the discussions on the tour ended with the hope that they would be more successful next time.

The Previous Tours of the Football Clubs in the Ottoman Empire Before 1921

There are several examples of other football tours by the Ottoman teams before Galatasaray's 1921 European Tour. Due to the earlier stages of Ottoman football and the active traffic in the railways and ports, football clubs in the Ottoman Empire took on the role of local teams hosting teams that came to tour rather than teams that went to tour. This also contributed to the fact that football clubs in the Empire were not generally unfamiliar with the tour concept. Before 1921, only four football teams went abroad in the Ottoman Empire to play various football matches. These tours differ in terms of their purposes and games. The three tours in 1906, 1911, and 1914 differ in terms of purposes, the functioning of the processes, and the results. Unlike Galatasaray's 1921 European tour, these were much smaller and different football tours.

When we look at the participation of Ómilos Filomóuson and the Smyrna mixed team in the 1906 Intercalated Games in Athens, we encounter the existence of an international games' organisation. The modern Olympic Games began in 1896, and the first host city was Athens. It was decided that the games would be held every four years from that date. It was also decided that another game would be held in Athens again because 1906 was the tenth anniversary of the start of the Modern Olympic Games.² In the meantime, the Hellenic Athletics Federation's call for Greek athletes from home and abroad was answered by Smyrna and Thessaloniki, and many athletes from the Ottoman Empire went to Athens to participate in the games. A mixed team of Smyrna was to represent the city in the football tournament, consisting of Greeks, Armenians, and English from the city.³ In addition, the team that participated from Thessaloniki was Ómilos Filomóuson. Ómilos, a team founded by Greeks from the city, had reinforced their team with players from other teams in the city while going to the games. These extra players came from teams founded by Jews and Greeks from the city, such as Union Sportive and Audax.⁴

The primary aim of the teams was to represent the Greek nation in Smyrna and Thessaloniki and their sports development. The fact that the various teams formed were mainly composed of Greeks was effective in the emergence of these aims. The 1906 Intercalated Games football competitions were organised with the participation of these teams. The Thessaloniki team finished the tournament in third place, and the Smyrna team took second place. The Smyrna team could only defeat Ómilos in their second match. Ómilos lost both matches they played. However, the main point of the whole game was encouraging participation rather than winning or losing. Although the Smyrna team could not achieve the expected successes, they had a belief that their struggle with the nations that dominated them on the football pitch would contribute to their sports development.⁵ The fact that the film recordings of the games were shown in cinemas in Smyrna in the following days also stressed the importance of this tour in the city. The tour gave the Greeks outside the Hellenic Kingdom the opportunity to demonstrate the progress of their nation in the sports field.

2 Nikola Minov and Vojislav Sarakinski, "Football in Ottoman Macedonia," *Icmopuja / Journal of History* 56, no. 1–2, 2021, pp. 215.

3 Andreas Baltas, *1890-1922 Arası İzmir 'de Faaliyet Gösteren Rum Spor Kulüpleri*, trans. Hamit Sakallı, Yakın Kitabevi, İzmir 2021, p. 109.

4 Minov and Sarakinski, "Football in Ottoman Macedonia," p. 215.

5 Baltas, *Rum Spor Kulüpleri*, p. 109.

Galatasaray's tour of Austria-Hungary and Romania in 1911 started as a return visit. When we examine the *Tanin* newspaper from April 18 1921, we see that Kolozsvári Vasutas Sports Club (today's CFR Cluj, Romania), coming from Kolozsvár (today's Cluj-Napoca) in the Austro-Hungarian Empire, came to Istanbul in April 1911 and played matches with Galatasaray and the Istanbul Mixed team in the city.⁶ In September 1911, the Galatasaray team went to Austria-Hungary and Romania and played four matches, two in Kolozsvár and one in Budapest and Bucharest.⁷ Galatasaray won one of the games and lost three. This tour was relatively short, and its purpose was to make a return visit. Although the team on the tour mainly consisted of Galatasaray players, the team was strengthened by taking one or two players from other teams. This was a typical representative responsibility seen in the following tours. In these tours, where the representation of the nation was at stake, arguments about football fanaticism were put aside, and providing players and financial support to support the team organising the tour began to be considered a national duty. After the end of the tour, detailed explanations were given about the matches, especially the victory against the Bucharest Mixed team.⁸ In addition, the critical approaches that occurred during this tour, within the framework of nationality and discipline, showed similarities with the criticisms of Ali Seydi after the Balkan Wars.⁹ In particular, the article of one of the founders of Galatasaray, Ali Sami Bey, about the defeats in Hungary and the criticisms he made in this article can be given as the most prominent example.¹⁰

Ali Seydi made some criticism after the Balkan Wars, and in his studies, he argued that the reason for the defeats in the Balkan Wars was the lack of physical strength of the Ottoman soldiers.¹¹ His critics were beyond the military side of the defeat. According to Ali Seydi, the sense of duty in the Ottoman army began to disappear because of the weakened physical strength of the Ottoman Nation.¹² While Ali Seydi emphasised the need to strengthen the "*Ottoman Body*" to create a sense of duty through physical training, Ali Sami Bey expressed the importance of national emotions and morality on the football field. For Ali Sami, Galatasaray's failure on the trip of 1911 caused physical and tactical incapability, a lack of emotions towards their nation, and a lack of morality among football players.¹³ When we look at these two critics, we see both complete each other. The players' mental discipline and emotional responsibilities towards their nations began to be seen as important as the physical training of the players. Moreover, we see that in addition to physical development expectations from football players, intellectual and mental development are also being expected, and demands for multi-speciality athletes are beginning to emerge.

Fenerbahçe's 1914 Tour of Russia was the last tour of the Ottoman teams before 1921. After the 1913-14 İstanbul Football League ended, the current champions, Fenerbahçe, organised a football tour to the Russian Empire. Fenerbahçe acquired extra players from other teams with their official approval during this tour.¹⁴ Anadolu Football Club's board allowed players to join Fenerbahçe's Russia squad.¹⁵ Two of their players joined Fenerbahçe for this tour, and the team went on it. The tour consisted of two cities and five games. The first three matches were played in Odesa, and the last two were played in Nikolayev (today's Mykolaiv). Fenerbahçe's tour can be considered very successful when it comes to results.

Three wins, one draw, and one loss was a remarkable success for Fenerbahçe. The locals cherished the players' performances. Also, there were signs of the changing image of the "Turk." The Russian media named the touring team "*the Young Turks*" by emphasising the image change from the "*barbarian Turks with East-*

6 "Kadıköy'deki Müsabakalar", *Tanin*, April 18, 1911.

7 Mehmet Yüce, *Osmanlı Melekleri: Futbol Tarihimizin Kadim Devreleri: Türkiye Futbol Tarihi - Birinci Cilt*, İletişim, İstanbul 2014, p. 226.

8 Mehmet Ali Oral, *Türkiye Futbol Tarihi*, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul 1954, quoted in Mehmet Yüce, *İstanbul Spor Kulüpleri Tarihi -2*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Publications, İstanbul 2021, p. 49-51.

9 Melis Hafez, *Tembelliğin İcadı – Geç Osmanlı'da Verimlilik Kültürü*, trans. Dara Elhüseyni, Fol Kitap, İstanbul 2023, p. 265.

10 *İdman*, June 1, 1913, quoted in Yüce, *Osmanlı Melekleri*, p. 226.

11 Hafez, *Tembelliğin İcadı*, p. 265.

12 Ibid.

13 *İdman*, June 1, 1913, quoted in Yüce, *Osmanlı Melekleri*, p. 224-225.

14 Nüzhet, "Fenerbahçe Kulübünün Odessa Hatıratı", *Spor Âlemi*, June 17, 1920.

15 Yüce, *İstanbul Spor Kulüpleri Tarihi -2*, p. 208.

ern clothing to the representative of the novel practitioners of Western ideas and practices.”¹⁶ The Turkish football players wearing modern clothing in a modern sport affected the Russians’ perception of the Turks. On the other hand, the tour had some flaws. The planning process was nothing but chaos. Arbitrary calendar changes and the harsh conditions in the steamboats worsened the conditions of the footballers. The visit to Nikolayev was not planned, and this affected their budget. Because of the food and shaky conditions, some footballers got sick and tired in steamboats. Despite these pros and cons, the tour’s interesting point was the players’ criticism. Although they experienced a relatively successful tour, in the memoirs of Nüzhet Bey, one of the players from the squad, Fenerbahçe’s players’ unprofessional behaviours were criticised. He argued that Odessa offered them a European lifestyle that the players’ had never experienced before, and because of this, the players were distracted by this European life and left their professional attitudes.¹⁷ The walks around the city day and night, spending too much time on entertainment, and spending time with Russian women caused the focus to shift from football to the players’ pleasure.¹⁸ Players started to skip training and their sleep routine, and because of these reasons, the team did not fulfil their capacity in these games. The criticism made by Nüzhet Bey was a sign that football players were becoming aware of specific rules they should obey and of their expected behaviours. Although the players were successful and achieved victories on this tour, they began to realise their defects in other areas.

These three tours had limited effects regarding their duration and scope. On the other hand, Galatasaray’s European tour in 1921 was much more important and effective due to the number of matches played, the number of cities and countries visited, the duration of the tour and its coverage in the media, the discussions that started afterwards, the change in the approach to the Turkish image in Europe and its effect on the body policies that would be developed in the following years.

Galatasaray and Football in Istanbul before the Tour

Istanbul football had gone through tough times by 1921. Istanbul football, which had been damaged during World War I, had entered a recovery period with the relatively peaceful city life in the 1920s. The end of the war started to prevent the loss of players, which was a positive development for football clubs. In addition, the number of matches against the occupation forces and football organisations in the city had increased considerably, and thanks to this, non-Muslim and Turkish clubs in the city were trying to survive the occupation by earning income from these matches. When we look at the organisations in the city, we see a more negative picture. Although the Friday League, which became the main league of Istanbul, continued uninterruptedly even during the war conditions, the matches were cancelled in 1920 because the Union Club, the city’s most advanced sports complex, became unplayable due to excessive rain and lack of maintenance.¹⁹ In addition, the established New League and Sunday League had to cancel their matches, and only the New League could continue its matches in Taksim and ended the season.²⁰ However, the leagues were completed the following season, and all three were completed. This time, a problem arose: the stadium did not meet the needs of three different leagues.²¹ The Union Club’s monopoly over the leagues started to be doubted, and their status caused them to be in constant dispute with the football clubs in the city, which led to a period of stagnation in Istanbul football. Moreover, discussions about federation continued among the teams in the city. The Armenians already had a sports federation.²² Also, the Jewish Maccabi sports club was operating in a federation format. Many different discussions were going on within the framework of this federation. These best represent the organisational inadequacy and chaos that Istanbul football was in.

16 Nüzhet, “Fenerbahçe Kulübünün Odessa Hatıratı”, *Spor Âlemi*, June 17, 1920.

17 Ibid.

18 Nüzhet, “Fenerbahçe Kulübünün Odessa Hatıratı”, *Spor Âlemi*, June 17, 1920.

19 “Çelebizade Said Tefik, “Futbol Tenkitleri: Galatasaray – Fenerbahçe: İttihat Spor Kulübü’nün Pek Elim Bir Manzarası”, *Spor Âlemi*, January 15, 1920; Ekrem Vassaf, and Burhanettin, “Futbol Müsabakalarının Tehiri”, *Alemdar*, January 9, 1920.

20 “Yeni Küme Şampiyonluğu”, *Spor Âlemi*, July 1, 1920.

21 “Spor Meydanları Hakkında”, *Spor Âlemi*, July 1921.

22 Hayk Demoyan, *Armenian Sports and Athletics in the Ottoman Empire*, Armenian Genocide Museum-Institute, Yerevan 2015, p. 187.

Galatasaray, as one of the three major teams in the city, had overcome its problems right before the 1921 European tour. Unlike the other two major teams, Altınordu and Fenerbahçe, Galatasaray had entered a significant decline during the war years. Galatasaray had to compete with very young players or weak squads of sailors working on foreign ships due to the players they lost during the war.²³ Against Altınordu, who added their rivals' players to their squad with the government's help, and Fenerbahçe, the biggest rival of Altınordu at that time, Galatasaray fell behind in the competition. Galatasaray, who showed signs of recovery at the beginning of the occupation, became the second-best team in the city after Fenerbahçe during the end of the 1920-21 season of the Friday League by beating teams like Altınordu, Süleymaniye, Anadolu etc.²⁴

Galatasaray's European Tour of 1921

Although the news about the development period of the European tour in the fall of 1921 began to appear in the sports media in Istanbul as early as the spring of 1921, the tour's preparations started about a year earlier. The preparations for this initiative, which was mentioned in the fall of 1920, were carried out under the leadership of Yusuf Ziya (Öniş), one of the important names of the Galatasaray Club.²⁵ The work included obtaining passports, determining the countries where matches would be played, drawing up a route, and selecting the squads. The trip was mentioned in the April issue of the *Spor Âlemi* newspaper. A German newspaper reported the news, which focused on the possibility that Galatasaray would tour Europe and that they might stop by Berlin during this tour.²⁶ Although the team was mainly composed of Galatasaray players, it was also reinforced with players from Fenerbahçe and the Union Club football team. There were still some disagreements about the planning.

Many different discussions were initiated. The August 1921 issue of *Spor Âlemi* brought these discussions to their headline. The two most important critiques were the France tour that Union Club, which refused to provide players to Galatasaray's tour team, tried to organise independently, and the deficiencies in Galatasaray's tour.²⁷ The first one doubted the relations of the Ottoman Empire with the countries to be visited and then questioned the possible problems that would occur due to the absence of an official from the Empire in the countries to be visited.²⁸ Public opinion had many different questions about the state of boycotting the Central Powers and the inclusion of the Ottoman Empire in it, the strength of the team that would go on the tour, and the sufficiency of the players and members of the delegations that would go on the tour in terms of representing the Turks and these questions were also included in this article.²⁹ There were low expectations from the tour for the following reasons: deficiencies in preparation, planning, timing, limited budget, etc. For this reason, a belief that the Turkish nation would be under-represented and incorrectly began to occur. It can be considered reasonable for many sports-related people to be critical and meticulous about such issues due to sports competitions that are important in representing the nation. The teams in the tours were more than just a group of athletes; they were a cultural fair that brought with them the clothing, behaviours, and habits of that nation and the situations it was in at that time. Speaking of representation, another criticism arose from a team's capacity to represent the nation. The Union Club was already seen as quite unsympathetic by Istanbul sports media and sportspeople because it was newly established, had players from different teams, and was the team of the city's most important sports complex.³⁰ The fact that

23 Refik Osman, "Futbol Âleminde On Sekizinci Sene, IV. Kısım", *Gol Spor*, April 10, 1926, quoted in Mehmet Yüce, *Esir Şehirde Spor*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Publications, İstanbul 2020, p. 83.

24 Galatasaray finished that season in second place.

25 Yusuf Ziya, "Galatasaray'ın İkinci Avrupa Seyahati", *Türkiye İdman Mecmuası*, December 27, 1924, quoted in Yüce, *Esir Şehirde Spor*, p. 238.

26 "Galatasaray Kulübü'nün Seyahati", *Spor Âlemi*, April 1921.

27 "Galatasaray Takımının Avrupa Seyahati Münasebetiyle", *Spor Âlemi*, August 1921.

28 Ibid.

29 Ibid.

30 "Öte, Beri...", *Spor Âlemi*, November 29, 1921.

the Union Club did not send players to Galatasaray for the tour and tried to organise a tour in France has drawn much criticism. The most common argument is that, unlike Galatasaray, the Union Club is a newly established team, so they are not seen as sufficient to represent the Turkish nation.

During planning, news of Galatasaray's matches was published in the cities that would go on the tour in advance. The beginning of the tour and the final program were explained on September 8, 1921, in the issue of *Spor Âlemi*. There was a plan to play football matches in 17 cities during this two-and-a-half-month tour.³¹ The team, travelling to Europe via Malta on Italian ferries, planned to play matches in Switzerland, Germany, Czechoslovakia, Austria, and Italy. Newspapers compared this new tour with the tour in 1911, and questions were asked about how this tour could be completed with a lower budget. To deal with the budget issues, Galatasaray managers, especially Yusuf Ziya Bey, convinced Mehmet Abdülhalim Efendi, one of the Ottoman Princes, to fund Galatasaray's European tour by offering 200 Ottoman Liras.³² Also, Galatasaray demanded that European home teams compensate their travel expenses.³³ Some teams were not able to pay Galatasaray's travel expenses, and this caused some changes in the tour schedule.

The planning process of the tour was not only discussed in the Ottoman Empire. The newspaper *Hannoverscher Kurier* briefly introduced the Galatasaray team that would arrive in their July issue and listed the cities that Galatasaray would visit and the matches they would play.³⁴ This process of introducing the team continued throughout the tour, and Galatasaray's visits were always a subject of discussion. The club's connection to the high school, which had the same name and a student staff, was emphasised. In addition, in some news reports, words such as the Turks and the champions of the Orient were used instead of the team's name. It is clearly understood from both the foreign press and the Ottoman press that Galatasaray was the representative of not only itself but also the Turks during this tour. The Galatasaray team, which received their passports from a commission of officers from the occupation forces, started their European tour by ferry via Malta.³⁵ There was disorganisation throughout the tour. The tour schedule and the cities to be visited changed frequently. Cities planned to be visited, such as Zurich, Munich, Berlin, and Vienna, could not be visited. In addition, matches were played in some cities not specified in the calendar, and matches started to be played in cities such as Peine, Budapest, and Saarbrücken. The passports' expiration caused these changes in the tour, invitations received during the tour, efforts to fill the places of the cancelled matches, and the preference for cities with easier transportation due to the railways. Economic priorities were quite effective in shaping this tour. Since this tour was also seen as a trip, some important cities were visited, and some symbolic gifts were received from those cities. A signed photograph of German Marshal Hindenburg was presented to Galatasaray by Marshall himself after the match in Hannover, and the team visited Hindenburg in a villa beforehand.³⁶

The theme during this tour was the mystery surrounding the Turkish identity. There is a lack of information about this team from the East in many newspapers. To fill this lack of information about Turkish football and the relationship of Turks with sports, many newspapers felt the need to provide information about Galatasaray and Turkish football while reporting match news. This sense of curiosity generally caused the stands to be filled in all the countries they visited. In the September 14 *Rheinische Volkswacht* newspaper, a detailed history of Turkish football and Galatasaray football club was given, along with the news of the match that Galatasaray would play in Ludwigshafen.³⁷ For this reason, the concerns about representation in

31 "Galatasaray Takımı Avrupa'da", *Spor Âlemi*, September 8, 1921.

32 Mehmet Şenol, *Ateş'in Güneşi: Galatasaray'da ve Siyasi Elitte Bölünme*, İletişim Publications, İstanbul 2025, p. 28.

33 "Öncülerin Çilesi," Galatasaray, Vol.5, November 2002, pp.124-130.

34 "Der Galata-Serai-Fussballclub Konstantinopel", *Hannoverscher Kurier*, July 24, 1921.

35 Yüce, *Esir Şehirde Spor*, p. 240.

36 "Die Türken bei Hindenburg", *Hannoverscher Kurier*, September 25, 1921.

37 "In Erwartung der Türken", *Rheinische Volkswacht*, September 14, 1921.

Turkish sports media were consistent, and an interest in Turkish sports and history emerged in Europe during this tour because of the curiosity aroused by the team from abroad. In addition, it is possible to see that the development of Galatasaray and Turkish Football was examined in detail in the matches throughout the tour and interpreted differently in each country and city. Galatasaray played 17 matches during this tour and had three wins, three draws, and eleven defeats in these matches.³⁸ There were different interpretations regarding the results and performances of this tour, which was seen as relatively unsuccessful, and other perspectives from various countries towards Galatasaray's performance. The Swiss press's interest in Turkish football turned into disappointment after the matches played in Lausanne and Servette. According to another example from the Swiss media, the columns were filled with disappointed articles about Galatasaray after the tremendous victories of Servette and Lausanne and with statements that Galatasaray was a team at a level that could only compete in the second division if they played in Switzerland.³⁹ Significant differences existed between the Swiss criticism and the Germans' approach to Galatasaray's matches. Although Galatasaray won all three matches in Germany, it still suffered many defeats. However, the Germans focused on the team and player performances rather than the match scores in their broadcasts. The German press stated that they developed ideas about Turkish Football in many matches related to Galatasaray. Significant differences existed between the Swiss criticism and the Germans' pragmatism in Galatasaray's matches. There were many football news articles in this pragmatic view in the German media. The *Badische Presse* news dated September 5, 1921, stated that the Turks were no strangers to football and were technically superior to their opponents.⁴⁰ Galatasaray's game was described as first class in the *Rheinische Volkswacht* news dated September 10, 1921.⁴¹ Galatasaray's technical abilities were praised in the *Mannheimer General-Anzeiger* of September 15, 1921.⁴² In the *Kölnische Zeitung* news dated September 19, 1921, it was stated that Galatasaray's tactical flexibility, instead of sticking to a single tactic after their victory in Cologne, was at a modern football level for the Turks.⁴³ In the *Hannoverscher Kurier* news dated September 26, Galatasaray was praised for their defensive play in the Peine match despite playing with an inadequate squad, as they maintained a draw.⁴⁴ In the *Dresdner Nachrichten* news dated October 2, 1921, there was also praise from a more moral point of view, as Galatasaray showed performances by fair play.⁴⁵ We can say that in many such news stories, the Germans classified Galatasaray as being at the level of modern football, and therefore, an opinion was formed that the Ottoman Empire had advanced football. It is also possible to claim from all these comments, which come independently of the scores, that Galatasaray was not behind European football of the period.

Contrary to such news, there was also negative news about Galatasaray in Germany. In the news of *Duisburger General Anzeiger*, dated October 3, 1921, it was stated that Galatasaray, who faced Nuremberg, was defeated as expected and could not perform at the same level as the champion Nuremberg.⁴⁶ There are also some examples where newspapers reduced the importance given to the news in the event of heavy defeats of Galatasaray and were content with only stating the score. In addition, a player named Bekir from Galatasaray's squad was taken by the Phoenix team in Karlsruhe and played football in Germany for many years.⁴⁷ The Ottoman football produced qualified players capable of playing abroad. Also, while leaving Germany, the German media thanked Galatasaray in the October 25, 1921, issue of *Echo der Gegenwart*, and Galatasaray thanked the Germans for their hospitality during this tour.⁴⁸

38 Ali Sami, "Futbolcularımızın Avrupa'ya Son Seyahatleri Hakkında Bir Kaç Söz", *Spor Âlemi*, November 15, 1921.

39 "Servette bat Galata 10 à 0", *La Tribune de Geneva*, September 4, 1921.

40 "Das Türkenpiel in Karlsruhe: F. C. Phönix-Karlsruhe - F. C. Serai Galata-Konstantinopel 1:0", *Badische Presse*, September 5, 1921.

41 "Der Fußballmeister der Türkei in Köln", *Rheinische Volkswacht*, September 10, 1921.

42 "Fußball: H. Ludwigshafener F.C. "Phönix" Ludwigshafen-Galata Serai Fußball-Club Konstantinopel 1:1", *Mannheimer General Anzeiger*, September 15, 1921.

43 "Der türkische Fußballmeister in Köln", *Kölnische Zeitung*, September 19, 1921.

44 "Die Türken in Peine", *Hannoverscher Kurier*, September 26, 1921.

45 "Galata Serai Sporting-Club", *Dresdner Nachrichten*, October 2, 1921.

46 "Der deutsche Fußballmeister schlägt die türkische Meisterelf", *Duisburger General Anzeiger*, October 3, 1921.

47 "F.C. Phönix Karlsruhe — F.V. Lörrach 5:1 (2:1)", *Badische Presse*, October 10, 1921.

48 "Abschieds" *Echo der Gegenwart*, October 25, 1921.

The Turkish sports media continued its highly critical publications during and after the tour. Ali Sami, the founder of Galatasaray, sent an article to *Spor İlemi* on November 15, 1921, and in this article, he listed his general opinions about this tour. Ali Sami highlighted the problems in the team's management as the biggest reason for the defeats. In addition, he listed reasons such as the busy schedule, frequent changes of players, injuries, and Bekir's departure from the team after Karlsruhe.⁴⁹ In addition, contrary to the publications in Germany, Ali Sami revealed that Turkish footballers seemed to be underdeveloped in terms of physical capability, that there were no significant differences in terms of individual talents, and that these deficiencies were usually compensated for by excessive sacrifices on the field, and that the lack of a coach had a significant impact.⁵⁰ In addition, some impressions from matches in Europe were quoted, and the readers were told how surprised the audience was when Turkish football players took to the field in a manner no different from their European counterparts.⁵¹ While Turks wearing fezzes and shalwar were expected to appear at the match in Prague, the surprise that the Turks came onto the field in their modern uniforms despite the heavy defeat created in the crowd was also reported in these news reports.⁵²

Conclusion

The 1921 Galatasaray tour was a significant turning point in representing Turkish identity in Europe through sports. The problems experienced during the tour organisation caused the acceleration of the efforts for the foundation of the federation. During this comprehensive tour, Turkish football was represented in Europe, and many teams observed the talents and development of Turkish athletes. The development of Turkish football was appreciated. Following the discussions around this representation issue, efforts to represent the nation, which would lead to establishing a National Team, also began. In addition, the importance of participation in international sports organisations would become even more apparent after this tour. The creation of public opinion on the necessary arrangements and preparations to be able to participate in the Olympics in 1924, which we could not participate in as a country before, and the appointment of Ali Sami, who was also in the 1921 European tour, at the head of the preparations later shows us the impact of this tour on these developments.⁵³ However, with the effect of the body policy of the Early Republican Period, the policy aimed at the physical development and capability of the citizens of Turkey through training and sport, football lost its priority in the eyes of the state due to the negative comments in the European Matches and the competition that prevents physical development. Due to the danger of division caused by the stiff competition among the football clubs and the fans, a relentless war began between football, the most popular and highly competitive, and the new policymakers, who desired the unification and development of the masses, on body policies. The new body policies that started as national development were shaped by the military priorities of the period, and the popularisation of very different sports, unlike football, was taken as a basis.⁵⁴ In the past, sports clubs, which were encouraged through various associations, would be diversified by ensuring their participation in different sports branches in the following years. In the cultural war launched against football, the government would apply for various incentives, such as prize tournaments, with plans coming directly from the centre to make many sports attractive to athletes.⁵⁵ It is possible to consider this tour of Galatasaray as one of the essential steps in forming the characteristics of being a representative in Europe that would be formed in the following years. When we look at it in terms

49 Ali Sami, "Futbolcularımızın Avrupa'ya Son Seyahatleri Hakkında Birkaç Söz," *Spor İlemi*, September 15, 1921.

50 Ibid.

51 "Galatasaraylılar Avrupa'da," *Spor İlemi*, November 1, 1921.

52 Ibid.

53 Şehzade Ömer Faruk Efendi, "Spor ve Gaye," *Spor İlemi*, December 28, 1921.

54 Yiğit Akın, "Gürbüz ve Yavuz Evlatlar" *Erken Cumhuriyet'te Beden Terbiyesi ve Spor*, İletişim Publications, İstanbul 2019, p. 154.

55 Sevecen Tunç, *Trabzon'da Futbolun Toplumsal Tarihi: Mektepliler, Münevverler, Meraklılar*, İletişim Publications, İstanbul 2011, p. 71.

of the triggering of all these developments and the different perspectives it brought forth in terms of the representation of Turkish identity in Europe through sports, Galatasaray's 1921 European Tour is one of the sports events that played the most important role in determining the body and sports policies developed in the transition from the Ottoman Empire to the Republic of Turkey.

Araştırma & Yayın Etiği: STAD, yazım ve dil editörünce kontrol edilen işbu makalenin yayın sürecinde çift taraflı kör hakemlik müessesesini titizlikle işletmiştir. Editör, makalenin tüm editöryal işleyişini yürütmüş, bu esnada yazar sürecin tamamen dışında tutularak COPE yayın etiği prosedürlerine riayet edilmiştir. Bu çalışma etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup, kullanılan veriler literatür taraması ve yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Bu makale, en az iki kör hakem tarafından incelenmiş ve intihal.net taramasıyla intihal ve benzerlik raporu oluşturulmuştur. Makale, araştırma ve yayın etiğine uygundur.

Etik Beyanı & Çıkar Çatışması: Bu makalenin yazarı çıkar çatışması bildiriminde bulunmamış, makalenin hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik kaidelere uyulduğunu ve yararlanılan tüm çalışmalara atıf yapıldığını beyan etmiştir. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır.

Açık Erişimli bu makale, CC BY-4.0 lisansına sahiptir.

Research & Publication Ethics: STAD meticulously employed double-blind peer reviewing in the publication of this article, checked by the writing and language editor. The editor carried out the editorial workflow, and the author was excluded entirely from the process and the COPE's publication ethics procedures were followed. Two or more blind peers reviewed this article, and an intihal.net scan generated a report for potential plagiarism and similarity. This study does not require ethics committee approval, and the data used were obtained from literature review and published sources. The article complies with research and publication ethics.

Ethical Declaration & Conflict of Interest: The author of the article has disclosed no conflicts of interest and has affirmed that the manuscript was prepared in adherence to ethical and scientific principles and that all relevant sources were accurately cited. No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study.

This is an Open Access article under the CC BY-4.0 license.

REFERENCES

Periodicals

“Abseits”, *Echo der Gegenwart*, October 25, 1921.

“Galata Serai Sporting-Club”, *Dresdner Nachrichten*, October 2, 1921.

“Öte, Beri...”, *Spor Âlemi*, November 29, 1921.

“Servette bat Galata 10 à 0”, *La Tribune de Geneva*, September 4, 1921.

“Das Türkenpiel in Karlsruhe: F.C. Phönix-Karlsruhe – F.C. Serai Galata-Konstantinopel 1:0”, *Badische Presse*, September 5, 1921.

“Der Deutsche Fußballmeister Schlägt die Türkische Meisterelf”, *Duisburger General Anzeiger*, October 3, 1921.

“Der Fußballmeister der Türkei in Köln”, *Rheinische Volkswacht*, September 10, 1921.

“Der Galata-Serai-Fußballclub Konstantinopel”, *Hannoverscher Kurier*, July 24, 1921.

“Der Türkische Fußballmeister in Köln”, *Kölnische Zeitung*, September 19, 1921.

“Die Türken bei Hindenburg”, *Hannoverscher Kurier*, September 25, 1921.

“Die Türken in Hannover”, *Hannoverscher Kurier*, July 7, 1921.

“Die Türken in Peine”, *Hannoverscher Kurier*, September 25, 1921.

“F.C. Phönix Karlsruhe – F.V. Lörrach (5:1 (2:1)”, *Badische Presse*, October 10, 1921.

“Fußball: H. Ludwigshafener F.C. “Phönix” Ludwigshafen – Galata Serai Fußball-Club Konstantinopel 1:1”, *Mannheimer General Anzeiger*, September 15, 1921.

“Galatasaray Kulübü’nün Seyahati”, *Spor Âlemi*, April 1921.

“Galatasaray Takımı Avrupa’da”, *Spor Âlemi*, September 8, 1921.

“Galatasaray Takımının Avrupa Seyahati Münasebetiyle”, *Spor Âlemi*, August 1921.

“Galatasaraylılar Avrupa’da”, *Spor Âlemi*, November 1, 1921.

“In Erwartung der Türken”, *Rheinische Volkswacht*, September 14, 1921.

“Kadıköy’deki Müsabakalar”, *Tanin*, April 18, 1911.

“Öncülerin Çilesi”, *Galatasaray*, Vol.5, November 2002, pp.124-130.

“Spor Meydanları Hakkında”, *Spor Âlemi*, July 1921.

“Yeni Küme Şampiyonluğu”, *Spor Âlemi*, July 1, 1920.

Ali, Sami. “Futbolcularımızın Avrupa’ya Son Seyahatleri Hakkında Bir Kaç Söz”, *Spor Âlemi*, November 15, 1921.

Vassaf, Ekrem, and Burhanettin, “Futbol Müsabakalarının Tehiri”, *Alemdar*. January 9, 1921.

Çelebizade, Said Tevfik, “Futbol Tenkitleri: Galatasaray – Fenerbahçe: İttihat Spor Kulübü’nün Pek Elim Bir Manzarası”, *Spor Âlemi*, January 15, 1920.

Nüzhet, “Fenerbahçe Kulübü’nün Odessa Hatıratı”, *Spor Âlemi*, June 17, 1920.

Şehzade, Ömer Faruk Efendi, “Spor ve Gaye”, *Spor Âlemi*, December 28, 1921.

Books-Articles

Akın, Yiğit, “*Gürbüz ve Yavuz Evlatlar*” *Erken Cumhuriyet’te Beden Terbiyesi ve Spor*, İletişim Yayınları, İstanbul 2019.

Baltas, Andreas, *1890-1922 Arası İzmir’de Faaliyet Gösteren Rum Spor Kulüpleri*, Translated by Hamit Sakallı, Yakın Kitabevi, İzmir 2021.

Demoyan, Hayk, *Armenian Sports and Athletics in the Ottoman Empire*, Armenian Genocide Museum-Institute Publications, Yerevan 2015.

Hafez, Melis, *Tembelliğin İcadı: Geç Osmanlı’da Verimlilik Kültürü*, Fol Kitap, İstanbul 2023.

Minov, Nikola, and Vojislav Sarakinski, “Football in Ottoman Macedonia”, *Icmopuja / Journal of History* 56, No. 1–2, 2022, pp. 201–229.

Özçelik, Selahittin, *Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000.

Şenol, Mehmet, *Ateş’in Güneşi: Galatasaray’da ve Siyasi Elitte Bölünme*, İletişim Yayınları, İstanbul 2025.

Tunç, Sevecen, *Trabzon’da Futbolun Toplumsal Tarihi: Mektepliler, Münevverler, Meraklılar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.

Yüce, Mehmet, *Esir Şehirde Spor*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 2020.

Yüce, Mehmet, *İstanbul Spor Kulüpleri Tarihi -2*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 2021.

Yüce, Mehmet, *Osmanlı Melekleri: Futbol Tarihimizin Kadim Devreleri: Türkiye Futbol Tarihi (I. Cilt)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

Makale Türü: Araştırma Makalesi | **Geliş Tarihi :** 05.05.2025 | **Kabul Tarihi :** 20.06.2025
Article Type: Research Article | **Received:** 05.05.2025 | **Accepted :** 20.06.2025

Cumhuriyet Senatosu'nda Gençlik ve Spor Bakanlığının Kuruluşuna Kadar Spor Toto Hakkındaki Tartışmalar

Discussions About Sports Toto in The Republic Senate Until The Establishement of
The Ministry of Youth and Sports

Eminalp MALKOÇ
İstanbul Teknik Üniversitesi, malkocem@itu.edu.tr

Öz

1961 Anayasası, yasamayı Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu olmak üzere iki kanatlı olarak ele almıştır. Hükümeti denetleme açısından Millet Meclisi'ni, Millet Meclisinde görüşülüp kabul edilen yasa ve anayasa değişikliği metinlerini onaylaması bakımından, 1980'e kadar varlığını sürdürecektir. Cumhuriyet Senatosu'nda Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'nün bütçe görüşmeleri sırasında Türkiye'de spor yönetimi, tesisleşme ve kaynak gibi birçok farklı konu tartışılmıştır. Tartışmaların önemli bir bölümü sporun gelişimi için kaynak sağlanması üzerinedir. Bu kaynakların başında Spor Toto kurumu gelmektedir. Amatörlükten profesyonelliğe geçiş tartışmalarının yeni son bulduğu Türkiye'de sporun ihtiyaç duyduğu finansman kaynağı olarak şans oyunları yeni bir alan oldu. Şans oyunları ile spor faaliyetleri arasındaki düzenleyici devlet mekanizması olarak Spor Toto idaresinin kurulması dönüm noktalarından biridir. Cumhuriyet Senatosunda bu dönemki tartışmaların ağırlık noktasını da bu konu oluşturdu. Bu çalışma, Spor Toto İdaresi'nin Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'nün bütçe görüşmelerinde nasıl ele alındığını inceleyerek devletin Spor Toto idaresine nasıl bir rol biçtiğini ve bu kurumun Türk sporu için önemini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Senatosu, Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü, Spor Toto, Türk Spor.

Abstract

The 1961 Constitution established a bicameral legislative system comprising the National Assembly and the Senate of the Republic. The National Assembly was responsible for monitoring the government, while the Senate of the Republic approved the texts of laws and constitutional amendments discussed and accepted in the National Assembly. The Senate of the Republic continued to exist until 1980. During the budget debates on the General Directorate of Physical Education in the Senate of the Republic, various issues were discussed, including sports management in Turkey, facilities, and resources. In Turkey, where discussions on transitioning from amateurism to professionalism have recently concluded, betting has emerged as a new source of funding for sports. The establishment of the Spor Toto Administration, a regulatory mechanism linking betting and sports activities, was a turning point. This issue also formed the focal point of discussions in the Senate during this period. This study examines how the Spor Toto Administration was addressed in the General Directorate of Physical Education's budget negotiations. It reveals the role assigned to the Spor Toto Administration by the state and the importance of this institution for Turkish sports.

Keywords: Republic Senate, General Directorate of Physical Education, Spor Toto, Turkish sports.

Atıf Bilgisi | To Cite This Article: Eminalp MALKOÇ (2025): Cumhuriyet Senatosu'nda Gençlik ve Spor Bakanlığının Kuruluşuna Kadar Spor Toto Hakkındaki Tartışmalar, Spor Tarihi Araştırmaları Dergisi (STAD), S. 2, Haziran 2025, s. 38-51. DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/sportarihi.81914>.

Spor Örgütlenmelerinin Bütçelerine Genel Bakış

Erken Cumhuriyet döneminde Türkiye'nin ilk merkezi spor örgütü "Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı"nın çekirdeğini 1921'de kurulan "İdman İttifakı Heyet-i Muvakkatesi" oluşturmuştur. Bu teşkilatlanmanın ardından iki yıllık çalışma sonunda 22 Mayıs 1922'de Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı kuruldu.¹ Cemiyetin 5-12 Eylül 1924 tarihleri arasında Ankara'da Türk Ocağı binasında düzenlenen² ilk kongresinde Reis-i Cumhur Mustafa Kemal Paşa, "Koruyucu Başkan/Hâmî Reis" olarak seçilmişti.³ Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı'nın 1936'daki sekizinci kongresinde cemi-yetin adı Türk Spor Kurumu olarak değiştirilmiş; kurum organik olarak CHP'ye bağlanmıştır. Bu kararlar CHP spor alanında da tek yetkili yapı haline gelmişti.⁴ Sporun ileri derecede siyasallaştığını gören Atatürk'ün duruma müdahale etmesiyle 3530 sayılı Beden Terbiyesi Kanunu çıkarılarak, Başbakanlığa bağlı Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü kuruldu.⁵ İkinci Dünya Savaşı'nın şartları giderek ağırlaştırdığı 1942 yılında, Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'nde (BTGM) yeni bir yapılanmaya gidilmiştir. 29 Mayıs 1942'de kabul edilen 4235 sayılı Kanun ile Başbakanlığa bağlı olan bu kurum, Millî Eğitim Bakanlığı bünyesine alınmıştır.⁶

Türkiye'deki spor örgütlenmesinin bu gelişim süreci içinde 1923'te sayısı 827 olan kulüplere kayıtlı sporcu sayısı 1933'te 10.450'ye 1938'te ise 27.601'e ulaşmıştı. Bu gelişimin bir yönünü de kuşkusuz sporun finansmanı oluşturuyordu. Nitekim Genel Sekreter Peker, 5 Ağustos 1933 tarih ve 6/125 sayılı genelgeyle; vilayetlerin zenginlik, gençlik ve kalabalık bakımından sınıflandırıldığını ve bu sınıflandırmaya göre vermeleri gereken paranın belirlendiğini hatırlatarak, ülkede sporu canlandırmanın, yaşatmanın ve yüceltmenin CHP'nin en önemli yükümlülüklerinden biri olduğunu ve parti programının hükmü olduğunu ifade etmişti.⁷

1934 yılından sonra CHP'nin öneri ve teşvikleriyle belediyeler ve il özel idareleri de yerel düzeyde spor faaliyetleri için bütçelerinden ödenek ayırmaya başlamışlardı. 1935'te yapılan CHP Kurul-tayında "Belediyeler Kanununa Ek Kanun" ile İl Özel İdarelerine spor alanlarını yapma görevi yüklenmişti. 1936 yılında ise partinin ve devletin yetkili organlarının uyarıları sonucunda spor faaliyetleri için belediyeler ve özel idareler tarafından geniş ölçüde yardım yapılmış olup geçmiş yıllarda az katkı sunan iller de desteklerini artırmaya başlamıştır. Bu çerçevede 1935 yılında özel idareler 48.443 lira, belediyeler 29.147 lira destek sağlamışlardı. Ayrıca stadyum yapılmasına yardım amacıyla 12.852 lira tahsis ederek spora yardım etmişlerdi. Parti merkezinden de çeşitli yer-lerdeki spor sahalarına yardım niteliğinde 13.750 lira yollanmıştı.⁸ Cemiyetin 1935'e kadar 30.000 ile 203.000 lira arasında değişen yıllık bütçelerinin 1936-1938 yıllarında sene başına 239.000 lira olarak sabitlendiği anlaşılmaktadır.

1 Fatih Parlakyıldız, Muhammet Erat, "Atatürk Dönemi Cumhuriyet Halk Partisi'nin Türkiye'de Sporun Teşkilatlanması İçin Yaptığı Bazı Düzenlemeler ve Destekler", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, S.35/2023, s.89. <https://doi.org/10.17518/canakkalearastirmalari.1329377>.

2 Fevzi Çakmak, "Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı (Türk Spor Kurumu)", *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turk-idman-cemiyetleri-turk-spor-kurumu> Erişim: 3 Aralık 2024).

3 Parlakyıldız, Erat, agm, s.89.

4 Parlakyıldız, Erat, agm, s.92.

5 Parlakyıldız, Erat, agm, s.93; Nadir Yurtoğlu, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Beden Eğitimi ve Spor (1939-1945)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S.105/2022 Bahar, s.188. <https://doi.org/10.33419/aamd.1114152>. Bu dönemde, İkinci Dünya Savaşı'nı da içeren 1938-1945 aralığında Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğünü -Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele'de görev alan ve Büyük Taarruz ile Başkomutan Meydan Savaşı'na kurmay binbaşı olarak katılan- Cemil Tahir Taner yürütmüştür. Gürsoy Şahin, "Bir Savaş İki Kardeş: Büyük Taarruzda Görev Alan Kurmay Binbaşı Mustafa Şemsettin (Taner) ve Kurmay Binbaşı Cemil Tahir (Taner)'in Meslek Hayatlarından Bazı Kesitler", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 24, Sayı: 100. Yılında Kocatepe-Büyük Taarruz Özel Sayısı, Kasım 2022, s.176-193. <https://doi.org/10.32709/akusosbil.1172353>.

6 Yurtoğlu, a.g.e., s.190.

7 Parlakyıldız, Erat, agm, s.91, 96.

8 Parlakyıldız, Erat, agm, s.91, 96.

Dönem	Bütçe (Lira)
1926	40.000
1927	33.000
1928	30.000
1930	100.000
1931	40.000
1932	50.000
1933	70.000
1934	80.000
1935	203.000
1936	239.000
1937	239.000
1938	239.000

Tablo 1: TİCİ ve Türk Spor Kurumu Bütçeleri.⁹

3530 sayılı Beden Terbiyesi Kanunu çerçevesinde ülke gençlerinin sağlıklı ve güçlü yetişmesini sağlamak amacıyla hazırlanan program doğrultusunda, spor öğretmenlerine ihtiyaç duyulduğundan Yüksek Beden Terbiyesi Enstitü'nün kuruluş çalışmalarına hız kazandırılmıştır. Millî Eğitim Bakanlığıyla yapılan anlaşma doğrultusunda enstitü yapılandırılınca kadar Gazi Terbiye Enstitüsü'nden faydalanılması öngörülmüş ve 1940 yılında 11 öğrencinin BTGM adına eğitim alması için bütçeye 6.000 liralık ödenek konulmuştur.¹⁰

İkinci Dünya Savaşı'nın olumsuz şartları ve finansman yetersizliğinin had safhaya ulaştığı 1944 yılında, BTGM'ye 63 ilde 765.622 lirası özel idare, 650.318 lirası da belediyelerden karşılanmak üzere toplamda 1.415.940 liralık bir gelir temin edilmiştir. Bu miktara genel bütçeden 958.937 liranın da eklenmesiyle BTGM'nin 1944 yılındaki geliri 2.374.877 liraya yükselmiştir. 1945 yılına gelindiğinde spor etkinliklerinin yapılabilmesi amacıyla daha önceki yıllarda olduğu gibi, bu yılda da BTGM'ye genel bütçeden 400.000 liralık ödenek tahsis edilmesi maksadıyla bir kanun tasarısının hazırlandığı gözlemlenmektedir.¹¹

II. Dünya Savaşı'nın ardından 1960'lara uzanan süreçte BTGM'nin bütçesinin seyri hakkında fikir edinebilmek için kurumun bu dönemdeki bütçesini yıl bazında değerlendirmek yeterli olacaktır. Nitekim kurumun 1947'de bütçesi 922.000 lira¹² iken 1961 yılına gelindiğinde 5.254.000 liraya ulaşmıştır.¹³

Dönem	Bütçe (Lira)
1949	1.013.004
1950	994.002
1951	859.769

⁹ Parlakyıldız, Erat, agm, s.90.

¹⁰ Yurtoğlu, a.g.m., s.185-186.

¹¹ Yurtoğlu, a.g.m., s.190; *BCA*, 30-18-1-2/108-36-4, Tarih: 19.06.1945. Yurtoğlu, yazım yanlışıyla olduğu anlaşılır şekilde, 400 lira kaydetmiştir.

¹² *TC Resmi Gazete*, 14 Aralık 1946/6480, s.11517-11518.

¹³ *CSTD*, C.2, B. 30, 4.2.1962, S. Sayısı: 4, 1962 Yılı Beden Terbiyesi G. M. Bütçesi, s.9.

1952	941.679
1953	1.019.845
1954	1.132.000
1955	1.122.001
1956	1.929.161
1957	1.668.155
1958	1.924.498
1959	2.421.726
1960	5.223.281

Tablo 2: Yıllara Göre Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü Bütçeleri.¹⁴

1960'lı yıllarla birlikte Türkiye'deki spor yapılanması ve finansmanı içinde, yine bu dönemde hayata geçirilen Spor-Toto İdaresi yer almıştır. Hatta kısa sürede spor hayatının önemli bir parçası haline gelmiştir. Kuşkusuz Spor-Toto İdaresi ve etkileri, Cumhuriyet Senatosu'nda çoğunlukla ve yoğun bir şekilde BTGM'nin bütçe görüşmelerinde gündeme gelecektir.

Senato'da BTGM Bütçeleri

26 Ekim 1961 tarihinde ilk toplantısıyla Cumhuriyet Senatosu'nun çalışmaya başlamasından sonra Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü bütçe görüşmesi 4 Şubat 1962 tarihinde yapılmıştır.¹⁵ Bütçe, federasyonlara ayrılan tahsisatı 50.000 lira artıran öneriyle birlikte kabul edilmişti¹⁶. Nihayet 1962 bütçesi, 5.448.930 lira olarak kanunlaştı.¹⁷ 1963 görüşmelerinde ilk sözü Adalet Partisi (AP) Grubu adına Hilmi Onat almış, genel anlamda sporun gençler açısından önemini değerlendirerek “25 yıl önce 300 küsur milyon lira olan Türkiye bütçesinin 600 den biri gençlik ve spor teşkilâtına, izcilik ve rekreatif faaliyetlere sarf edilmekte iken nüfusumuzda 13 milyonu 1963 yılı Türkiye'sinde bütçe 12 milyar 100 küsur milyon ve Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü bütçesi 5 841 745 lira bunu Türkiye bütçesine nisbet edersek iki binde biri olur.” sözlerine başvurmuştu. Beden Eğitimi Kanunu'nun dönemin şartlarını karşılamadığını da açıklamalarına eklemişti.¹⁸ Yeni Türkiye Partisi (YTP) Grubu adına da Mehmet Çamlıca görüş bildirmişti. Çamlıca, Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğünün var olan bütçesi ile başarılı olunamayacağını altını çizirken,¹⁹ Trabzon üyesi Şevket Buladoğlu ise “30 milyon nüfuslu Türkiye'nin Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü bütçesi hakikaten hazindir”²⁰ değerlendirmesinde bulunmuştu. Senatoda bütçenin yetersizliği yönünde yapılan konuşmalara rağmen bütçe maddeleri oylanarak 75'e 27 oranıyla kabul edildi.²¹ Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü tarafından 1963 yılı için istenilen tahsisat miktarı genel olarak 5.841.745 lira idi ve teşkilâtın bütçesinde önceki yıla göre 392.816 lira artış sağlanmıştı.²²

14 Bu tablodaki veriler Resmi Gazetede yayınlanan resmi rakamlara dayanılarak hazırlanmıştır. *TC Resmi Gazete*, 28 Şubat 1949/7143, s.15602-15604; 25 Şubat 1950/7442, s.17835-17838; 28 Şubat 1951/7746, s.620-622; 29 Şubat 1952/8047, s.2907-2909; 3 Mart 1953/8350, s.5750-5752; 2 Mart 1954/8647, s.8364-8366; 2 Mart 1955/8944, s.11235-11237; 29 Şubat 1956/9246, s.13684-13687; 28 Şubat 1957/9547, s.16529-16532; 3 Mart 1958/9848, s.18828-18830; 28 Şubat 1959/10147, s.21109-21111; 3 Mart 1960/10447, s.843-846.

15 *CSTD*, C.2, B. 30, 4.2.1962, s.30-32.

16 *CSTD*, C.2, B. 30, 4.2.1962, s.33-37,47.

17 *TC Resmi Gazete*, 26 Şubat 1959/11045, s.6717-6720.

18 *CSTD*, C.8, B. 36, 1.2.1963, s.510-512.

19 *CSTD*, C.8, B.36, 1.2.1963, s.515-517.

20 *CSTD*, C.8, B.36, 1.2.1963, s.517-519.

21 *CSTD*, C.8, B.36, 1.2.1963, s.524-528,592-594.

22 *CSTD*, C.8, B.36, 1.2.1963, S. Sayısı: 18, 1963 Yılı Beden Terbiyesi G. M. Bütçesi, s.9.

BTGM'nin bütçe tartışmaları sonraki yıllarda giderek farklı konu ve tartışmaları da kapsar şekilde sürecektir. 3 Şubat 1964'te Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü bütçesi hakkında AP grubu adına yine Hilmi Onat, görüş sunmuş; daha önce yaptığı konuşmalara benzer şekilde teşkilatın kuruluş dönemiyle karşılaştırarak bütçenin yetersizliğini vurgulamıştı. Ardından *"1963 yılında yine (12) milyarlık bütçenin (2 000) de biri, 1964 yılı bütçesinde (13) milyarlık bir bütçenin (2 400) de biri gençlik ve spor teşkilâtına ayrılmıştır ki, bugün nüfusumuz da (30) milyona yaklaşmıştır"* diyerek eleştirilerini dile getirirken, sözlerini bütçenin *"geçen yıla göre 194 000 liralık"* azaldığını vurgu-layarak bitirdi.²³ Görüşmelerin ardından 1964'ün 5.520.679 liralık bütçesi Senato'nun oyuna su-nulmuş; 74 kabul ve 8 retlik oylama sonucu salt çoğunluğun sağlanmasına yetmemişti²⁴. 5.520.679 liralık bütçe ancak 22 Şubat'ta 414 kanun numarasıyla yasallaşacaktı.²⁵

Kurumun 1965 senesi bütçe görüşmeleri sırasında AP Grubu adına bu kez Kastamonu senatörü Mehmet Çamlıca görüşlerini aktarmıştı. Harcama toplamının 4.600.036 lira kaydedildiğini, bunun 1964 yılına göre 1.380.649 lira eksik olduğunu ve dolayısıyla kaynak yetersizliğinin altını çizmişti. Spor-Toto'dan %40 gelir sağlandığını, bunun dışında 3530 sayılı kanunla mahalli belediye ve özel idarelerden yıllık %3 oranındaki gelirin ise alınamadığını vurgulamıştı.²⁶ Çamlıca'nın ardından CHP Senato Grubu adına konuşan Ahmet Naci Arı, yasal düzenlemelerin yanında bütçenin artırılması zorunluluğunu, denetimin güçlendirilmesini savunmuştu.²⁷ Senatörlerin değerlendirmeleri ardından İstanbul Milletvekili Devlet Bakanı Malik Yolaç'ın Fethi Tevetoğlu ile komünizm suçlamalarına bağlı tartışmaları yaşanmıştı ki nihayet toplam 4.741.657 liralık ödeneğin oylamasına ancak bu tartışmalar ardından geçilecek ve bütçe kabul edilecekti.²⁸

1965 yılında genel bütçe görüşmelerinin tamamlanmasının ardından AP lideri Süleyman Demirel'in etkisiyle İnönü hükümeti güvenoyu alamadığından Suat Hayri Ürgüplü koalisyon hükümeti kurulmuştu. Ürgüplü hükümetinin programında Beden Terbiyesi Kanununun çağın anlayış ve seviyesine göre yapılandırılacağı, okul içi ve okul dışı amatör çalışmalara yönelerek sporun kitleleştirileceği ve nitelikli sporcu yetiştirilmeye odaklanılacağı ifade edilmiştir.²⁹ Birkaç ay sonra 6 Mayıs'ta yeni hükümetin bütçe görüşmeleri sırasında Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü 1965 yılı Bütçe Kanunu Tasarısı ve Karma Bütçe Komisyonu raporu Senato'ya geldi. Toplamda 4.691.657 liralık bütçe kanun tasarısının oylamasına 184 üyeden 94 üye katıldı; 93 kabul ve bir ret ile salt çoğunluk sağlandı.³⁰

1966 BTGM bütçesinin görüşmeleri sırasında CHP grubu adına Suphi Batur, kurumun bütçesine eğitim açısından yaklaşmıştı. Kişinin fiziki ve ruhsal/psikolojik yapısının sağlamlığıyla verimliliği ve üretici gücünün ilişkisini irdelediği konuşmasında savunmadan turizme kadar her alanda belirleyici olan bu konuda bir politika olmamasını eleştirmişti. Batur, üretilecek politikanın partiler üstü olması gerektiğini de özenle vurgularken, kanun değişikliği gerektiğini belirtmiş; tesisleşmenin planlanması üzerinde durmuştu. Spor konusunda donanımlı eğiticilerin yetiştirilmesi ve akademik yapılanma konularına öncelik vermeyi ihmal etmemişti.³¹

Görüşmeler sırasında Ahmet Naci Arı söz alarak, Başbakan Süleyman Demirel'in Spor Bakanlığı kurulacağı, bakanlığa bağlı Beden Eğitimi Genel Müdürlüğü, Tesisler Genel Müdürlüğü ve

23 CSTD, C.18, B.36, 3.2.1964, s.251-253.

24 CSTD, C.18, B.36, 3.2.1964, s.268,302-303.

25 TC Resmi Gazete, 27 Şubat 1964/11642, s.2-7.

26 CSTD, C.24, B.31, 27.1.1965, s.292-295.

27 CSTD, C.24, B.31, 27.1.1965, s.295-297.

28 CSTD, C.24, B.31, 27.1.1965, s.309-314.

29 CSTD, C.25, B.47, 26.2.1965, s.362.

30 CSTD, C.27, B.77, 6.5.1965, s.143-146,149-150.

31 CSTD, C.32, B.40, 3.2.1966, s.261-264.

Spor-Toto Gelirleri Genel Müdürlüğünün yapılandırılacağı demecini/vaadini hatırlatmıştı.³² Senato'nun Trabzon üyesi Şevket Buladoğlu ise Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü, Spor-Toto Müdürlüğü ve Tesisler Umum Müdürlüğünü çatısı altında toplayacak bir bakanlık talebini doğrudan seslendirmişti.³³

Gaziantep Milletvekili ve Devlet Bakanı Kamil Ocak³⁴ ise Maliye'nin 20 milyonluk talebe karşılık, 10 milyon lira verdiğini dile getirerek, bu yekûnu yetersizliğinden şikâyet etmişti. Çeşitli sebeplerle yarıda kalmış sportif tesisler ve bu tesislerin tamamlanması için bir kurul oluşturularak incelemeye gidildiğini sözlerine eklemişti. 1966 yılına yönelik yatırım programının 41 milyon olduğunu, bunun 28 milyon lirasının tamamlanamamış tesislerin bitirilmesine, kalan 13 milyon liranın ise 1966 programına alınan yeni işlere tahsis edildiğini açıklamıştı. Şevket Bey'in dile getirdiği kulüplere yardım konusuna değinmiş ve 1965'te 1 milyon lira destek sağlandığını kaydetmişti.³⁵ Konuşmalar ardından 14.525.804 liralık bütçe üzerine görüşmeler, sunulan önergelerden doğan görüş ayrılıkları ve bunların komisyonlara aktarılmasına bağlı olarak ertelenmiş³⁶; süreç tamamlandıktan sonra salt çoğunluk sağlanan oylamada 73 kabul, 23 red ve 1 çekimser oyla bütçe kabul edilmişti.³⁷

Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'nün 1967 yılı bütçesi görüşülürken CHP adına konuşan Suphi Batur, Türkiye'de spora yönelik örgütlenmenin kısa özetini sunmuştu. *"Türkiye İdman Cemiyetleri ittifakı emekleme çağımızın bu yönden şerefini taşır"* diyen Batur, dönemin spora inanmış kadrolarının Türk Spor Kurumu'nun kuruluşunu getirdiğini; bu örgütlenme ve sorumluluğun devlete devredilmesi arayışının ağırlık kazandığını ve nihayet 1938'de Beden Terbiyesi Kanunu çıkarılarak teşkilatın kurulduğunu belirtti. Beden Terbiyesi Teşkilatının, devlet örgütü olmasına ve devleti temsil etmesine rağmen hükümetlerden gereken anlayış, yardım ve desteği görmediğini, bu yüzden de ileri geri bocalandığını ileri sürmüştü.³⁸ Görüşmelerin devamında ise bütçe için toplam 17.653.361 lira ödenek, maddeler halinde değerlendirilmişti.³⁹

1968 yılı BTGM bütçe görüşmelerinde ilk sözü, CHP grubu adına Suphi Batur almıştı. Batur'un konuşması, bir önceki yıl yaptığı konuşmaya benzer nitelikteydi. Yine öncelikle Türkiye'de spor örgütlenmesinin kısa tarihçesi üzerinde durmuştu. Ayrıca *"Elinizdeki bütçe, memleket yarınlarının gerçek sahibi ve teminatı olan gençliğin, Millî Eğitim camiası altında ve onun boş bıraktığı bir alanda eğitilmesi işi ile ilgili bulunmaktadır"* sözleriyle daha önce de olduğu gibi Milli Eğitim Bakanlığına eleştiri getirmişti⁴⁰. Bakan Öztürk'ün konuşması ardından toplam olarak 119.451.371 lira ödeneğin ayrıntılarına geçilmiş; oylamayla görüşmeler tamamlanmıştı.⁴¹

Cumhuriyet Senatosu'nda BTGM'nin bütçe görüşmeleri, Beden Terbiyesi Kanunu ve güncelliğinin sorgulanmasından kurumun gelir kaynaklarının çeşit ve yeterliliklerine, kurumun ülke ihtiyaçlarına cevap verip veremediğine kadar sportif tesisleri de içeren oldukça geniş tartışma düzlemi ortaya çıkarmaktadır. Bu tartışmalar içinde payı giderek artan Spor-Toto ile ilgili açıklamalar zamanla daha fazla odaklanılan ve farklı yönleriyle gündeme taşınan konulardan olmuştur.

32 CSTD, C.32, B.40, 3.2.1966, s.264-266.

33 CSTD, C.32, B.40, 3.2.1966, s.267-269.

34 Uzun yıllar Gaziantep'teki stadyuma ismini veren Kamil Ocak hakkında bkz. Biçici, Mehmet. "Devlet ve Siyaset Adamı; Mehmet Kamil Ocak". *Gaziantep Üniversitesi Ayıntab Araştırmaları Dergisi* 2/2, Aralık 2019, s. 21-33.

35 CSTD, C.32, B.40, 3.2.1966, s.271-274.

36 CSTD, C.32, B.40, 3.2.1966, s.274-277.

37 CSTD, C.32, B.40, 3.2.1966, s.309-312;345-347.

38 CSTD, C.38, B.27, 2.2.1967, s.502-503.

39 CSTD, C.38, B.27, 2.2.1967, s.513-514; CSTD, C.38, B.27, 2.2.1967, S. Sayısı: 855, 1967 Yılı Beden Terbiyesi G. Md. Bütçesi, s.4-39.

40 CSTD, C.45, B.26, 3.2.1968, s.330-331.

41 CSTD, C.45, B.26, 3.2.1968, s.343-345; CSTD, C.45, B.26, 3.2.1968, S. Sayısı: 1048, 1968 Yılı Beden Terbiyesi G. Md. Bütçesi. Burada toplam ödenek 119.451.363 lira olarak geçmektedir.

Spor Toto İdaresi ve Kanunu

“Futbol Müsabakalarında Müşterek Bahisler Tertibi” hakkındaki 7258 sayılı kanun⁴², yayınından 6 ay sonra yürürlüğe girmek üzere 9 Mayıs 1959 tarihli *Resmi Gazete*’de yayımlanmıştır.⁴³ 29 Nisan 1959’da kabul edilen yasa, “futbol müsabakalarında müşterek bahisler tertibi ve yürütülmesi” hak ve yetkisini BTGM’ye vermiştir.⁴⁴

1960 yılı Mart ayında uygulanmaya başlanan Spor-Toto, 1961 yılında haftalık 4 milyon liralık hasılatla yaklaşmıştır. İlerleyen süreçte bu hasılat azalacaktır.⁴⁵ Bununla birlikte Spor Toto ve gelirleri konusu, ilk kez Sinop Senatörü Suphi Batur’un 13 Aralık 1961 tarihli “*Spor-Toto hasılatından elde edilen paraya*” dair sorusuyla Senato’da gündeme gelmiştir⁴⁶. 1962’den itibaren Spor Bakanlığı’nın kuruluşuna kadar Senato’daki BTGM bütçe görüşmelerinde Spor-Toto İdaresi ve ilgili yasal düzenleme ile ilgili yorum ya da tartışmalar yadsınamayacak düzeydedir. Üstelik eleştiriler hemen 1962 görüşmelerinde başlamıştır.

Nitekim YTP grubu adına Çamlıca, 7258 sayılı Spor Toto Kanununun 4. maddesine⁴⁷ göre elde edilecek gelirin spor saha ve tesisleriyle bunların onarımlarına harcanması gerektiğini belirtmiş; buna rağmen 30’a yakın tesisin ikmal inşaat ihalesi yapıldığı halde hiçbirinin tamamlanmadığını vurgulamıştı. Çamlıca konuşmasının devamında kapalı salon eksikliğinin altını çizerken, Spor Toto’dan 1960-1961 yılı 30 milyon, 1961-1962 yılı 10 milyon lira Genel Müdürlük hissesine ayrıldığını, bu hasılatın tamamının Merkez ve Emlâk Kredi bankalarında tutulduğunu ve kullanılmadığını kaydetmişti. Spor Toto biletlerinin basımı için alınan matbaa mekanizmalarının kullanılmamasını da eleştirmişti. Beden eğitiminin Milli Eğitim Bakanlığınca düzenlenmesini, aynı şekilde kulüp ve federasyon yapılanmalarının bağımsızlaştırılmasını önermişti.⁴⁸ Bakan Ökten ise verdiği yanıtta matbaanın hayata geçirileceğini söylemişti.⁴⁹

AP Grubu adına konuşan Hilmi Onat, Spor-Toto hasılatının düşüşüne odaklanmış; 1960 geliri 15 milyon 516.624 lira, 1961 geliri 16.031.751 lira iken 1963 gelirin 12 milyona düştüğünü aktarmıştı. Ayrıca Spor-Toto bütçe içinde “*futbolda müşterek bahis hasılatı*” olarak gösterilen taşkın

42 Benzer uygulamalara İngiltere’de 1920 yılından itibaren rastlanmaktadır. 1920 Ready Money Football Betting Act, 1926 Betting Duty, 1928 Racecourse Betting Act ve 1934 Betting and Lotteries Act İki Savaş Arası Dönem İngiltere’inde yürürlüğe giren bahis düzenlemeleriydi. Spor-kumar ilişkisinin sosyal ve kültürel yönlerini ele alan Huggins, bahis kültürünün Ada’da yerleşmesine paralel olarak ve bütün ahlaki tartışmalara karşın devlet koordinasyonunda düzenlendiğini aktarır. Detaylı bilgi için bkz. Mike Huggins, “Betting, Sport and the British 1918-1939”, *Journal of Social History*, Winter 2007, Vol.41, No.2, 283-306. Amerika Birleşik Devletleri’ndeki spor bahisleri hukukunun evrimi ve spor bahislerinin tarihsel gelişiminin hukuki ve toplumsal analizi için bkz. Kendall Howell, “You Can Bet On It: The Legal Evolution of Sport Betting”, *Harvard Journal of Sports & Entertainment Law*, Vol.11, Winter 2020, 73-114.

43 Mehmet Kargün, Yavuz Selim Ağaoğlu, Mustafa Kaya, “The Economics of Sport Betting”, *European Journal of Physical Education and Sport Science*, Vol.6, Issue 4, 2020, s.26.

44 *Resmi Gazete*, 9 Mayıs 1959/10201, s.21587.

45 *CSTD*, C.24, B.31, 27.1.1965, s.294.

46 Necdet Öktem cevabında Spor-Toto’dan Genel Müdürlük hissesi düşen gelir toplamını 39.355.541,83 lira olarak açıklamıştı. 1960 yılında yapılan Spor faaliyetlerine 100.000; Spor-Toto kuruluş masrafı olarak 732.419,56; Spor saha ve tesisleri için 81.468,55 ve Roma Olimpiyatlarına 700.000 lira dolayısıyla toplam 1.613.888,11 lira harcanmıştı. 1961 yılında federasyonlara kanun yetkisine istinaden spor faaliyetleri için 1.140.000 lira verilmişti. Tesislere kalan miktar 36 601 653,72 liraydı. *CSTD*, C.1, B.16, 21.12.1961, s.221-228.

47 “Madde 4-Üçüncü madde gereğince Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğünce temin olunan meblâğ her nevi spor saha ve tesisleri vücuda getirilmek, idamelerini sağlamak, her türlü spor alet, vasıta ve malzemesi tedarik etmek ve her çeşit spor faaliyetlerinde bulunmak gibi Türk sporunun gelişmesine yararlı işlere sarf edilmek üzere bir taraftan mezkûr Umum Müdürlüğün varidat bütçesine irat, diğer taraftan masraf bütçesinde açılacak bir fasla tahsisat kayd olunur. Bu meblâğdan sene sonunda sarf edilmeyen miktarlar ertesi yıla devrolunur. Senesi içinde üçüncü ve dördüncü maddeye göre yapılan sarfiyatın nerelere sarf edildiği bütçe lâyihasına eklenecek bir cetvelde gösterilir.”

48 *CSTD*, C.2, B. 30, 4.2.1962, s.30-32.

49 *CSTD*, C.2, B. 30, 4.2.1962, s.32-33.

bir kadronun çalıştırıldığı iddialarını da seslendirmişti.⁵⁰ Ahmet Naci Arı ise “*birçok kıymet ve kabiliyetlerin teşhis ve yetiştirilmelerine yardım edecek*” Spor-Toto Kanunu için çalışmalara sürat kazandırılmasını istemişti.⁵¹

BTGM’nin 1963 yılı bütçe görüşmelerinde Çamlıca, Spor Toto’nun ve kazancının işleyiş şekli ile denetimsizliğini değerlendirmeyi ihmal etmemişti. Spor-Toto’dan gelen kaynağın denetimsiz bırakılamayacağı ve Genel Müdürlüğün inisiyatifine göre sarf edilmesinin uygun olmadığı kanaatini paylaşmıştı. Ayrıca Toto matbaasından da bükme mekanizması olmadığından yeterli verim alınmadığını seslendirmişti.⁵² Üniversite spor ilişkisine dikkat çekmeye özen gösteren Cumhurbaşkanlığı kontenjanından senatör Enver Kök ise Spor Toto hasılatı hakkında “*böyle bir hasılatı bu teşekkül, üniversiteler camiasında sportif hareketler ve üniversitelerin kendi aralarında yapacakları temasları temine matuf sahalara hasrederse memlekete en büyük hizmeti yapmış olurlar*” görüşündeydi.⁵³ Devlet Bakanı ve Çorum milletvekili Necmi Ökten spor ödeneğinin azlığından bahisle Spor-Loto kanununu çıkarılarak alternatif bir kaynakla spor sağlığı, malzeme ve spor yardımı sağlanmasının hedeflendiğini kaydetmişti. Spor Toto teşkilatının denetimsiz olmadığını da belirtmişti.⁵⁴

3 Şubat 1964’te AP grubu adına Hilmi Onat, Spor-Toto bahis sisteminin artan gelirinin tesis araç ve gereçlerine harcanması üzerinde durmuştu. Ayrıca BTGM bütçesinin desteklenmesinden memnuniyet duyduklarını dillendirmişti.⁵⁵ Bu arada Doğal/Tabii Senatörlerden Vehbi Ersü, Spor Toto’dan teşkilata tahsis edilen o güne kadar ki toplam meblağı sorgulamıştı.⁵⁶ İstanbul üyesi Rifat Öztürkçine, Spor-Toto Yönetmeliğinin o günün şartlarına uygun olmadığını belirtmiş; buna rağmen yeni yönetmelikte bir değişiklik olmadığı halde 1962 yılında ayrı, 1963 yılında ayrı ve 1964 yılında da farklı uygulandığını ileri sürmüştü. Yönetmelikte ne ise aynen uygulanması gerektiğini hatırlatırken, Batı’daki Spor-Loto Kanununun Türkiye’de uygulanmasının zorunlu olduğuna inandığını söylemişti.⁵⁷ İstanbul milletvekili ve Devlet Bakanı Malik Yolaç, Spor Toto gelirinden 32 kişilik kadro sağlandığını; iki güreşçinin başvurduğunu ve güreşe önem verdiklerini söylemişti. Spor-Toto Kanunu ve uygulama farklılıkları konusundaki eleştirilere katılmış; yeni kanun hazırlığı üstünde durduğu konuşmasında, birtakım ihalelerle ilgili soruları cevaplandırmaya çalışmıştı.⁵⁸

Kurumun 27 Ocak 1965 tarihli bütçe görüşmeleri sırasında Adalet Partisi Grubu adına görüş bildiren Kastamonu Senatörü Mehmet Çamlıca, BTGM’nin Spor-Toto’dan %40 gelir sağladığını vurgulamıştı. Spor-Toto Kanununun tamamlanması ve bu kanunun İktisadi Devlet Teşekkülü bün-yesinde olması gerektiğini savunmuştu. Bunların yanında Spor-Toto gelirlerinin düzenlenmesi ve kadro sorunları gözetilerek kurumun yeniden yapılandırılmasını önermişti.⁵⁹

CHP Senato Grubu adına Ahmet Naci Arı, İnter-Toto hazırlıklarını, olumlu gelişmeler olarak değerlendirmişti.⁶⁰ Adana Senatörü Mehmet Ünalı ise Spor-Toto teşkilatının bazı kesimlerde tereddüt yarattığını belirterek denetimsiz/kontrolsüz olduğu şikâyetlerini tekrarlamıştı. Spor Toto’nun bazı mali sorunlar ve mesafe nedeniyle ülkede tam olarak yaygınlaştırılamadığından yakınmıştı. Ancak bu sorunun 650 şube ve ajansı bulunan Ziraat Bankası kanalıyla çözülebileceğini önermekten de geri durmamıştı. Üstelik bu başbayiliğin Ziraat Bankasına hiç50 CSTDyoksa 100 milyon lirayı kullanma,

50 CSTD, C.8, B. 36, 1.2.1963, s.510-512.

51 CSTD, C.8, B.36, 1.2.1963, s.512-515.

52 CSTD, C.8, B.36, 1.2.1963, s.515-517.

53 CSTD, C.8, B.36, 1.2.1963, s.519-520.

54 CSTD, C.8, B.36, 1.2.1963, s.520-524.

55 CSTD, C.18, B.36, 3.2.1964, s.251-253.

56 CSTD, C.18, B.36, 3.2.1964, s.257-261.

57 CSTD, C.18, B.36, 3.2.1964, s.263.

58 CSTD, C.18, B.36, 3.2.1964, s.264-270.

59 CSTD, C.24, B.31, 27.1.1965, s.292-295.

60 CSTD, C.24, B.31, 27.1.1965, s.295-297.

avantajı sağlayacağını, bu rakamın küçümsenecek bir meblağ olmadığını altını çizmişti.⁶¹ Samsun üyesi Fethi Tevetoglu ise Spor-Toto teşkilatının bir keşmekeş haline geldiği görüşündeydi.⁶²

Senatörlerin değerlendirmeleri ardından İstanbul milletvekili Devlet Bakanı Malik Yolaç, Spor-Toto gelirleri hakkında bilgi aktardı.⁶³ Spor-Toto Kanunu'na eklemeler yapıldığını ve önemli olanın iyi bir kanun çıkarmak olduğunu seslendirmişti. Müfettiş sayısının 12'ye ulaştırıldığı bilgisini paylaşmıştı. İnter-Toto'ya dâhil olmak için 7258 sayılı yasanın değiştirilmesi gerektiğini ve bunun için çalışma yürütüldüğünü; aynı şekilde tek binada teşkilatı toplama gayretlerinin sürdüğünü söylemişti. Projeler ve inşaatlar konusunda ise kesin projesi yapılmayan inşaat ihalelerine çıkılmayacağına yer vermişti. Ayrıca Spor-Toto gelirlerinde önceki yıla göre artış olduğunu, haftalık gelirin 3 milyon 500 bin liranın üstüne çıktığını ve Almanya'daki işçilerin Spor-Toto oynamalarını sağlamak için uğraştıklarını aktarmıştı.

Mehmet Ünal'dı'nın sorularına karşılık verirken Spor-Toto kanalıyla tesislerin yaygınlaştırılması çabası üzerinde duran Bakan, başbayilik ile ilgili soruyu var olan ilişki ve para akışını açıklayarak cevaplandırmıştı.⁶⁴ Başka bir bayi ile işbirliğine açık olduklarını, *“Yalnız bir Başbâyiliğin değiştirilmesinin kolay bir iş olmadığını”* söyleyen Bakan Yolaç, daha önce teklifi reddeden Ziraat Bankası'ndan olumlu karşılık alınabileceğini değerlendirmişti.⁶⁵ Mehmet Pırılı, Spor-Toto İdaresi'nin reklamlara yönelik stratejisine eleştirel/sorgulayıcı yaklaşmış;⁶⁶ bu yaklaşımı Devlet Bakanı Malik Yolaç *“...rantabilite düşünen hiçbir müesseseyi reklamsız düşünemiyorum. Ama bu reklâm muvaffaktır veya değildir, o zamanla kendisini gösterecektir”* şeklinde cevaplandırmıştı.⁶⁷ *“Spor Toto müessesesini Türkiye'de tanımayan kimse kalmamış gibidir”* saptamasına başvuran Yolaç'a göre Spor-Toto'nun reklamları kurum ve ürününün tanıtımına, çalışma ve ürünlerin hatırlatılmasına dayanmalıydı. Özellikle hatırlatma boyutunu kitleleri ürünün alımına yani Spor-Toto'nun oynanmasına yönlendirmek açısından ele alan Yolaç, reklam konusunun mahiyeti ve mahremiyeti gibi detay gerektiren konuları reklam şirketi, teşkilat ve işleyişin birbirleriyle ilgisine bağlamıştı.⁶⁸

Senato'nun 1966 yılı oturumlarında AP grubu adına kürsüye çıkan Mehmet Çamlıca, Spor-Toto Müdürlüğünün örgütlenmesi ve kontrolünün sağlanması temennilerini sıralamıştı.⁶⁹ CHP adına konuşan Suphi Batur'un şu sözleri dikkat çekicidir: *“... Maliye, bu tesisler kısmından, yani Spor - Toto'dan verelim diyor. Zaten Spor - Toto tesisleri yapıyor. Buradan bir de spor faaliyetlerine para artırdığınız vakit bu iş gider. Bakın arkadaşlar, daha evvel de belirttim bizim Devlet sorumluları hakikaten bu sporu hiçbir kıymetsiz bir şey telâkki ediyorlar.”*⁷⁰

Ahmet Naci Arı, Süleyman Demirel ve Devlet Bakanı Kamil Ocak gibi isimlerin doğrudan ya da dolaylı olarak Spor-Toto Gelirleri Genel Müdürlüğünün yapılandırılması demeçlerini/vaatlerini

61 CSTD, C.24, B.31, 27.1.1965, s.298-299.

62 CSTD, C.24, B.31, 27.1.1965, s.300-301.

63 *“... Rakamlarla spor-totonun gelirlerini izah edeyim; 1960-1961 senesinde gelirimiz 82.660.000 liradır. Buna mukabil masraflarımız 2 milyon 445 bin lira. 1961-1962 sezonunda 82 ye karşı 96 bin. Masraflarımız dört buçuk milyon lira. 1962-1963 te 115 milyon lira gelirimiz, masraflarımız 5 milyon 300 bin lira. 1963-1964 te ise gelirimiz 123 milyon lira, masraflarımız ise altı milyon liradır. Görülüyor ki, gelirimiz artmış masraflarımız artmamıştır Artmıştır ama o nisbette artmamıştır”*.

64 *“Başbâyî ile münasebetlerimiz şu şekilde olmaktadır; ihtiyacımız oldukça para çekmekteyiz. Ve malûmlardır ki tesisler daha ziyade yaz aylarında faaliyet göstermektedir. Bu aylarda paramız Başbâyide birikmektedir. Bugünkü alacak mevcudumuz 9-10 milyon lira civarındadır. Ancak mevsimi geldiğinde bunların da tediye edileceği kanaatindeyim.”* CSTD, C.24, B.31, 27.1.1965, s.307.

65 CSTD, C.24, B.31, 27.1.1965, s.307-308.

66 CSTD, C.24, B.31, 27.1.1965, s.302-303.

67 CSTD, C.24, B.31, 27.1.1965, s.309.

68 CSTD, C.24, B.31, 27.1.1965, s.309-314.

69 CSTD, C.32, B.40, 3.2.1966, s.259-260.

70 CSTD, C.32, B.40, 3.2.1966, s.263.

anımsattığı gibi kaynak arayışı doğrultusunda Spor-Loto Kanununun çıkarılmasını seçenек olarak sunmuştu.⁷¹ Senato'nun Trabzon üyesi Şevket Buladoğlu ise Spor-Toto Umum Müdürlüğü'nün gelirlerinin verimli bir program dâhilinde değerlendirilmesini savunmuştu.⁷² Muş Senatörü İsa Hisan Bingöl, seçim bölgesi Muş özelinde talepte bulunmuş; tesislerin kurulacağı alanın, mahalli belediyelerce sağlanması koşulunu yerine getiremeyen beldelerde Spor-Toto kaynaklarından yararlanılamadığını duyurmuştu.⁷³ Gaziantep Milletvekili ve Devlet Bakanı Kamil Ocak, açıklamalarını yaparken Spor-Loto Kanununun hazırlanarak Bakanlar Kuruluna gönderildiğinin altını çizmişti.⁷⁴

Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'nün 1967 yılı bütçesi görüşülürken CHP adına konuşan Suphi Batur, Spor Toto'nun sağladığı olanaklarla verimli adımlar atmanın eşliğinde bulunduğunu kaydetmişti. Batur, yeni kanundan bahsedildiğini, bu kanunun özgür bir anlayışla yapıcılık, sağlık, ahlâk ve malî yönden makul denetim ve öğreticilik gibi görüşleri içermesi gerektiğini işlemişti.⁷⁵ 1960 yılından itibaren Spor Toto'nun spora katkı sağladığının altını çizerek ulaşılan itibarın/saygınlığın dinamiklerini irdelemişti. Bu sonucu, Spor Toto'ya katılımın şans ve tesadüflere bağlı olmayıp spor hareketlerini yakından izleme ve bilgiye dayalı tahminden kaynaklanmasına; halkın spor kulüplerine duyduğu sevgi ve gösterdikleri ilginin katılımı teşvik etmesine ve bu hizmeti organize eden kuruma halkın güvenmesine bağlamıştır.

Senatör, Sayıştay denetimindeki Spor Toto'nun yıllara göre artan geliri hakkında şu bilgileri paylaşmıştı:

Dönem	Yıllık Gelir (Lira)
1960-1961	86.660.732
1961-1962	97.000.000
1962-1963	115.800.000
1963-1964	123.639.946
1964-1965	138.900.000
1965-1966	174.298.385

Tablo 3: Spor Toto'nun 1960-1966 Yılları Arası Elde Ettiği Gelirler.

Ayrıca bu hasılatın son iki yılında, kulüplere yaklaşık olarak 13 milyona yakın bir isim hakkı ödendiğini; Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü Teşkilâtına ise yaklaşık 100 milyon 500 bin lira yatırıldığını açıklamıştı. Onun yaklaşımıyla spor kulüpleri, sporcu halk, Spor-Toto yoluyla milli eğitim davasına katkıda bulunmaktaydı ki, yasada Yurtlar Kurumu hissesi adlı bu meblağın toplamı, 1965-1966 yıllarında iki sene içinde 15 milyon geçmişti. Batur, bu gelirden intikal vergisi ve damga resmi tahsilatı üzerinden maliyenin sadece 1966'da 5 milyon civarında yararlandığını aktarmıştı. Benzer şekilde resmi devlet bankası Türkiye Emlak Kredi Bankası'nın başbayı sıfatıyla 1964-1965 yılında 4 milyon üstünde ve 1965-1966 yılında ise 5 milyon üstünde komisyon aldığını; yeni bir iş sahası olan bayilik müessesesinin de aynı yıllarda 9 ve 11 milyon üstünde kazanç elde ettiğini Senato kayıtlarına geçirmişti.⁷⁶

⁷¹ CSTD, C.32, B.40, 3.2.1966, s.264-266.

⁷² CSTD, C.32, B.40, 3.2.1966, s.267-269.

⁷³ CSTD, C.32, B.40, 3.2.1966, s.269-270.

⁷⁴ CSTD, C.32, B.40, 3.2.1966, s.271-274.

⁷⁵ CSTD, C.38, B.27, 2.2.1967, s.503.

⁷⁶ CSTD, C.38, B.27, 2.2.1967, s.504-505.

AP Grubu adına Mehmet Çamlıca, BTGM'nin okullara girmesi bakımından Spor-Toto gelirlerinin %10 hissesinin, okullarda gerekli tesisin kurulması için Millî Eğitim Bakanlığına tahsisini istemişti. Bunların yanında partisinin beklentileri arasında Spor-Loto Kanununun en kısa zamanda Senato'ya getirilmesi ve daha önce de seslendirildiği üzere yasanın İktisadi Devlet Teşekkülü bünyesinde olması vardı. Ayrıca Spor - Toto kuponlarının kurumun kendi matbaasında basılması, yeterli gelmezse matbaanın genişlemesine gidilerek yeterli seviyeye çıkarılması düşüncesindeydi.⁷⁷ 1967 görüşmelerinin sonlarında Konya Senatörü Muhittin Kılıç, Spor-Toto aleyhine açılmış dava ve Spor-Toto'nun açtığı dava sayısı ile idarede kaç hukuk müşavirinin bulunduğunu sorgulamıştı.⁷⁸ Bu arada Devlet Bakanı Kamil Ocak'ın açıklamalarına geçildiğinde o, ulaşılan seviyede Spor-Toto gelirlerinin önemine işaret etmişti. Özel Spor-Toto Kanununa sadık kalınarak gelirlerinin sadece tesislerin inşasına tahsisinin değerini/önemini vurgulamıştı. Spor-Totonun gelirleri ve masraflarıyla cari masraflarının %5'i aşmayacağını anlatmıştı.⁷⁹

1968 Bütçe görüşmeleri sırasında CHP grubu adına konuşan Batur, bir önceki yıla benzer şekilde Spor-Toto'nun kuruluşundan itibaren hasılatı hakkında detaylar aktarmış⁸⁰ ve Spor Toto'nun yanına Loto'nun konulması gerektiğini savunmuştu. Spor-Toto'nun sağladığı olanakların başarılı sonuçları getirdiğinin altını çizmişti. Bu bağlamda Spor Toto kaynaklı imkânlar çerçevesinde Avrupa ve Dünya çapında başarı sergilenen organizasyonlar olarak Atletizm ve Boks Balkan oyunları, futbolda Gençler Avrupa Şampiyonası, Güreş Avrupa Şampiyonası, Voleybol Avrupa Şampiyonasına yer vermişti. Türkiye'de 876.000 vatandaşın yararlandığı açık ve kapalı tesislerde 600'den fazla spor dalında yarışmaların yapılabildiğini de kaydetti.⁸¹ AP grubu adına konuşan İzmir Senatörü Hilmi Onat ise Spor-Toto'nun geliri ve gelirin kullanıldığı kanalları detaylandırmıştı.⁸² Spor-Toto'nun sosyal hizmet ve diğer alanlardaki katkılarını, Yurtlar Kurumu payı⁸³ ve Kulüp isim hakları⁸⁴ başlıkları altında toplamıştı⁸⁵. Söz alan İstanbul Senatörü Tekin Arıburun, Spor-Toto'nun

77 CSTD, C.38, B.27, 2.2.1967, s.505-508.

78 CSTD, C.38, B.27, 2.2.1967, s.513-514; CSTD, C.38, B.27, 2.2.1967, S. Sayısı: 855, 1967 Yılı Beden Terbiyesi G. Md. Bütçesi, s.4-39.

79 CSTD, C.38, B.27, 2.2.1967, s.509-512.

80 "Spor Totonun 1. sezonunun başladığı yıl yani 1960 yılında elde edilen 6.765.000 liralık hâsılat ve 4.sezon sonunda yani 1962-1963 yıllarında 115.847.422 liraya baliğ olmuştur. Bu tahsil çağındaki gençlere çok büyük bir hizmet demek olan hisseyi teşkil eden 4.844.732 lira ile BTGM'ye tahsis edilen 32. 296.018 liraya yani Devlete topyekûn 37.140.750 liralık gönüllü bir vergi yolu ile tahsisat sağlamıştır. Bu tahsisat 1936-1967 yıllarında hasılat olarak 213.694.286 liraya baliğ olmuştur. Bu hasılatı Yurtlar Kurumu hissesine 10.157.825 lira, Beden Terbiyesine ise, 67.718.838 lira ki, cem'an 77.876.663 liralık bir yekûnu bulmuştur... Aynı senelerde... Birer Millî müessese olan kulüplerimize de meselâ: 1962 senesinde 3.415.000 lira, 1966-1967 senelerinde ise, 11.834.615 lira gibi çok değerli bir yardım yapılabilmektedir". CSTD, C.45, B.26, 3.2.1968, s.333

81 CSTD, C.45, B.26, 3.2.1968, s.332-334.

82 "1959 senesinde 7258 sayılı Kanunla kurulan müşterek bahis (Spor - Toto) 7 yılda zaruri masrafları dışında % 40'ı Genel Müdürlükçe spor faaliyetlerine ve tesislerine sarf edilmiştir. Bu mühim gelirler 1961 yılından 1967 yılı Ocak ayına kadar (312 milyon 934 bin 253 lira 79 kuruş) olarak değerlendirilir ki, bu rakamlar memnuniyet vericidir. Spor - Toto'dan elde edilen bu paranın, yuvarlak hesap: 220 milyon lirası inşaata, teknik personel ücret ve yolluklarına, 69 milyon lirası spor temas ve malzeme ikmaline, 24 milyon lirası kamulaştırmaya sarf edilmiştir ki, bu faaliyetleri de takdirle zikretmem mümkün değildir. Bu sezon spor, saha ve tesisleri için Genel Müdürlüğe verilen hisse 67 milyon 718 bin 839 TL'dir." CSTD, C.45, B.26, 3.2.1968, s.335.

83 "Spor - Totonun 3. sezonundan itibaren Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu payı olarak 351 sayılı Kanun gereğince dağıtmaya başlayan ikramiyelerin % 10'u 1967 yılı sonuna kadar toplam olarak 46 milyon lirayı bulmuş... 1961-1962 sezonunda 5 milyon lira olan pay miktarı 1966-1967 devresi sonunda 10 milyon liraya yükselmiş 1967-1968 sezonunda bu miktarı da aşma istidadını göstermiş bulunmaktadır." CSTD, C.45, B.26, 3.2.1968, s.336.

84 "1967 yılı sonuna kadar bu payların yekûnu 10 milyon lirayı bulmuş... Geçen sezonda 12 milyon lirayı bulan isim haklarının bu devrede bu miktarı da aşması beklenmektedir. Brüt hasılatın % 6'sı oranında ayrılan kulüp isim hakları bu defa 3.lig takımlarına da teşmil edilmiş...". CSTD, C.45, B.26, 3.2.1968, s.336.

85 CSTD, C.45, B.26, 3.2.1968, s.334-337.

olanakları aracılığıyla BTGM'nin görev ve sorumluluklarını, ancak gereken planlı ve programlı çalışma revizyonuyla yerine getirebileceğini ileri sürmüştü.⁸⁶ Eskişehir Senatörü Ömer Ucuzal, 7258 sayılı Kanun çerçevesinde kurulan Spor-Toto Teşkilatının yedi senelik geçmişinde sağladığı gelirle sportif faaliyet ve tesislere büyük desteğini hatırlatmıştı. Bununla birlikte ilginç bir eleştirisi getirmiş; devlet çalışanlarının iş saati içinde devamlı surette Spor-Toto ile ilgilenmelerinden şikâyetçi olmuştu. Bu davranışın devletin çalışma saatlerinde büyük zaman kaybına yol açtığı iddiasını paylaşmıştı.⁸⁷ Senatörlerin değerlendirmelerinin ardından Eskişehir milletvekili ve Devlet Bakanı Seyfi Öztürk, Spor Toto'nun gelirleri hakkında ayrıntılı bilgi verecekti.⁸⁸

1969'da CHP grubu adına Adana Senatörü Muslihittin Yılmaz Mete, Spor Toto'dan sağlanan gelirin spor tesislerine sarf edilmesinin sporun kalkınmasındaki rolüne atıf yapmıştı. Bu gelirin harcanmasında bir takım katı kurallar yerine daha yumuşak, daha pratik usuller konulmasının uygun olacağını ileri sürerek, müessesenin Maliye'ye bağlanması fikrine parti olarak karşı olduklarını açıklamıştı.⁸⁹ Kamil Ocak ise Spor-Toto'nun faaliyete geçmesiyle BTGM'ye intikal eden paylarla Kalkınma Planının hedeflerine uygun tesisleşmeye gidişin başladığını belirtmişti.⁹⁰

SONUÇ

Genel olarak yaklaşıldığında kumarın ahlaki boyutuna tezat olarak kamu yararı için kullanılması zaman zaman çeşitli düzeyde tartışmalara yol açmıştır. Türkiye'de ise devlet denetiminde spor oyunları üzerinden şans oyunları oynatılmasının miladı olan Spor-Toto Kanunu sporun finansmanı için kayda değer bir gelir kaynağı oldu. Zaten yarattığı yeni iş imkânları, kamu hizmeti için oluşturduğu kaynak, profesyonel spor kulüplerinin yaşaması için can suyu olarak görülmüştür.

Ahlak, sınıf, devlet politikası, toplumsal değerler ve boş zaman aktivitelerinin kesişim kümesinde kalan Spor-Toto idaresinin yasama ve yürütmenin gündeminde olması da kaçınılmazdı. Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'nün bütçe görüşmelerindeki tartışmaların da yadsınamayacak bir bölümü, -Cumhuriyet Senatosu'nda kumardan çok bilgiye dayalı tahmin olarak değerlendirilen- Spor-Toto üzerinedir. Tartışmalardan izlenebileceği gibi Türk sporu açısından önemli bir kaynak olarak görülen Spor Toto İdaresi, spor tesisleşmesinde önemli bir rol üstlenmiştir.

Henüz Toto'nun yeni şekillendiği, emekleme döneminde önce gelirleri, sonra teşkilatının yapısı ve nihayet denetimi meselesi Senato'da yoğun tartışılmış ve çeşitli eleştiriler ortaya çıkmıştır. Ancak zamanla yapısı ve işleyişi oturmaya başladığı anlaşılan idare, Spor Bakanlığının kuruluşuna uzanan süreçte tesisleşmeye katkılarıyla Senato gündemini işgal etmişti. Zaten aynı dönemde Spor-Toto gelirinin sağladığı olanakların sporda olumlu sonuçlar doğurduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan tartışmalarda matbaa örneğinden anlaşılabileceği gibi Spor-Toto İdaresi'nin kendisine

⁸⁶ CSTD, C.45, B.26, 3.2.1968, s.337-338.

⁸⁷ CSTD, C.45, B.26, 3.2.1968, s.339.

⁸⁸ "Nitekim 40 haftalık 1960-1961 devresinde 11 milyon 430 bin iştirakçiden 82 milyon 660 bin 732 lira hasılat elde edilmiş iken 1966-1967 sekizinci sezonunda 45 haftada iştirakçi sayısı 28 milyon 695 bin 193 e çıkarılmış ve bu devre içerisinde 213 milyon 694 bin 266 liralık hasılat elde edilmiştir. Kaldı ki, 1967-1968 devresinde bu miktarın da aşılması ve 240 milyon liralık bir hasılat elde edilmesi ümit edilmektedir... Spor - Toto'dan saha ve tesis yapımı için her devrede ve ortalama 60 milyon lira pay ayrılmaktadır. 31.12 .1967 tarihine kadar yaklaşık olarak 340 milyon lira sağlanmıştır... 340 milyon liraya yakın bir kısmı sportif tesisler ve spor faaliyetleri için Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü payı olarak ayrıldıktan başka, 463 milyon lirası ikramiye olarak iştirakçilere 40 milyon lirası «isim hakkı» olarak kulüplere, 46 milyon lirası «Kredi ve Yurtlar Kurumu» ne verilmiş ve 102 milyon lirası da Başbaya ve bayilere komisyon olarak ödenmiştir.", CSTD, C.45, B.26, 3.2.1968, s.342-343.

⁸⁹ CSTD, C.50, B.27, 30.1.1969, s.388-391.

⁹⁰ CSTD, C.50, B.27, 30.1.1969, s.397-403.

yeter seviyede bulunması üzerinde de durulmuştur. Nihayet Spor Loto'ya yönelik çalışmaların başlaması ve beklentilerin yükselmesinde muhakkak ki Spor-Toto ile ilgili gelişmeler ve ulaşılan başarılı sonuçların önemli payı bulunmaktadır. Dolayısıyla bunlar, Spor Bakanlığı'nın kuruluş sürecinde nasıl bir mirası devraldığını anlamayı kolaylaştırmaktadır.

Araştırma & Yayın Etiği: STAD, yazım ve dil editörünce kontrol edilen işbu makalenin yayın sürecinde çift taraflı kör hakemlik müessesesini titizlikle işletmiştir. Editör, makalenin tüm editöryal işleyişini yürütmüş, bu esnada yazar sürecin tamamen dışında tutularak COPE yayın etiği prosedürlerine riayet edilmiştir. Bu çalışma etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup, kullanılan veriler literatür taraması ve yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Bu makale, en az iki kör hakem tarafından incelenmiş ve intihal.net taramasıyla intihal ve benzerlik raporu oluşturulmuştur. Makale, araştırma ve yayın etiğine uygundur.

Etik Beyanı & Çıkar Çatışması: Çalışmanın hazırlanış sürecinde önerileriyle katkı sağlayan Sn. Doç. Dr. Fehim KURULOĞLU'na teşekkür ederim. Bu makalenin yazarı çıkar çatışması bildiriminde bulunmamış, makalenin hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik kaidelere uyulduğunu ve yararlanılan tüm çalışmalara atıf yapıldığını beyan etmiştir. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır.

Açık Erişimli bu makale, CC BY-4.0 lisansına sahiptir.

Research & Publication Ethics: STAD meticulously employed double-blind peer reviewing in the publication of this article, checked by the writing and language editor. The editor carried out the editorial workflow, and the author was excluded entirely from the process and the COPE's publication ethics procedures were followed. Two or more blind peers reviewed this article, and an intihal.net scan generated a report for potential plagiarism and similarity. This study does not require ethics committee approval, and the data used were obtained from literature review and published sources. The article complies with research and publication ethics.

Ethical Declaration & Conflict of Interest: The author of the article has disclosed no conflicts of interest and has affirmed that the manuscript was prepared in adherence to ethical and scientific principles and that all relevant sources were accurately cited. No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study.

This is an Open Access article under the CC BY-4.0 license.

KAYNAKLAR

Arşivler-Resmi Yayınlar

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-2/108-36-4, Tarih: 19.06.1945.

T.C. Resmi Gazete (1946-1964)

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi (CSTD (1961-1969)

Araştırma-İnceleme Eserler

BİÇİCİ, Mehmet, “Devlet ve Siyaset Adamı; Mehmet Kamil Ocak”, *Gaziantep Üniversitesi Ayıntab Araştırmaları Dergisi* 2/2, Aralık 2019, s.21-33.

ÇAKMAK, Fevzi, “Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı (Türk Spor Kurumu)”, *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turk-idman-cemiyetleri-turk-spor-kurumu>, Erişim: 3 Aralık 2024.

HOWELL Kendall, “You Can Bet On It: The Legal Evolution of Sport Betting”, *Harvard Journal of Sports & Entertainment Law*, Vol . 11, Winter 2020, s.73-114.

KARGÜN Mehmet, AĞAOĞLU Yavuz Selim, KAYA Mustafa, “The Economics of Sport Betting”, *European Journal of Physical Education and Sport Science*, Vol . 6, Issue 4, 2020, s.20-32, <https://doi.org/10.5281/zenodo.3829624>.

PARLAKYILDIZ Fatih, ERAT Muhammet, “Atatürk Dönemi Cumhuriyet Halk Partisi’nin Türkiye’de Sporun Teşkilatlanması İçin Yaptığı Bazı Düzenlemeler ve Destekler”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, S.35/2023, s.87-110. <https://doi.org/10.17518/canakkalearastirmalari.1329377>.

ŞAHİN, Gürsoy, “Bir Savaş İki Kardeş: Büyük Taarruzda Görev Alan Kurmay Binbaşı Mustafa Şemsettin (Taner) ve Kurmay Binbaşı Cemil Tahir (Taner)’in Meslek Hayatlarından Bazı Kesitler”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi/Cilt: 24, S.100. Yılında Kocatepe-Büyük Taarruz Özel Sayısı*, Kasım 2022, s.176-193. <https://doi.org/10.32709/akusosbil.1172353>.

YURTOĞLU, Nadir, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Beden Eğitimi ve Spor (1939-1945)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S.105/2022 Bahar, s.179-224. <https://doi.org/10.33419/aamd.1114152>.

**Onur Yıldız, Eski Türklerde Spor Kültürü, Atayurt Yayınevi, Ankara
2023, 276 sayfa, ISBN: 978-625-6900-01-1.**

İsmail Hulusi ŞENYİL
Aksaray Üniversitesi, ismailhulusisenyil@gmail.com

Türkistan, tarihi ve coğrafyası bakımından her zaman zorlu koşullara sahip bir bölgedir. Bu bölgeye seneler boyunca en etkin hükmetmiş millet ise Türkler olmuştur. Cihan hâkimiyeti mefkûresi Türk milleti için bir var olma tezahürüdür. Peki bunu nasıl başarmışlardır? Çocukluktan itibaren verilen hem fiziksel hem de mental eğitim sayesinde Türkler, çeşitli etkinliklerle hep sporla iç içe olmuşlardır. Bu etkinlikler bazen savaş provası şeklinde bazen de eğlence odaklı hazırlanmıştır. Günümüzde Türkler ve spor kavramları üzerine birçok akademik çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan birisi de Onur Yıldız'ın Cumhuriyetimizin 100. Yılına özel Atayurt Yayınevi'nden çıkan *Eski Türklerde Spor Kültürü* adlı eseridir. Türkiye'de sosyal, kültürel, tarihî, siyasî ve coğrafi sınırları olmayan spor tarihi alanında yapılan çalışmaların artmasını temenni ediyoruz.

Eski Türklerde Spor Kültürü kitabı “Spor ve Kültür Kavramları” ve “Eski Türklerde Yapılan Sporlar” olarak iki bölümden oluşmaktadır. Yıldız, eserin birinci bölümünü alt başlıklar halinde 4 ana başlığa bölmüştür. İlk başlıkta spor terimini incelemeye almıştır. Sporun beden, hareket ve oyun gibi kavramlar ile ilişkisini irdelemiştir. “Her hareket spor kabul edilir mi?, Spor bir oyun mudur? Oyun, bir spor mudur?” Bir bakıma kavram tarihçiliği metodu izlenmiştir. Spor her milletin kendi özündeki kültürden sürekli beslenmiş ve bu beslenme sonucu çeşitlilik kazanmıştır. Türkler de kendi medeniyetlerini oluştururken diğer devletler ile sürekli temas halinde olmuştur. Bu temas bazen ticarî bazen de kültürel bir alışveriş şeklindedir. Dost veyahut düşman fark etmeksizin Türkler savaş sanatını mevcuda getiren at, ok, üzengi ve çeşitli kılık kıyafetler ile çevresinde bulunan milletleri etkilemişlerdir.

Bozkır kültürü içinde spor, hayatta kalma mücadelesi ve savaş yeteneklerini geliştiren bir unsur olarak görülmüştür. Binicilik, okçuluk, güreş ve kılıç kullanma gibi beceriler, Türk toplumunda hem bir spor hem de savaş sanatı olarak kabul edilmiştir. Türkler için at, sadece bir ulaşım aracı değil, aynı zamanda spor ve savaşın ayrılmaz bir parçasıdır. Okçuluk ve güreş gibi geleneksel

sporlar, Türk kültürünün önemli miraslarından biri olarak günümüze kadar ulaşmıştır. Bu kültürün içinde çeşitli eğlence ve törenler mevcuttur. Bayram, kurultay, kengeş, toy, şölen gibi etkinliklerde sürekli bir hareket halinde olmuşlardır. Türklerde farklı tören türleri bulunmaktadır. Baharın gelişini kutlamak, mevsimsel törenler, resmî törenler ve cenaze törenlerinde sürekli at koşturup birbirleriyle mücadele etmek adettendi. Buldukları her fırsatta bunu yapmalarının sebebi tabii ki herhangi bir savaş durumunda hazırlıklı olmaktır.

Yıldız, eserin ikinci bölümünde güreş, avcılık, okçuluk, atlı sporlar, cirit, çögen, kökbörü, tepük ve kayak sporlarının farklı başlıklar halinde detaylı anlatımını yapmıştır. Türklerin savaş sanatındaki mahirliklerini ana kaynaklardan öğrenmekteyiz. Çin kaynaklarında, Arap kaynaklarında, Avrupa kaynaklarında Türkler hakkında üç ortak görüş bulunmaktadır. Birincisi çok iyi savaşçı olmaları, ikincisi iyi at binmeleri, üçüncüsü ise oku kullanmada başka milletlerden daha üstün olmalarıdır. Spor, Türkler için savaşın anahtarı olmuştur. Bu sebeple güreş, avcılık (okçuluk), atlı sporlar (at yarışları, cirit, çögen, kökbörü) tepük, kayak gibi türlü oyunlar oynamaktadırlar. Doğal olarak bu mücadeleciler ve sert oyunları oynamak için sağlam bir fiziğe sahip olmaları gerekmektedir. Bu fiziğin oluşmasına ve yeşermesine en mümkün zaman hiç şüphesiz çocukluk dönemleri olmuştur. “Ağaç yaşken eğilir.” atasözümüzden yola çıkarsak küçük yaşta verilen hem disiplinli hem de sağlam eğitim bozkır coğrafyasında diğer milletlere nazaran üstünlük sağlamıştır.

Türk toplumunda aile, en temel sosyal birim olarak kabul edilmiştir. Bu sosyal birimin en büyük mimarı hiç şüphesiz kadınlar olmuştur. Bozkır kültürünün getirdiği eşitlikçi yapı, kadınların da sosyal hayatta aktif bir rol almasını sağlamıştır. Türk kadınları, sadece ev içinde değil, yönetimde ve savaş meydanlarında da söz sahibi olmuştur. Kağan eşleri devlet yönetiminde etkin roller üstlenirken, kadınlar da toplum içinde saygı gören bireyler olmuşlardır. Bu durum, Türklerin aile yapısında kadın ve erkeğin birbirini tamamlayan eşit roller üstlendiğini göstermektedir. Kadınların bu kadar önemli bir role sahip olması gelecek nesillerin, çocukların eli kılıç tutan anneleri tarafından savaşçı olarak yetiştirmelerini sağlamıştır.

Türklerde spor kültürünün önemli bir kısmı da hayvanlar ile olan etkileşim halidir. Özellikle atı ilk evcilleştiren milletlerden olan Türkler, avcılık hususunda kuşlardan da faydalanmışlardır. *Dîvânü Lugâti't-Türk'te* atların renklerine, biçimlerine, fiziksel özelliklerine ayrıca kullanım koşullarına göre ayrı ayrı isimler verilmektedir. Ayrıca Çin-Türk ilişkilerindeki politik görüşmelerde at takdim edilmiştir. Türklerin hayatında at yarışları, kız kovalama, cirit, çögen, kökbörü gibi sporlar hep atla yapılmıştır. Amaç hem biniciyi eğitmek hem de atı eğitmek olmuştur. Bir nevi kendilerini en iyi hissettikleri savaş alanının simülasyonunu oluşturmuşlardır.

Eserin en ilginç başlıkları tepük ve kayak sporudur. Modern dönemde olduğu gibi futbol insanları her dönemde cezbeden bir spor olmuştur. Günümüzden farklı olarak bu top oyununu Türklerde erkeklere nazaran kadınlar daha çok oynamaktadır. Hatta karışık takımlarda oynadıklarına dair tarihi kayıtlar bulunmaktadır. Timur ve Osmanlı dönemlerinde içine hava veyahut keçe doldurulan kuzu derilerinden yapılan toplara rastlamaktayız. Kayak sporu ise coğrafyanın getirdiği çetin şartlar doğrultusunda gelişim göstermiştir. Kış mevsimlerinde ağaçlardan, kemiklerden kızaklar yapmışlardır. Zorlu iklim şartlarında mesafeleri aşmakta büyük avantaj sağlamışlardır. Kayak en önemli ihtiyaç olan avlanmayı kolaylaştırmıştır. Kayak ve kızak, kış mevsiminde 50-60 km, ilkbahar 70-80 km, av peşindeyken 100-150 km hareket imkânı sunmaktadır. Türkler, tarih boyunca kendi sınırlarını her koşulda zorlamış ve üstesinden gelmeyi başarmış bir millettir.

Eski Türklerde Spor Kültürü adlı kitabın dikkat çekilmesi gereken en önemli hususlarından birisi de eserin kaynakça kısmıdır. Yıldız, *Dede Korkut Hikayeleri* ve Kaşgarlı Mahmud'un *Dîvânü Lugâti't-Türk* eserlerini araştırmanın merkezine almıştır. Ayrıca seyahatnameler, coğrafya kitapları

gibi ana kaynakların yanı sıra Türkçe ve İngilizce araştırma eserlerden ve makalelerden faydalana-
rak zengin bir eser meydana getirmiştir. Detaylı araştırmalar sonucu bu kıymetli eserini neşrederek
Türk Spor Tarihi ile ilgili yeni bir başucu kitabını literatüre kazandırmıştır.

Araştırma & Yayın Etiği: STAD, yazım ve dil editörünce kontrol edilen işbu makalenin yayın sürecinde kör hakemlik müessesesini titizlikle işletmiştir. Editör, makalenin tüm editöryal işleyişini yürütmüş, bu esnada yazar sürecin tamamen dışında tutularak COPE yayın etiği prosedürlerine riayet edilmiştir. Bu makale, en az iki kör hakem tarafından incelenmiş ve intihal.net taramasıyla intihal ve benzerlik raporu oluşturulmuştur. Bu çalışma etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup, kullanılan veriler literatür taraması ve yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Makale, araştırma ve yayın etiğine uygundur.

Etik Beyanı & Çıkar Çatışması: Bu makalenin yazarı çıkar çatışması bildiriminde bulunmamış, makalenin hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik kaidelere uyulduğunu ve yararlanılan tüm çalışmalara atıf yapıldığını beyan etmiştir. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır.

Açık Erişimli bu makale, CC BY-4.0 lisansına sahiptir.

Research & Publication Ethics: STAD meticulously employed double-blind peer reviewing in the publication of this article, checked by the writing and language editor. The editor carried out the editorial workflow, and the author was excluded entirely from the process and the COPE's publication ethics procedures were followed. Two or more blind peers reviewed this article, and an intihal.net scan generated a report for potential plagiarism and similarity. This study does not require ethics committee approval, and the data used were obtained from literature review and published sources. The article complies with research and publication ethics.

Ethical Declaration & Conflict of Interest: The author of the article has disclosed no conflicts of interest and has affirmed that the manuscript was prepared in adherence to ethical and scientific principles and that all relevant sources were accurately cited. No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study.

This is an Open Access article under the CC BY-4.0 license.

e-ISSN: 3062-1305 | www.sportarihi.org

SAYI 2, Haziran 2025 | ISSUE 2, June 2025

Makale Türü: Kitap İncelemesi | Geliş Tarihi : 30.05.2025 | Kabul Tarihi : 20.06.2025

Article Type: Book Review | Received: 30.05.2025 | Accepted: 20.06.2025

**Mehmet Şenol, Ateş'in Güneş'i: Galatasaray'da ve Siyasi Elitte
Bölünme, İletişim Yayınları, İstanbul 2025, 362 sayfa
+Fotoğraf Albümü, ISBN: 978-975-05-3819-0.**

Arş. Gör. Dr. Süleyman SİNİN

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, serkan_sinin_28@hotmail.com

Türkiye'deki tarihinin bir buçuk asrı aşmış olmasına rağmen, futbol tarihimizin siyasal, sosyal ve ekonomik faktörler etrafında hala yazılamamış olması büyük bir eksiklik olarak karşımızda durmaktadır. 1950'lerden itibaren Türkiye'de futbolun tarihini yazma yönünde makro girişimler olmakla beraber tarihçilik anlayışı ve metodolojik yetersizlik gibi nedenlerden pek başarılı olunamadığı aşikârdır.

Sosyal tarih yazımının işçi sınıfı, cinsiyet ve ırk gibi konularla sporu yeniden keşfetmesi, Foucault ve Bourdieu'nun beden ve iktidar arasındaki ilişki üzerine devrimci düşünceleri spor tarihçiliğini akademik bir alan olarak Avrupa ve Amerika'da 1970'lerde yükseltirken, bunun Türkiye'ye yansımaları 90'lı yılları buldu. Araştırmalar genellikle spor-siyaset ilişkisi, sporun ulus inşasındaki yeri, spor ve cinsiyet, medya ve spor kültürü, spor diplomasisi tarihi ve yerel spor tarihleri temalarında yapıldı. Türkiye'deki geç kalmışlığın akademik ve entelektüel açıdan birçok nedeni var ancak bu yazının konusu bunu tartışmak değil elbette. Ancak özetle yakın zamana kadar yapılan çalışmaların akademik derinlikten uzak, popülist, nostaljik ve kulüpçülük etkisi altında kaleme alındığı söylenebilir. Son yıllarda akademik ilginin artması ve disiplinler arası yeni yaklaşımların geliştirilmesiyle bu olumsuz tablo değişmeye başladı. Bu inceleme de bu tarz bir eserin bilim camiasına duyurulması çabası olarak değerlendirilebilir.

Yukarıda bahsi geçen bir buçuk asırlık dönemde Türk spor tarihinin hâlâ anlatılmayı bekleyen pek çok hikâyesi vardır. Bunlardan bir tanesi de Ateş-Güneş Spor Kulübü idi. Kulüp hakkında bugüne kadar bildiklerimiz Galatasaray tarihiyle ilgili yazılan kitaplardaki bilgiler ile Türk spor tarihi kitaplarının içinde Galatasaray camiasındaki ayrılıktan yüzeysel bir şekilde bahseden bölüm veya kısımlardan ibaretti. Çünkü futbol kulüplerinde bu tür ayrılıklar, kopmalar ve yenilerinin doğması oldukça normal hadiselerdi. Bu bakışı ilk değiştiren 2011 yılında Sevecen Tunç'un Tarih ve Toplum dergisinde yayınladığı makalesi oldu.¹ Tunç, ilk defa bu meseleyi dönemin siyasî ve ekonomik tartışmaları bağlamında ele alarak Ankara'daki siyasî kavgaların Galatasaray'ı nasıl

Atıf Bilgisi | To Cite This Article: Süleyman Sinin (2025): Mehmet Şenol, Ateş'in Güneş'i: Galatasaray'da ve Siyasi Elitte Bölünme, İletişim Yayınları, İstanbul 2025, 362 sayfa+Fotoğraf Albümü, ISBN: 978-975-05-3819-0, Spor Tarihi Araştırmaları Dergisi (STAD), S. 2, Haziran 2025, s.55-59. **DOI No:**<http://dx.doi.org/10.29228/sportarihi.82339>.

1 Sevecen Tunç, "Ateş-Güneş Kulübü 1933-1938", *Tarih ve Toplum*, S.13, Güz 2011, s.159-175.

bir krize sürüklediğinin resmini çizdi. Aradan geçen 14 yıldan sonra Mehmet Şenol 2025 yılının ilk günlerinde bize bu ayrılık hikâyesinin yeniden, bu defa kulübün içinden gelen bir araştırmacı olarak ve daha önce kullanılmayan arşiv kaynaklarına da ulaşarak, detaylı bir belgeselini sundu. Şenol daha önce yayınlamış olduğu *100 Yılın Öyküsü: Galatasaray Spor Kulübü* (2009), *Liderlik İçin Doğdu* (2012), *Gayriresmi Futbol Tarihi* (2020), *Siyaset, Kulüp, Stadyum: İstanbul Futbol Kültürünün Değişimi* (2024) eserleriyle bu alanda ne kadar yetkin bir araştırmacı olduğunu defalarca okuyucularına göstermişti. Şenol'un bu yazıda değerlendirmeye çalıştığımız “*Ateş'in Güneş'i Galatasaray'da ve Siyasi Elitte Bölünme*” adlı son çalışmasının Türk spor tarihi araştırmacılarına nitelikli bir spor tarih araştırmasının nasıl yapılabileceğini göstermesi bakımından önemli bir örnek teşkil ettiğini söyleyebilirim.

Bu kitap, hem Galatasaray'ın hem Ateş-Güneş'in hem de Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) 30'lu yıllar tarihidir dersek pek yanılmış olmayız. 27 Ekim 1933 tarihinde Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer başkanlığında, İktisat Vekili Mahmut Celal Bayar'ın ve Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün destekleriyle kurulan Ateş-Güneş'in hikâyesi siyasî elitler arasındaki çekişmenin farklı bir boyutunu gözler önüne seriyor. Bu çekişmenin muharebe meydanı Galatasaray Kulübü olurken, görünürdeki baş aktörü de dönemin önde gelen spor adamlarından ve aynı zamanda İş Bankası İstanbul Şubesi Müdürü Yusuf Ziya Bey idi. Yusuf Ziya Bey, dönemin en çok öne çıkan, iş bitirici, sözü dinlenen, otoriter ama aynı zamanda saygı duyulan bir spor adamı portresi çiziyordu. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Galatasaray'ın yeniden ayağa kalkıp toparlanmasında ve Futbol Federasyonunun kurumsallaşmasında katkısı yadsınamayacak derecede büyüktü. Yusuf Ziya Bey'in İstanbul'daki finans çevreleri ile münasebetleri ve Ankara'daki siyasi gücünü birleştirmesi Galatasaray'a, Türk spor yönetimine, CHP içindeki iktidar mücadelesine yepyeni bir boyut getirdi ve ortaya anlatılmaya değercek mükemmel bir hikâye çıktı.

Kitap önsöz, yedi bölüm, sonsöz, kaynakça, dizin ve albümden oluşmaktadır. Eserin bölüm başlıklarına bakıldığında konu hakkında hiçbir fikri olmayan birinin dahi ilgisini cezbedecek bir içeriğe sahip olduğu izlenimi veriyor. “Yenilgi, İşgal ve Değişim” başlıklı birinci bölümde savaş sonrası Galatasaray'ın yeniden kurulması ve hayatta kalma mücadelesinde Yusuf Ziya Bey faktörü ön plana çıkarılarak, 20'lerin sonlarına doğru sarı-kırmızılı kulübün İstanbul futboluna nasıl yön verdiği aktarılıyor. İkinci ve üçüncü bölümlerde kulüp içindeki muhalif hareket, Türk spor basını tarihinin üzerinde henüz çalışılmamış iki mecmuası üzerinden değerlendirilir. Şa Şa Şa ve *Olimpiyat* mecmualarıyla başlayan kulüp içi muhalefet dozunu arttırdıkça birbiri ardına başkanlar, yönetimler gelip giderken istifalar havada uçuşmaya başlamıştı. “*Ekalliyet ve Muhalefet Partisi*” başlıklı dördüncü bölümde ise Ateş-Güneş'in kuruluşuna giden sürecin son taşları döşenir. Kitabın en ilgi çekici bölümü olan beşinci bölümde Gazi Paşa'nın yeni kurulan kulüple ilişkisi, Atatürk'ün yaveri Cevat Abbas Gürer'in İstanbul ve Ankara'daki kulüp faaliyetleri, “iş çevrelerinin” ve siyasilerin desteğiyle kulübe kazandırılan yeni gayrimenkuller ve sporcuların hikâyesi aktarılır. Yedinci bölümde Ateş-Güneş'in lig şampiyonluğu yarışında Galatasaray'la olan rekabeti ve İstanbul futbolunun zirvesine tırmanma süreci ele alınmıştır. Yedinci ve son bölüm Ateş-Güneş macerasının bir gece ansızın nasıl bittiği Ankara'daki iktidar değişikliği üzerinden inceleniyor. Akabinde bu vakanın başrolünde yer alan Yusuf Ziya ve arkadaşlarının yargılanma süreci ve yine 1950'de iktidar değişikliği sonrası iade-i itibar olarak Galatasaray kulübünün başına geçmesi kronolojik olarak okuyucuyla paylaşılmakta.

Şenol'un bu eseri Türk spor tarihinin dinamikleri hakkında çok değerli doneler veriyor. Bunlardan birincisi Galatasaray'ı yönetmenin ne kadar zor bir iş olduğudur. Son yıllarda giderek artan Galatasaray ve Fenerbahçe rekabetinde en çok konuşulan konulardan biri iki kulübün yönetim felsefesinin birbirinden farklı olması etrafındadır. Gerek yazılı ve görsel medya gerekse sosyal medya tartışmalarına bakıldığında Galatasaray'daki başarı temelli yaklaşım, mektepli-alaylı ayrımı ve eleştirel tutumların zaman zaman kulübü zor durumlarda bırakmasına rağmen bu özelliklerin ilerlemeye yönelik itici bir güç oluşturduğu kanaati yaygındır. Ateş ve Güneş'in hikayesine yakından bakıldığında Galatasaray'ın yönetim tarihini ne kadar sorunlu ve zor olduğunu 1930'lar pen-

ceresinden net bir şekilde görebilmekteyiz: “*Aslında tartışma, Galatasaray’ın 28 yıllık geçmişi olan bir kulüp olmasına, zamana uymak için sık sık değiştirilen bir nizamnameye sahip olmasına rağmen kulübün yine de küçük, kapalı ve kendine özgü bir işleyişi olan yapısını ortaya koyuyordu... Kulübün üye sayısı 1700’ü aşmış olmasına rağmen kulüp işleriyle aktif olarak ilgilenenlerin hemen hepsinin birbirini çok yakından tanıyor olması, bu dar çevre arasında yönetime seçilme dönemlerinde adeta bir devir daimin yaşanmasıydı.*”² Buna amatörlükten profesyonelliğe geçiş sürecinin sancıları ile siyasî rekabet boyutu eklenince Galatasaray’da kaos kaçınılmaz oldu. Bugünden bakıldığında sonuç ne olursa olsun kulübün kurumsal hafızası açısından eleştiri kültürünün yerleşikliği ve başkanların genel kurul ve üyeler karşısında hesap verebilir olması kulüpte bu hususta bir sürekliliğin olduğunu gösterir.

Şenol’un ustaca okuyucularına aktardığını düşündüğüm bir diğer önemli husus ise spor yönetimi tarihimize ilişkindir. Spor yönetimi, dernek yönetimi, sporcu yönetimi, kulüplerin hükümetle olan ilişkileri, bağımsız (!) spor teşkilatlarının hükümetle olan münasebetlerine ilişkin satır aralarında kıymetli bilgiler veriliyor. Yazar, bugün sıklıkla tartışılan Türkiye Futbol Federasyonu ve ona bağlı kuruluşların teşkilinde ve karar alma mekanizmalarında siyaset kurumunun ne derecede etkili olduğunun neredeyse bir asra dayanan geçmişini bizlere hatırlatır. Buna ek olarak spor faaliyetlerini sporun içinden gelen insanların mı yoksa hayatında spor sahalarına adım dahi atmamış, sporla ilgisi yalnızca siyaseten olan insanların mı sporu yöneteceği dönemin mühim tartışmaları arasında yer almaktaydı. Bugünden bakıldığında spor yönetimi sorunlarının bu kadar benzer olması ve hiçbir şeyin değişmemiş olması okuyucuyu kötümserliğe itebilir. Ancak disiplinlerarası bir yaklaşımla yönetim bilimleri uzmanlarının bu meselenin tarihçesini de değerlendirerek yeni yönetim sistemleri önermesini veya bununla ilgili çağdaş yaklaşımların ve uygulamaların takip edilmesini umabiliriz.

Yazarın araştırmasında kullandığı kaynakların çeşitliliği, verilerin tutarlılığı, vaatler ve icraatler arasındaki sürekliliğin fikri takibinin yapılmasının, bu çalışmayı spor tarihçiliğimizde önemli bir yere koyduğunu düşünüyorum. Galatasaray Spor Kulübü Müzesi arşivindeki karar defterlerinin ilk defa kullanılıyor olması bu araştırmayı diğer Ateş-Güneş literatüründen ayıran en temel özelliklerden birisi olmuştur. Araştırmada kullanılan gazete ve dergilerin kritiğinin yapılarak okuyucunun hangi yayının hangi gruba veya kulübe yakın olduğunun ifade edilmesi verilerin doğru değerlendirilmesi ve yorumlanması açısından yine altı çizilmesi gereken noktalardandır.

Galatasaray’daki Ateş-Güneş ayrılığının kazananlarının başında Fenerbahçe’nin geldiğini söylemek herhalde pek abartı olmaz. Bu çalışmanın esas odak noktası siyasî saiklerle İstanbul spor dünyasına yapılan müdahale ve bunun Galatasaray içindeki karşılığı olduğundan Galatasaray-Fenerbahçe rekabetine sportif açıdan pek değinilmemiş olabilir. Ancak Şenol’un da zikrettiği gibi bu ayrılık sonrası Ateş-Güneşli sporculara kapılarını ve tesislerini açan ilk kulüp Fenerbahçe oldu. Galatasaray’ın gerek federasyon gerekse başkentte Ateş-Güneş aleyhinde yaptığı bütün girişimlerde Fenerbahçe’nin Ateş-Güneş’in yanında yer aldığını görmekteyiz. Bunun bir sonucu olarak da söz konusu dönemde rakipsiz kalan Fenerbahçe İstanbul şampiyonluklarını en fazla göğüsleyen takım oldu.³

Kitapta Cevat Abbas Gürer’in Ateş-Güneş girişimindeki temel amacının spordan ziyade içtimai bir kulüp kurma olduğu vurgulanmaktadır. Bu içtimai kulüpte, devrimin temel amaç ve ilkeleri hakkında, dil ve tarih konularında konferanslar verilmesi, çocuk günü programları düzenlenmesi, resim sergileri, çizim dersleri verilmesi, futbolun yanı sıra güreş, denizcilik, dağcılık, atletizm ve tenis gibi branşlara önem verilmesi öncelikliydi. Bu girişim aynı tarihlerde İstanbul’da ve tüm Türkiye’de açılmaya başlanan Halkevlerinden bağımsız değerlendirilemez. Kanaatimizce Ateş-Güneş “içtimai kulüp”ünün Halkevlerini desteklemek için mi yoksa ona rakip olarak mı ku-

2 Mehmet Şenol, Ateş’in Güneş’i Galatasaray’da ve Siyasi Elite Bölünme, s.212.

3 1932-1933, 1934-1935, 1935-1936, 1936-1937 sezonlarını Fenerbahçe, 1933-1934 sezonunu Beşiktaş, 1937-1938 sezonunu da Güneş takımları şampiyon olarak tamamladı. Bundan önceki 8 sezonun 5’inde Galatasaray’ın şampiyon olduğunu da belirtmek gerek.

bulduğunun üzerinde düşünülmesi ve tartışılması gerek. Ek olarak Cevat Abbas Gürer'in ve "mutat zevatin" "İş" çevreleriyle olan ilişkisinin derinlemesine incelenmesine yönelik bir ihtiyaç olduğu aşikar. Gürer hakkında Fahri Maden'in Atatürk Ansiklopedisindeki yazısı⁴ dışında bir akademik çalışma yapılmamış olması araştırmacılara yeni bir ipucu verebilir. Ayrıca "aferistlerin" siyasî ve ekonomik etkileri üzerine yeni araştırmalar yapıldığı takdirde Ateş-Güneş kulübünün kuruluşunun altında yatan nedenler daha da somutlaşmış olacaktır.

Tek Parti Dönemi'nde futbol dünyasına şekil vermek amacıyla yapılan tek çabanın bu olmadığı-nın altını çizmek gerek. Ateş-Güneş deneyiyle yeni bir spor kulübü, ya da Cevat Abbas Gürer'in hayalini kurduğu "sosyal kulüp" kurma fantezisine ilaveten, 1937 yılında İzmir Valisi Kazım Dirik'in şehrin köklü takımlarını başka isimler ve renkler altında birleşmeye zorladığı suni Üçok-Doğan-Yamanlar girişimini de hatırlatmakta yarar var. İttihat ve Terakki yöneticilerinin İstanbul'daki Altınordu girişimine benzer bu tür müdahalelerin amaç, hedef ve motivasyonları birbirlerinden farklı olsa da sporun ve bilhassa futbolun dinamiklerinin siyasî elitlerin keyfi uygulamalarına direndiği gerçeği gözümüzün önünde durmaktadır.

Şenol'un bu çalışmasının uzun yıllardır spor kulüpleri arasında Atatürk'ün hangi takımı tuttuğuna yönelik süregelen tartışmayı sonlandıracağını düşünüyorum. Çünkü, kitapta kullanılan argümanlar bu açıdan çok kuvvetlidir. Atatürk'ün yaverinin böyle bir spor kulübünün başına geçmesine müsaade etmesi, İstanbul'da bulunduğu sıralarda kulübe yaptığı ziyaretler, kulübün ismini Güneş şeklinde değişimini istemesi bu hususta ciddi kanıtlardır. Yine Atatürk'ün güreşe özel bir ilgisi olduğu yaygın bilinen bir gerçektir.⁵ Ateş-Güneş kurulduktan sonra güreş branşına özel önem verilmesi, en iyi güreşçilerin kulübün çatısı altında toplanması da bu savı destekler niteliktedir.

Spor tarihi literatüründe önemli bir eksikliği dolduran bu çalışmanın araştırmacıların zihinlerinde yeni sorular yaratarak yeni çalışmalara olanak sağlayacağını tahmin ediyorum. Ateş-Güneş Vak'ası Şenol'un da aktardığı gibi basit bir kulüp içi dağılım veya anlaşmazlık meselesinden daha fazlası olarak eskiyle yeninin, değişimle muhafazakarlığın, nostaljiyle geleceğin kısaca Türkiye'nin yeniden inşasının sadece küçük bir kesiti olarak tarihteki yerini aldı.

Araştırma & Yayın Etiği: STAD, yazım ve dil editörünce kontrol edilen işbu makalenin yayın sürecinde çift taraflı kör hakemlik müessesesini titizlikle işletmiştir. Editör, makalenin tüm editöryal işleyişini yürütmüş, bu esnada yazar sürecin tamamen dışında tutularak COPE yayın etiği prosedürlerine riayet edilmiştir. Bu makale, en az iki kör hakem tarafından incelenmiş ve intihal.net taramasıyla intihal ve benzerlik raporu oluşturulmuştur. Bu çalışma etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup, kullanılan veriler literatür taraması ve yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Makale, araştırma ve yayın etiğine uygundur.

Etik Beyanı & Çıkar Çatışması: Bu makalenin yazarı çıkar çatışması bildiriminde bulunmamış, makalenin hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik kaidelere uyulduğunu ve yararlanılan tüm çalışmalara atıf yapıldığını beyan etmiştir. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır.

Açık Erişimli bu makale, CC BY-4.0 lisansına sahiptir.

Research & Publication Ethics: STAD meticulously employed double-blind peer reviewing in the publication of this article, checked by the writing and language editor. The editor carried out the editorial workflow, and the author was excluded entirely from the process and the COPE's publication ethics procedures were followed. Two or more blind peers reviewed this article, and an intihal.net scan generated a report for potential plagiarism and similarity. This study does not require ethics committee approval, and the data used were obtained from literature review and published sources. The article complies with research and publication ethics.

Ethical Declaration & Conflict of Interest: The author of the article has disclosed no conflicts of interest and has affirmed that the manuscript was prepared in adherence to ethical and scientific principles and that all relevant sources were accurately cited. No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study.

This is an Open Access article under the CC BY-4.0 license.

4 Cevat Abbas Gürer (1887-1943) - <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/cevat-abbas-gurer-1887-1943/> Atatürk Ansiklopedisi, Erişim Tarihi: 15.04.2025.

5 Erol Evciin, "Atatürk'ün Spora ve Sporculara Bakışı", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 33(55) 2014, s.316.

KAYNAKLAR

EVCİN Erol, “Atatürk’ün Spora ve Sporculara Bakışı”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 33(55) 2014, s.303-378.

TUNÇ, Sevecen, “Ateş-Güneş Kulübü 1933-1938”, *Tarih ve Toplum*, S.13, Güz 2011, s.159-175.

Cevat Abbas Gürer (1887-1943), <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/cevat-abbas-gurer-1887-1943/Atatürk-Ansiklopedisi> (Erişim Tarihi: 15.04.2025)

STAD

SPOR TARİHİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

